

**T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
KENTSEL KORUMA VE YENİLEME ANABİLİM DALI**

**KENTSEL KİMLİĞİN KORUNMASINDA TARİHİ
TİCARET MERKEZLERİNİN ROLÜ: YOZGAT ÖRNEĞİ**

VASFİYE HANDE KAVAK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Doç. Dr. Seçil Gül MEYDAN YILDIZ

ARALIK – 2024

YOZGAT

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
KENTSEL KORUMA VE YENİLEME ANABİLİM DALI

KENTSEL KİMLİĞİN KORUNMASINDA TARİHİ
TİCARET MERKEZLERİNİN ROLÜ: YOZGAT ÖRNEĞİ

VASFİYE HANDE KAVAK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bu çalışma TÜBİTAK tarafından 323K178 kodu ile desteklenmiştir

Danışman: Doç. Dr. Seçil Gül MEYDAN YILDIZ

ARALIK – 2024

YOZGAT

**YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
LİSANSÜSTÜ TEZ ONAY FORMU**

T.C.

**YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

Enstitümüzün Kentsel Koruma ve Yenileme Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans öğrencisi Vasfiye Hande Kavak'ın hazırladığı “**Kentsel Kimliğin Korunmasında Tarihi Ticaret Merkezlerinin Rolü: Yozgat Örneği**” başlıklı tezi ile ilgili tez savunma sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri gereğince 17/12/2024 günü saat 10.30'da yapılmış, tezin onayına oy birliği ile karar verilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Hazal Ilgın BAHÇECİ BAŞARMAK

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Seçil Gül MEYDAN YILDIZ

(Danışman)

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Emine Saka AKIN

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Hazal Ilgın BAHÇECİ BAŞARMAK

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun/...../..... tarih ve sayılı Enstitü Yönetim Kurulu Kararı ile onaylanmıştır.

...../...../.....

Prof. Dr.

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEZ BEYANI

Tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, tezin içerdığı yenilik ve sonuçların başka bir yerden alınmadığını, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan eder, aksi bir durumda aleyhine doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğini beyan ederim.

İmza

Vasfiye Hande Kavak

...../...../.....

ÖNSÖZ

Bu çalışma, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından 323K178 numaralı proje ile desteklenmiştir. Projeye verdiği destekten ötürü TÜBİTAK'a teşekkürlerimizi sunarız.

Tarihsel ve fiziksel olarak birçok değere sahip Yozgat'ın tarihi ticaret merkezi alanının kentsel kimlik ve kentsel koruma kavramları çerçevesinde incelenmesini konu edinen bu çalışmaya, yönlendirmeleri ile katkı sağlayan, desteğiyle beni teşvik eden Sayın Doç. Dr. Seçil Gül MEYDAN YILDIZ'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tezimin son halini almasında değerli bilgi ve görüşlerinden yararlandığım hocalarım Sayın Doç. Dr. Hazal Ilgın BAHÇECİ BAŞARMAK, Sayın Doç. Dr. Emine Saka AKIN ve Sayın Yüksek Şehir ve Bölge Plancısı Hüsne TEMUR'a teşekkür ederim.

Son olarak bu süreçte her zaman yanımda olan ve beni destekleyen canım aileme ve arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bu tezi, Türk Milletinin kültürel zenginliğini oluşturan ve bizlere miras bırakan tüm ecdada ithaf etmekten onur duyarım.

Vasfiye Hande Kavak

17/12/2024

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KENTSEL KİMLİĞİN KORUNMASINDA TARİHİ TİCARET MERKEZLERİNİN ROLÜ: YOZGAT ÖRNEĞİ

VASFİYE HANDE KAVAK

YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

KENTSEL KORUMA VE YENİLEME ANABİLİM DALI

TEZ DANIŞMANI: DOÇ. DR. SEÇİL GÜL MEYDAN YILDIZ

Tarihi ticaret merkezleri, bir toplumun kültürel, sosyal ve ekonomik yaşamının tüm yönlerini yansıtan karmaşık sistemlerdir. Bu sistemler, doğal ve yapılı çevrenin etkileşimi sonucu oluşmuş ve mimari, arkeolojik, sosyal ve kültürel değerlerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkmıştır. Geçmiş ile günümüz arasında bir köprü olan tarihi ticaret merkezlerini korumak, sürdürülebilir kılmak ve geleceğe aktarmak için etkili ve uygulanabilir koruma yöntem ve tekniklerinin oluşturulması, planlanması ve uygulanması gerekmektedir. Bu çalışmanın temel amacı, neoliberal politikalar ve küreselleşme süreci nedeniyle tarihi ticaret merkezlerinde meydana gelen değişim ve tahribatların, kültürel miras ve kentsel kimlik üzerindeki etkilerini, Valletta Prensipleri'nde yer alan koruma yöntemleri ve bütünsel koruma yaklaşımı çerçevesinde, Yozgat Tarihi Ticaret Merkezi örneğinde incelemektir. Bu amaçla nitel ve nicel araştırma yöntemleri bir arada kullanılmıştır. Analiz aşamasında, literatür taramasına dayalı yerinde gözlemler, incelemeler ve analizler yapılmış ve tarihi ticaret merkezinin mevcut durumu ortaya konulmuştur. Analizlerin yanı sıra Netcad, Autocad, Coğrafi Bilgi Sistemleri kullanılarak tüm mekânsal değişim ve dönüşümler belirlenmiş ve saha araştırması ve haritalama gibi nicel araştırma yöntemleri kullanılarak sayısallaştırılmış, güçlü, zayıf yönleri, fırsatları ve tehditleri belirlenmiştir. Sonuç olarak Yozgat Tarihi Ticaret Merkezi'nin kentsel sit alanı olarak korunarak gelecek nesillere aktarılması için, hem kültürel ve tarihi değerlerin korunmasını hem de günümüzün sosyal, çevresel, teknolojik ve ekonomik yaşamıyla bütünleştirilmesini içeren bütünsel koruma yaklaşımı ilkeleri doğrultusunda müdahalelerin yeniden planlanması gerektiği sonucuna varılmıştır.

2024, xv + 144 sayfa

Anahtar Kelimeler: Kentsel Kimlik, Kentsel Koruma, Tarihi Ticaret Merkezleri, Bütünsel Koruma, Yozgat

ABSTRACT

MASTER THESIS

THE ROLE OF HISTORICAL TRADING CENTERS IN THE CONSERVATION OF URBAN IDENTITY: YOZGAT

VASFİYE HANDE KAVAK

YOZGAT BOZOK UNIVERSITY

SCHOOL OF GRADUATE STUDIES

URBAN CONSERVATION AND RENEWAL DEPARTMENT

SUPERVISOR: ASSOC. DR. SEÇİL GÜL MEYDAN YILDIZ

Historical trade centers are complex systems that reflect all aspects of a society's cultural, social and economic life. These systems are formed as a result of the interaction of the natural and built environment and have emerged with the coming together of architectural, archaeological, social and cultural values. In order to preserve and sustain historical trade centers that form a bridge to the present and to transfer them to the future, it is necessary to create, plan and implement effective and applicable protection methods and techniques. The main purpose of this study is to examine the effects of changes and destructions in historical trade centers due to neoliberal policies and globalization process on cultural heritage and urban identity within the framework of protection methods and integrated protection approach included in Valetta Principles in the example of Yozgat Historical Trade Center. Qualitative and quantitative research methods were used together for this purpose. In the analysis phase, on-site observations, examinations and analyses based on literature review were conducted and the current status of the historical trade center was revealed. In addition to the analyses conducted, all spatial changes and transformations were determined using Netcad, Autocad, Geographic Information Systems and digitized with the quantitative research methods used, field research and mapping method, and their strengths, weaknesses, opportunities and threats were determined. As a result, it was concluded that in order to preserve the Yozgat Historical Trade Center as an urban site and to pass it on to future generations, the interventions should be re-planned in line with the principles of an integrated conservation approach that includes both the protection of cultural and historical values and their integration with today's social, environmental, technological and economic life.

2024, xv + 144 sayfa

Keywords: Urban Identity, Urban Conservation, Historical Trade Centers, Integrated Protection, Yozgat

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
TEZ BEYANI.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
TABLolar LİSTESİ	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiii
RESİMLER LİSTESİ	xiv
SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ	xv
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Konunun Tanımı	1
1.2. Araştırmanın Amacı.....	3
1.3. Araştırmanın Önemi	5
1.4. Varsayımlar.....	5
1.5. Sınırlılıklar	6
2. KAVRAMSAL TANIM VE AÇIKLAMALAR.....	7
2.1. Kimlik ve Kentsel Kimlik Kavramı.....	7
2.1.1. Doğal Çevreden Kaynaklanan Kentsel Kimlik Öğeleri	9
2.1.2. Yapılı Çevreden Kaynaklanan Kentsel Kimlik Öğeleri	10
2.1.3. Sosyal Çevreden Kaynaklanan Kimlik Öğeleri.....	11
2.2. Koruma Kavramı	13
2.3. Korunması Gerekli Doğal ve Kültürel Varlıklar	14
2.3.1. Kültürel Miras ve Kültür Varlığı.....	15
2.3.2. Anıt Yapı	16

2.3.3. Doğal Varlık	17
2.4. Sit Kavramı ve Türleri	18
2.4.1. Doğal Sit.....	19
2.4.2. Tarihi Sit.....	19
2.4.3. Arkeolojik Sit	20
2.4.4. Kentsel Sit	21
2.4.5. Karmaşık Sit	21
2.4.6. Kırsal Sit.....	22
2.5. Bütünleşik Kentsel Koruma Kavramı.....	22
2.6. Koruma Yöntemleri	26
2.6.1. Sağlamaştırma	26
2.6.2. Bütünleme.....	27
2.6.3. Yenileme ve Yeniden Kullanım	29
2.6.4. Çağdaş Ek.....	30
2.6.5. Yeniden Yapım.....	30
2.6.6. Temizleme	31
2.6.7. Taşıma	32
2.6.8. Koruma Amaçlı İmar Planı	33
3. KENTSEL KORUMANIN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ.....	37
3.1. Kentsel Koruma Politikalarının Önemi	37
3.2. Dünya’da Koruma Yaklaşımının Gelişimi	38
3.3. Türkiye’de Koruma Yaklaşımının Gelişimi	45
3.3.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem	45
3.3.2. Cumhuriyet Dönemi	48
3.3.3. 2000’ler ve Sonrası.....	53
3.4. Koruma Alanı Olarak Tarihi Ticaret Merkezleri	58

3.4.1. Tarihi Ticaret Merkezlerinin Oluşumu	58
3.4.2. Tarihi Ticaret Merkezlerinin Tarihsel Gelişimi	60
3.4.3. Kentsel Kimlik Açısından Tarihi Ticaret Merkezlerinin Önemi	64
4. YOZGAT TARİHİ TİCARET MERKEZİ'NDE KENTSEL KİMLİK VE KORUMA SÜRECİ	69
4.1. Yozgat'ın Konumu ve Genel Özellikleri	69
4.2. Tarihsel ve Kentsel Gelişimi.....	70
4.3. Sosyal Çevresinden Kaynaklı Kimlik Öğeleri.....	75
4.3.1. Yozgat Tarihi Ticaret Merkezi	76
4.3.2. Yozgat'ın Demografik Yapısı	78
4.3.3. Yozgat'ın Ekonomik Yapısı	79
4.4. Yapılı Çevreden Kaynaklanan Kimlik Öğeleri.....	80
4.4.1. Çapanoğlu Camisi	82
4.4.2. Fatih (Kilise) Camisi	84
4.4.3. Karslıoğlu Konağı	85
4.4.4. Hayri İnal Konağı	86
4.4.5. Yeşilkaya Konağı	87
4.4.6. Nizamoğlu Konağı.....	89
4.4.7. Divanlıoğlu Konağı	90
4.4.8. Miralay Konağı.....	91
4.4.9. Saat Kulesi.....	92
4.5. Doğal Çevresinden Kaynaklanan Kimlik Öğeleri	93
4.5.1. Flora.....	94
4.5.2. Fauna	94
4.5.3. Ormanlar	94
4.5.4. Milli Park.....	94

4.5.5. Çayır ve Mera	96
4.5.6. Sulak Alanlar	96
4.5.7. Tabiat Anıtları	96
5. BULGULAR	98
5.1. Doğal Çevre	98
5.1.1. Afet Durum Analizi	98
5.1.2. Eğitim Analizi.....	101
5.1.3. Bakı Analizi.....	102
5.1.4. Jeolojik-Morfolojik Durum Analizi.....	102
5.1.5. Yükseklik Analizi	103
5.2. Yapılı Çevre.....	104
5.2.1. Dolu- Boş Analizi.....	104
5.2.2. Yapı Yükseklik Analizi	105
5.2.3. Yapı Durum Analizi	106
5.2.4. Yapı Cinsi Analizi	107
5.2.5. Yapı Nizam Analizi	108
5.2.6. Doku-Konut Analizi	108
5.2.7. Ulaşım Analizi.....	109
5.2.8. Toplanma Alanları Analizi	111
5.3. Sosyal Çevre	113
5.3.1. Sosyal Donatı Analizi.....	113
5.3.2. Mülkiyet Analizi.....	114
5.3.3. Nüfus Yoğunluğu Analizi.....	114
5.3.4. Arazi Kullanımı	115
5.4. GZFT Analizi.....	116
5.4.1. Güçlü Yönler	116

5.4.2. Zayıf Yönler	116
5.4.3. Fırsatlar	117
5.4.4. Tehditler	118
5.5. Yozgat Koruma Amaçlı İmar Planı ve Plan Kararları	118
6. TARTIŞMA.....	121
7. SONUÇ VE ÖNERİLER	125
8. KAYNAKLAR.....	128
EKLER	141
EK-1:Yozgat Merkez İlçesi 1/5000 Nazım İmar Planı ve 1/1000 Uygulama İmar Planı .	141
EK-2: Yozgat Kent Bütününde Tarihi Yapı ve Anıtların Dağılımı.....	142
Ek-3: Kentsel Sit Sınırı Yeniden Belirlenmesi Kararı.....	143
Ek-4: Tescilli Yapı Listesinden Çıkarılan Yapılar	144

TABLÖLAR LİSTESİ

<u>Tablo</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo 3. 1: Koruma Kavramının Uluslararası Gelişim Süreci.....	44
Tablo 4. 1: Yozgat İli Merkez İlçesi Yıllara Göre Nüfus Değişimi.....	79

ŞEKİLLER LİSTESİ

<u>Sekil</u>	<u>Sayfa</u>
Şekil 2. 1: Kent Kimliğini Etkileyen Faktörler.....	10
Şekil 2. 2: Kent İmgesi ve Bileşenleri.....	11
Şekil 4. 1: Konum Şeması	70
Şekil 4. 2: Yozgat’ın Tarihsel Gelişimi	73
Şekil 4. 3: Yozgat Tarihi Ticaret Merkezi ve Yakın Çevresindeki Ticaret Alanları	78
Şekil 4. 4: Yozgat Çapanoğlu Camisi Planı	83
Şekil 5. 1: Çalışma Alanının Yozgat İli İçerisindeki Konumu	98
Şekil 5. 2: Yozgat’tan Geçen Fay Hatları	99
Şekil 5. 3: Yozgat Kentsel Sit Alanı Deprem Durum Analizi	100
Şekil 5. 4: Yozgat Kentsel Sit Alanı Çatak Dere’si Üzerindeki Riskli Yapılar	100
Şekil 5. 5: Yozgat Kentsel Sit Alanı Eğim Analizi	101
Şekil 5. 6: Yozgat Kentsel Sit Alanı Bakı Analizi	102
Şekil 5. 7: Yozgat Kentsel Sit Alanı Jeolojik- Morfolojik Durum Analizi	103
Şekil 5. 8: Yozgat Kentsel Sit Alanı Yükseklik Analizi	104
Şekil 5. 9: Yozgat Kentsel Sit Alanı Dolu Boş Analizi.....	105
Şekil 5. 10: Yozgat Kentsel Sit Alanı Yapı Yükseklik Analizi.....	106
Şekil 5. 11: Yozgat Kentsel Sit Alanı Yapı Durum Analizi	107
Şekil 5. 12: Yozgat Kentsel Sit Alanı Yapı Cinsi Analizi	107
Şekil 5. 13: Yozgat Kentsel Sit Alanı Yapı Nizam Analizi.....	108
Şekil 5. 14: Yozgat Kentsel Sit Alanı İçerisindeki Bir Yapı Adasının Doku Konut Analizi	109
Şekil 5. 15: Yozgat Kentsel Sit Alanı Ulaşım Durumu.....	111
Şekil 5. 16: Yozgat Kentsel Sit Alanı’na En Yakın Toplanma Alanları Analizi	113
Şekil 5. 17: Yozgat Kentsel Sit Alanı Sosyal Donatı Analizi	114
Şekil 5. 18: Yozgat Kentsel Sit Alanı Mülkiyet Durum Analizi	114
Şekil 5. 19: Yozgat Kentsel Sit Alanı Nüfus Yoğunluğu Analizi	115
Şekil 5. 20: Yozgat Kentsel Sit Alanı 1/1000 Arazi Kullanımı	116
Şekil 5. 21: Yozgat Kentsel Sit Alanı Mevcut Koruma Amaçlı İmar Planı	120
Şekil Ek-1.1: Yozgat Merkez İlçesi Mevcut 1/5000 Nazım İmar Planı ve 1/1000 Uygulama İmar Planı.....	141
Şekil Ek-2.1: Yozgat Kent Bütününde Tarihi Yapı ve Anıtların Dağılımı.....	142

RESİMLER LİSTESİ

<u>Resim</u>	<u>Sayfa</u>
Resim 4. 1: 1945 Yılı Çapanoğlu Camisi ve Geleneksel Yapılar	74
Resim 4. 2: 1945 Yılı Saat Kulesi, Konut ve Ticaret Alanı Genel Görünümü	75
Resim 4. 3: Yozgat Tarihi Tol Çarşısı	77
Resim 4. 4: Yozgat Beyaz Han.....	77
Resim 4. 5: Yozgat Ticaret Alanı	78
Resim 4. 6: Yozgat Çapanoğlu Camisi.....	83
Resim 4. 7: Fatih (Kilise Cami).....	84
Resim 4. 8: Karslıoğlu Konağı	86
Resim 4. 9: Yozgat Hayri İnal Konağı	87
Resim 4. 10: Yozgat Yeşilkaya Konağı	88
Resim 4. 11: Yozgat Nizamoğlu Konağı	90
Resim 4. 12: Yozgat Divanlıoğlu Konağı	91
Resim 4. 13: Yozgat Miralay Konağı.....	92
Resim 4. 14: Yozgat Tarihi Saat Kulesi	93
Resim 4. 15: Yozgat Çamlık Milli Parkı	95
Resim 5. 1: Yozgat Kentsel Sit Alanı Yapı Durumları	106
Resim 5. 2: Yozgat Sarraflar Caddesi	109
Resim 5. 3: Yozgat Kentsel Sit Alanı Sokak Görüntüleri	110
Resim 5. 4: Yozgat Kent Meydanı Otopark Alanı	110
Resim 5. 5: Yozgat Merkez İlçesi Kentsel Sit Alanı Park Yeri Görüntüleri.....	111
Resim 5. 6: Yozgat Kentsel Sit Alanı Geleneksel Konak ve Saat Kulesi'nin Taklitleri...	117
Resim Ek-3.1: Kentsel Sit Sınırı Yeniden Belirlenmesi Kararı.....	143
Resim Ek 4.1: Tescilli Yapı Listesinden Çıkarılan Yapılar.....	144

SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ

Simgeler

Açıklamalar

m²

:Metrekare

Kısaltmalar

Açıklamalar

AFAD

: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı

Bkz.

:Bakınız

DSİ

: Devlet Su İşleri

Ed.

:Editör

EEK

:Eski Eserler Kanunu

GEEAYK

: Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu

İLBANK

: İller Bankası

İRAP

: İl Afet Risk Azaltma Planı

IUCN

: Dünya Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği

ICOMOS

: Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi

KHK

: Kanun Hükmünde Kararname

KTVKK

: Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu

KTVKYK

: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu

MPYY

: Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği

ORAN

: Orta Anadolu Kalkınma Ajansı

R.G.

: Resmî Gazete

TDK

: Türk Dil Kurumu

TÜİK

: Türkiye İstatistik Kurumu

UN

: Birleşmiş Milletler

UNESCO

: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

1. GİRİŞ

Tarihi ticaret merkezlerinin geçmiş ile gelecek arasında köprü vazifesi gördükleri göz önüne alındığında, bu merkezlerin korunması ve sosyal, ekonomik, kültürel işlevlerinin sürdürülebilirliği için etkin koruma yöntem ve tekniklerinin geliştirilmesi, planlanması ve uygulanması büyük önem taşımaktadır. Bu tezde tarihi ticaret merkezlerinin kentsel kimlik üzerindeki etkisi bütünsel koruma yaklaşımı ilkeleri çerçevesinde ele alınarak incelenmiştir. Çalışmanın örneklem alanı Yozgat Tarihi Ticaret Merkezi'nden oluşmaktadır. Bu çalışmada karma yöntem kullanılmış olup nicel veri yöntemlerinden tepkisiz araştırma yöntemi içerik analizi ile irdelenmiştir. Bu yöntem yazılı belgelerde ve diğer iletişim araçlarında mevcut olan içerik ve bilgiler irdelenerek kullanılmaktadır. Mevcut istatistiklere dayalı araştırma analizleri yapılarak resmi bilgi ve kaynakların sentezi ve çıkarımları amaç ve hedefler doğrultusunda incelenmiştir. Nitel veri toplama tekniklerinden ise; çalışma alanında yaşamış veya halihazırda yaşayanların/çalışanların mekânsal ve toplumsal etkileşimlerinin araştırılmasında İLBANK, Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, Yozgat Müze İl Müdürlüğü, Yozgat Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü, Yozgat Belediyesi gibi kurumlar tarafından alınan, bölgenin geçmiş durumunu ve şimdiki durumunu yansıtan, alana ilişkin haritalar, imar notları ve bu planların açıklama raporları ile tarihsel kaynaklardan edinilen fotoğraf, gravür vb. bilgi ve belgeler kullanılmıştır. Daha sonra nicel analizlerden saha araştırması yöntemi ile çalışma alanı doğrudan gözlemlenerek güçlü ve zayıf yönleri, fırsat ve tehditleri tespit edilmiştir. Haritalama yöntemi kullanılarak tüm mekânsal değişim ve dönüşümler Netcad, Autacad, Coğrafi Bilgi Sistemleri kullanılarak sayısallaştırılmıştır. Analizlerin değerlendirilmesinde tarihi kentlerin ve kentsel alanların korunması ve yönetimiyle ilgili Valetta İlkeleri'nde (2011) belirtilen “değişimin yönleri (zorluklar)” ve “müdahale ölçütleri” başlıkları kullanılarak çalışma alanının güçlü ve zayıf yönleri, fırsat ve tehditleri analiz edilmiştir. Yapılan analizler bulgularla bütünlleştirilip araştırma sorularının doğrulanıp doğrulanmadığı da sonuç bölümünde değerlendirilmiştir.

1.1. Konunun Tanımı

Her kentin kendi özgün hikâyesi ve anlatısı, yalnızca onu şekillendiren doğal çevre, bina, sokak ve meydan dizilerinden ibaret değildir. Bu yapılar, insan, araç, mobilya, anıtlar, ses, ışık, renk, koku ve hareketlilikle tamamlanmakta ve her kentte bu unsurlar farklı şekilde bir araya gelmektedir. Her kent tarih boyunca kendine özgü yazarlar, ressamalar,

sinemacılar, mimarlar, ayyaşlar, yoksullar ve zenginlerle karakterize olmuştur. Kentleriyle bütünleşen bu insanlar, onu diğerlerinden ayıran temel unsurlardır (Örer, 1993, s. 34). Kentsel çevrenin niteliği ele alındığında, öncelikle kentin insan ürünü olduğu unutulmamalıdır. Tarihi alanlar kentlinin bir yansıması olarak, yerel kültürü ve yaşanan dönemi yansıtırken, yerel halkın sosyal ve ekonomik durumlarına dair ipuçları sunmaktadır. Geleneksel yerleşimlerde, mekânsal ve toplumsal anlamı barındıran organik kentsel dokular, geçmişteki kullanımlarıyla birlikte ticaret mekânları yaşamın ayrılmaz parçalarından biri olduğunu ortaya koymaktadır. Kentin algısı söz konusu olduğunda, mekân duygusu kentsel kimliğin oluşumuna zemin hazırlamaktadır. Kentsel kimlik ise, kentsel yaşam kalitesinin temel unsurlarından biri olan kentsel korumaya önemli katkılar sağlamaktadır (Oktay, 2007). Kentsel karakteristik özellikler, yalnızca idari sınırlarla belirlenen statik bir kavram değildir. Tarihi süreçler, göç hareketleri, ekonomik değişimler gibi dinamik faktörler de kentlerin kimliklerini sürekli olarak yeniden şekillendirmektedir. Bu bağlamda, kent sınırları, belirli bir dönemde şekillenen kimliğin bir yansıması olarak görülebilmektedir (Özbey, 2022).

Kentlerin tarihini oluşturan mekânsal bellek unsurlarının gelecek kuşaklara aktarılması kentsel kimliklerin sürdürülebilirliği açısından önemli bir konudur. Sürdürülebilirlik ise doğru ve etkili bir koruma yönteminin benimsenmesine bağlıdır. Geçmiş ile gelecek arasında köprü kuran bir süreç olarak korumanın temel amacı, geçmişe dair bilgileri kullanarak günümüz koşullarını anlamak ve bu bilgilerin sürekliliğini sağlayarak geleceğe yönelik kurgu ve sorgulamalarda farklı alternatifler ve olasılıklar geliştirmektir (Altınörs Çırak ve Sarıkaya, 2023). Kısaca, koruma geçmişten gelen değerleri geleceğe aktarmak üzere şimdi ortaya konulan bir turumdur (Kiper, 2006). Kentsel alanlarda koruma anlayışı, salt koruma anlamının dışında, kentin dinamikleri göz önünde bulundurularak değişen ve dönüşen kentsel mekânın ihtiyaçları doğrultusunda koruma-kullanma dengesinin sağlandığı bütünlük koruma yaklaşımı çerçevesinde değerlendirilmelidir. Uluslararası çalışmalarda da koruma yöntemlerinde salt koruma odaklı bir anlayış benimsendiğinde uygulamada istenilen başarının sağlanamadığı, bunun için koruma-kullanıma dengesiyle yönlendirilen bütünlük koruma yönteminin benimsenmesi gerektiği vurgulanmaktadır (İnce ve Türk, 2023, s. 17).

Bütünlük korumanın en önemli özelliklerinden biri, kültürel mirasın arazi kullanımı, kentsel planlama ve kentsel tasarım yoluyla korunmasıdır. Günümüzde kentsel planlama, sosyal ve ekonomik planlamanın bir bileşeni olduğundan, kültürel varlıkların iyileştirilmesi

de bu süreçle bütünleşmektedir. Tarihi ve kültürel mirasın korunması, hızla artan nüfusa sahip kentlerde önemli bir sorun haline gelmiştir. Tarihi şehirler ve içerdikleri eserlerin gelecek nesillere aktarılması, özellikle yeterli bakım ve onarım sağlanmadığında ve ayrıca deprem riski karşısında da savunmasız kalabilmektedir. Yine sosyal, ekonomik ve fiziksel koşullardaki değişimler, kentsel planlama müdahaleleri gibi unsurlar tarihi kent merkezleri üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmekte ve kullanım sürecinde meydana gelen müdahaleler, yetersiz bakım onarım ve zayıf yapısal özellikler de kırılganlıklarını artırmaktadır (Gözlükaya ve Türk, 2016).

Tarihi ticaret merkezlerinin korunması, geçmişte estetik kaygılar ve yapıların işlevselliğini sürdürme amacıyla gerçekleştirilen müdahalelerle sınırlı kalmıştır. Ancak, 19. yüzyıldan itibaren kültürel mirasın korunması, toplumların hafızasını yaşatmak ve gelecek nesillere aktarmak gibi daha geniş bir perspektifle ele alınmaya başlanmıştır (Sağıroğlu, 2016, s. 552). Sanayi Devrimi'nin tetiklediği hızlı kentleşme ve ardından gelen dünya savaşlarının yarattığı yıkım, kentlerin fiziksel ve sosyal yapısını derinden etkilemiştir. Küreselleşme sürecinde artan standardizasyon eğilimi ise, kentlerin benzersiz karakterlerinin yitirilmesi endişesini doğurmuştur. Bu gelişmeler, tarihi ve kültürel mirasın korunmasına yönelik farkındalığı artırarak, kentsel koruma uygulamalarının önemini daha da belirgin hale getirmiştir. Türkiye’de 20. yüzyılın ortalarından itibaren başlayan sanayileşme ve modernleşme süreçleri, kırsal kesimden kentlere doğru yoğun bir göç hareketini tetiklemiştir. Bu göç hareketleri, kentlerin sosyoekonomik yapısını dönüştürerek yeni sosyal sınıfların ortaya çıkmasına ve mekânsal eşitsizliklerin derinleşmesine neden olmuştur. Aynı zamanda, kentlerin fiziksel yapılarında da önemli değişiklikler meydana gelmiş, tarihi doku yerini modern yapılaşmaya bırakırken, kentler giderek homojen bir görünüm kazanmıştır (Ünlü, 2009, s. 146). Bu süreçte kent kimliğinin aynası niteliğindeki tarihi ticaret merkezleri de olumsuz etkilenmekte ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Çalışma giriş, sonuç ve tartışma dışında beş bölümden oluşmaktadır. Kavramsal tanım ve açıklamaların yapılacağı ikinci bölümde koruma, kentsel koruma, kentsel kimlik, sit türleri ve özellikleri, bütünleşik koruma ve koruma yöntemleri ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. Üçüncü bölümde dünyada ve ülkemizdeki koruma süreçleri ve tarihi ticaret merkezlerinin gelişimi ele alınarak incelenmiştir. Bu bölümde uluslararası çalışmalar doğrultusunda yapı ölçeğinden bütünleşik koruma sürecine geçiş ve tarihi ticaret

merkezlerinin koruma sürecindeki rolü ve önemi detaylı olarak irdelenerek açıklanmıştır. Dördüncü bölümde örneklem alan olarak seçilen Yozgat kentindeki tarihi ticaret merkezi üzerinden kent kimliğine yönelik alan araştırması yapılmıştır. Beşinci bölümde örneklem alanıyla ilgili bulgulara yer verilmiştir.

Tarihi çevrelerin yeniden değerlendirilmesi, tarihi varlığın eski değerinin canlandırılması açısından özellikle dondurarak koruma anlayışından uzaklaşılması ve çağın gereklerini yerine getirecek yeni işlevlerle yaşatma amacıyla mevcut durum değerlendirilmektedir. Tarihi birikimin bu anlamda korunması ve doğru yansıtılması aynı zamanda kalkınmanın da bir parçası olacağından bunun ancak koruma bağlamında, çevresel uyum ve kentsel kimliğin sürdürülebilirliği kapsamında tüm yönleriyle ele alınması hedeflenmektedir. Tarihi ticaret merkezleri, hem koruma hem de sürdürülebilir kalkınma açısından büyük önem taşımaktadır. Bu merkezler, geçmişten günümüze uzanan ticari faaliyetlerin izlerini taşıyan, kültürel ve ekonomik bir miras niteliğindedir. Tarihi ticaret merkezlerinin korunması, sadece bu mekânların fiziksel bütünlüğünü sağlamakla kalmaz, aynı zamanda yerel ekonomilerin canlandırılması, kültürel kimliklerin korunması ve turizmin geliştirilmesi gibi birçok fayda sağlamaktadır.

Çalışmanın örneklemini Yozgat ili Merkez ilçesinde yer alan kentsel sit alanı kapsamında bulunan tarihi ticaret merkezinden oluşmaktadır. Tarihi ticaret merkezleri, değişen sosyoekonomik koşullar ve küreselleşme sürecinin etkisiyle sürekli bir dönüşüm içindedir. Bu merkezler, geçmişten günümüze uzanan kültürel ve ekonomik faaliyetlerin izlerini taşıyan, karmaşık ve dinamik mekânlardır. Geleneksel üretim ve tüketim alışkanlıklarının yerini modern tüketim alışkanlıklarına bırakması, bu merkezlerin işlevlerini ve kimliklerini yeniden tanımlamalarına neden olmuştur. Orta ölçekli tarihi ticaret merkezi modeli olan Yozgat kentinin tarihsel kimliğinin canlandırılması, planlama mekanizması ile bütünleşik koruma ilkelerine uygun yaşatılması bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Çalışma kapsamında Yozgat Tarihi Ticaret Merkezi'nde ekonomik değişimler, sosyal değişim, işlevsel değişim, teknolojik değişim, projelendirme ve yasal düzenlemeler nedenleriyle süreç içerisinde tarihi ticaret merkezi kapsamı içinde bulunan tarihi konut alanlarında olan değişimler ve bu değişimler sonucunda çevresel köhneleşme, çöküntü ve kentsel süzülme gibi durumların olup olmadığı arşiv tarama, yerinde gözlem ve inceleme yöntemleriyle ortaya konulması hedeflenmiştir. Ayrıca değişim varsa bu değişimler tarihi konut alanlarına müdahale etmeyi beraberinde getirmiş olabileceğinden, değişimler sonucu yok olma tehlikesi altında olan tarihi konut alanlarının tespiti ve bu yapılara müdahale

edilmediği takdirde tarihi çevrenin yok olabileceği veya özgün niteliğini kaybedebileceğine yönelik analizlerin ortaya konulması da amaçlanmıştır.

Yozgat Koruma Bölgesi kapsamında yapılan imar planları, güncel uygulamalar ve kararların incelendiği bu çalışma, örneklem alanın tarihsel süreç içerisindeki mekânsal gelişimi için bir arşiv oluştururken aynı zamanda koruma ve kimlik çerçevesinde kamu yatırımlarının, konut üretim politikalarının, koruma yöntemlerinin ve yer seçimi ilkelerinin mevzuata ve planlara uygunluğunun incelenmesi amaçlanmıştır. Yozgat kentine kimlik veren tarihi ticaret merkezi ve geleneksel konakların günümüzdeki durumları, kullanımlarının ne olduğunun tespitinin yapılarak Yozgat Tarihi Ticaret Merkezi'nin kentsel kimlik üzerindeki etkisi ve korunmasının bütünlük koruma yaklaşımı çerçevesinde ele alınarak incelenmesi amaçlanmıştır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Bu çalışma Yozgat kentinin mimari değerlerinin gün yüzüne çıkarılarak tanıtılması, gelecek kuşaklara aktarılabilmesi, mevcut durum analizinin yapılması ve sorunlarının tespiti ile bu sorunları çözmeye yönelik önerilerin ortaya konması bakımından özgün bir niteliğe sahiptir. Literatürde Yozgat Tarihi Ticaret Merkezi'ne yönelik yapılan uygulama ve bilimsel çalışmalar tekil yapı ölçeği ile sınırlı kalmıştır. Bu tez çalışması, Yozgat Tarihi Ticaret Merkezi'nin Valetta İlkeleri (2011) bağlamında bütünlük koruma anlayışla ve sadece tek yapı ölçeğinde değil, imar planlarındaki yanlış yer seçimi kararlarından parçacıl düzenlemelere kadar, bütüncül bir koruma anlayışı ile ele alınarak koruma önerisi sunması araştırmanın önemli bir yönüdür. Ayrıca bu tez, Yozgat Tarihi Ticaret Merkezi ile ilgili bir arşiv sunması da diğer önemli yönü olup literatürdeki boşluğu dolduracaktır.

1.4. Varsayımlar

Bu tez çalışması, “Yozgat birçok medeniyete ev sahipliği yapmış köklü bir tarihe sahip olmasına rağmen günümüzde kentsel kimlik, planlama ve koruma konularında tarihi dokusunu kaybetmeye başlayan orta ölçekli bir kent modelidir” şeklinde ifade edilen hipotez kapsamında irdelenmiştir. Hipotezin irdelenmesine yönelik tarihi ticaret merkezindeki yapıların ve çevrelerinin kullanım potansiyelleri incelenerek mevcut durum analizleri yapılmıştır. Bu süreç, kentsel kimlik ve kentsel koruma ilişkisi açısından ele alınarak koruma müdahaleleri Valetta İlkeleri'nin “öneriler ve riskler” bölümü altındaki “riskler” kapsamında irdelenmiştir. Bu bağlamda bütünlük bir koruma anlayışı ile öncelikle tespit edilen tarihi yapıların mimari bütünlüğü, kentsel ve mekânsal analizleri, fiziksel, sosyal analizleri ve erişilebilirlik durumları analiz edilerek değerlendirilmiştir.

Yozgat Tarihi Ticaret Merkezi sadece tarihi yapılardan ibaret olmadığı için tarihi yapılara yapılan analiz ve değerlendirmeler yeni yapılar için de yapılmıştır. Böylece tarihi ticaret merkezinin bütüncül bir koruma anlayışı ile korunmasına yönelik tüm bilgiler elde edilmiştir.

Yozgat Tarihi Ticaret Merkezi'ndeki kimlik ve koruma konuları bu tez çalışması aşağıdaki varsayımlar çerçevesinde ele alınmıştır:

1. Türkiye'de koruma planlamasına yönelik yasal dayanaklar bulunmasına karşın, bütüncül korumanın uygulanmasını sağlayabilecek yöntemler eksiktir. Bu nedenle tarihsel, kültürel, doğal ve arkeolojik açıdan bütüncül korumanın gerçekleşmemesi korunması gerekli değerleri de olumsuz etkilemektedir. Bu durum yasal olarak koruma alanı içinde yer alan Yozgat Tarihi Ticaret Merkezi'ni de olumsuz etkilenmektedir.
2. Geçmişin anımsanması ve geçmişle bağ kurulması için Yozgat Tarihi Ticaret Merkezi'nin özgün kimliğine uygun korunmasına yönelik; mekânsal planların birbirleriyle uyumlu planlaması ve güvence altına alınması sağlanmamıştır.
3. Kent kimliğinin bir parçası olan değerlerin, geleneklerin ve düşüncelerin mekânsal ifadesi olan Yozgat Tarihi Ticaret Merkezi'nin sürdürülmesi, çağdaş yaşamla ve toplumla bütünleştirilerek korunması mümkün kılınabilir. Ancak mevcut durumdaki Koruma Amaçlı İmar Planı kararlarının değişen sosyal ve ekonomik koşullarla uyumu eksiktir.

1.5. Sınırlılıklar

Yozgat kentindeki kültürel miras üzerine yapılmış olan araştırmaların azlığı Yozgat Tarihi Ticaret Merkezi'nin geçmişi ile ilgili sürecin takip edilememesine neden olarak veri çeşitliliğini kısıtlamıştır. Kentsel kimlik öğelerinin incelenmesinde tarihi ticaret merkezinin tarihsel gelişim sürecinde mekânsal, ekonomik ve sosyal değişim ve dönüşümler plan kararları ve uygulama esasları doğrultusunda fiziksel veriler ışığında ele alınarak irdelenmiştir. Halk görüş ve önerilerine yönelik bir veri toplama yöntemi kullanılmaması sosyal açıdan bir sınırlılık olarak değerlendirilebilir.

2. KAVRAMSAL TANIM VE AÇIKLAMALAR

Bu bölümde kimlik, kentsel kimlik, koruma, kentsel koruma, korunması gerekli doğal ve kültürel varlıklar, sit alanları, bütünleşik kentsel koruma kavramı ve koruma yöntemleri ile ilgili konular detaylı alt başlıklarıyla incelenmiştir.

2.1. Kimlik ve Kentsel Kimlik Kavramı

Kimlik (identity) kelimesi “aynılık, birlik, aynı olma durumu ve tanımlamak” anlamına gelmektedir (Online Etymology Dictionary, 2024). Kimlik kelimesi Türk Dil Kurumu (TDK) Türkçe Sözlüğü’nde “Toplumsal bir varlık olarak insanın nasıl bir kimse olduğunu gösteren belirti, nitelik ve özelliklerin bütünü; etiket” ve “herhangi bir nesneyi belirlemeye yarayan özelliklerin bütünü” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2024).

Lynch (1960), kentsel imgeyi kimlik, anlam ve yapı olarak ayırmış ve kimliği, “İşlenebilir bir imge öncelikle bir nesnenin tanımlanmasını, böylelikle diğer şeylerden ayrıştırılmasını ve bir varlık olarak kabul edilmesini gerektirir. Bu da kimliği ortaya koyar. Başka bir şeyle eşdeğer olması anlamında değildir bu, tekliğini veya tekilliğini ifade eder” şeklinde açıklamıştır.

Kimlik kavramı doğadaki herhangi bir varlığın diğerlerinden farklılık göstermesini ve özel olmasını ifade etmektedir (Ocakçı ve Aydın Türk, 2012, s. 226). Lynch (1960), kimliğin farklılıklarla ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Kimlik, kişinin veya nesnenin tanınmasını sağlayan ve özellikleri dış gözlemle kavranan veya etiketlenen bir kavramdır. Bu bağlamda da kimlik birçok nitelikte olup bireysel, sosyal, cinsel, dinsel, kültürel ve siyasal özelliklerin toplamından oluşmaktadır (Kaypak, 2009, ss. 2373-2389).

Kimlik bir nesnenin veya bireyin özelliklerinin ayırt edici olmasını ve benzerleri arasında farklılaşmasını sağlamaktadır. Kişilerin parmak izlerinin ve fiziksel özelliklerinin farklı olması gibi kentlerin de birbirinden ayrışmasını sağlayan farklı karakteristik özellikleri bulunmaktadır. Özgün karakterleri ile kentler de farklı kimlik özellikleri kazanmaktadır (Şentürk, 2019, s. 2).

Kentleri birbirinden ayırt etmeyi sağlayan kent kimliği, “bir kentin özgün, bilimsel, modern ve kültürel birikimi; bölgesel, ulusal ve küresel yerleşim sistemleri içindeki toplumsal, ekonomik ve kültürel işlevleri ve bunların, o yerleşim yerinin uzamsal örgütlenmesine yansımalarından kaynaklanan ayırt edici özelliklerinin ve niteliklerinin” (Keleş, 2021, s. 83) bütünüdür.

Kent kimliği, “Kent imajını etkileyen; her kentte farklı ölçek ve yorumlarla kendine özđü nitelikler taşıyan fiziksel, kültürel, sosyo-ekonomik, tarihsel ve biçimsel faktörlerle şekillenen; kentliler ve onların yaşam biçiminin oluşturduğu sürekli gelişen ve sürdürülebilir kent kavramını yaşatan geçmişten geleceğe uzanan büyük bir sürecin ortaya çıkarttığı anlam yüklü bütünlüktür” (Demirseren Çöl, 1998, s. 14).

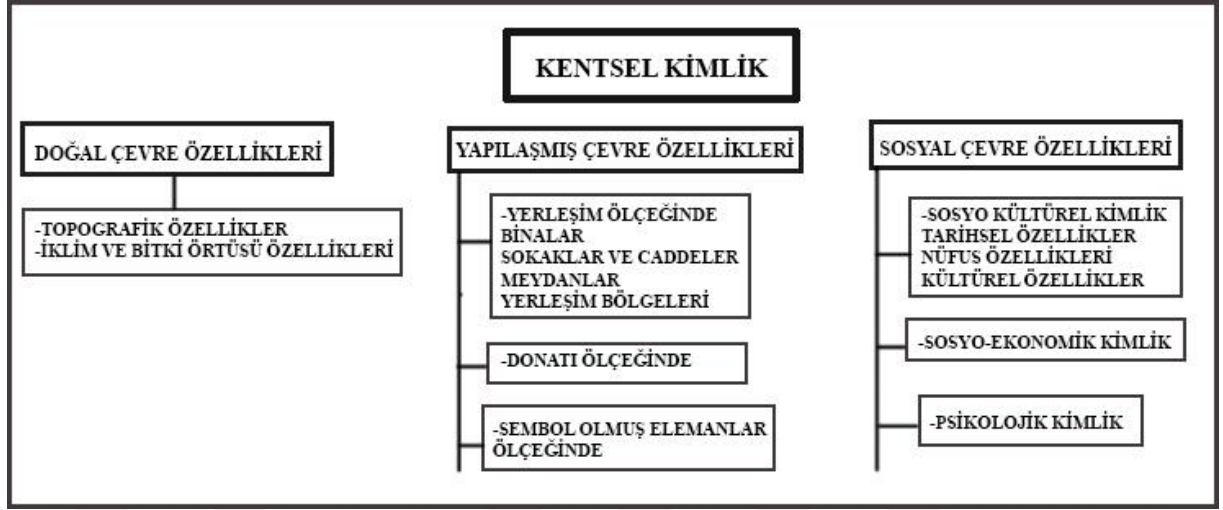
Lalli (1992)’ye göre “çok boyutlu bir yapıya sahip olan kimliğin oluşumunda karşılaştırma, aşinalık, bağlılık, geçmiş ve gelecek gibi alt boyutlar” bulunmaktadır. Bir yerin niteliği insan düşüncelerine ve davranışlarına bağlı olarak deneyimlerine göre şekillenmektedir. Bir yerin kimliği bir yeri diğerlerinden farklı kılan sürekli benzerlikleri ve birliktelikleridir. Bu benzerlik ve birliklerle oluşan kimlik ise büyük ölçüde insanların o yer ile etkileşimi ve deneyimleri doğrultusunda gelişmektedir (Ocakçı ve Aydın Türk, 2012, s. 226).

Kentsel kimlik ve kentsel mekânlarla bağlantı, bireylerin kentlerini diğer kentlerden ayrılan özelliklerini değerlendirmesi ile başlamaktadır. Buna paralel olarak bireylerin yaşadığı kentlere dair yaşanmışlıklarını simgeleştirme ve bunları kendi geçmişleriyle ilişkilendirme seviyesi gelmektedir. Bu bağlamda kentte aidiyet duygusu gelişmektedir. Kent kimliği bireylerin kentteki yaşantılarıyla kent ve kentin geçmişıyle bir bütün oluşturmakta ve kentsel mekânın anlamını zenginleştirmektedir (Kalaycı, Yıldırım ve Mutdoğan, 2024, s. 297).

Kentsel kimliği oluşturan ögeler bir kenti temsil ettikleri konusunda üzerinde toplumsal uzlaşma bulunan doğal, sosyal ve yapılaşmış çevre ögeleridir. “Kentsel kimlik ögeleri o kent denilince akla ilk gelenler, o kenti o kent yapan, temsil eden özelliklerdir. O kent onlarla anılır, anlatılır, onlar pek çok sosyokültürel, sosyoekonomik veya fiziksel oluşum veya olguların temsilcileri olarak yerel ve kültürel özellikleri taşıyabilirler. Kentsel kimlik ögeleri kenti fiziksel ve sosyal yönleri ile diğerlerinden ayırt eden özelliklerin tümüdür” (Ocakçı ve Aydın Türk, 2012).

Kentlerin oluşumunu ve gelişimini etkileyen çevresel ve sosyoekonomik dinamikler, zaman içinde farklılık göstererek kentlerin kimliğini ve mekânsal örgütlenmesini yeniden şekillendirmektedir (Demirseren Çöl, 1998, s. 12). Bir kentin kimliği, o çevredeki toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasi süreçlerin bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Fiziksel çevrenin yanı sıra, toplumsal değerler, inanç sistemleri, gelenekler, yaşam tarzları ve bu unsurların etkileşimleri kentin kimliğini şekillendiren temel bileşenlerdir. Bu karmaşık etkileşim, kent kimliğinin oluşmasında tarihsel süreçteki dönüşümleri, sosyal yapısı ve kültürel zenginliği ile yakından ilişkilidir. Nihayetinde kent kimliğini oluşturan

öğeleri doğal, yapılaşmış ve sosyal çevre özellikleri olarak üç grup halinde inceleyebiliriz (Bkz. Şekil 2.1).

Şekil 2. 1: Kent Kimliğini Etkileyen Faktörler (Kaynak: Ocakçı ve Aydın Türk, 2012, s. 226)

2.1.1. Doğal Çevreden Kaynaklanan Kentsel Kimlik Öğeleri

Kent kimliğini etkileyen doğal çevre elemanları: “kentin bulunduğu alanın topografya, iklim, su ögesi, toprak yapısı, bitki örtüsü, jeolojik yapısı vb. ile ilgilidir” (Ocakçı ve Aydın Türk, 2012). Doğal çevre kaynakları bir yerleşim alanını diğerlerinden farklı kılan, özgünleştiren ve ayıran birer temsil unsurlarıdır.

Günümüzde oluşmuş ve oluşmakta olan kentlerin kimlik kazanmasındaki en etkili faktörlerden biri doğal yapıdır. Kentin kendine özgü bir imaj kazanması; topografya, iklim, uyum ve mekân gibi doğal oluşumlar ile kent yerleşmesinde ve gelişmesinde doğal çevreden zorunlu olarak etkilendiğini göstermektedir (Demirseren Çöl, 1998, s. 15). Kent kimliğinin korunması ve iyi çözümlenip güçlendirilmesi ile birlikte doğal çevrenin kente kazandırdığı benzersiz kimlik özelliklerinin kentsel algılamayı ve okunabilirliği de sağlanmaktadır (Ocakçı ve Aydın Türk, 2012).

Arslan (2019, s. 23)’a göre, kentsel kimliği oluşturan doğal çevre elemanları iklim, bitki örtüsü, topografya, jeolojik yapı, toprak yapısı, konum, su öğeleri, orman varlığı gibi birçok etkenden oluşmaktadır. Bu etken faktörler de her kentin kendine özgü olmasını ve mekânsal yapıya vereceği referanslarla kentin silüetinin oluşmasına katkı sağlamaktadır.

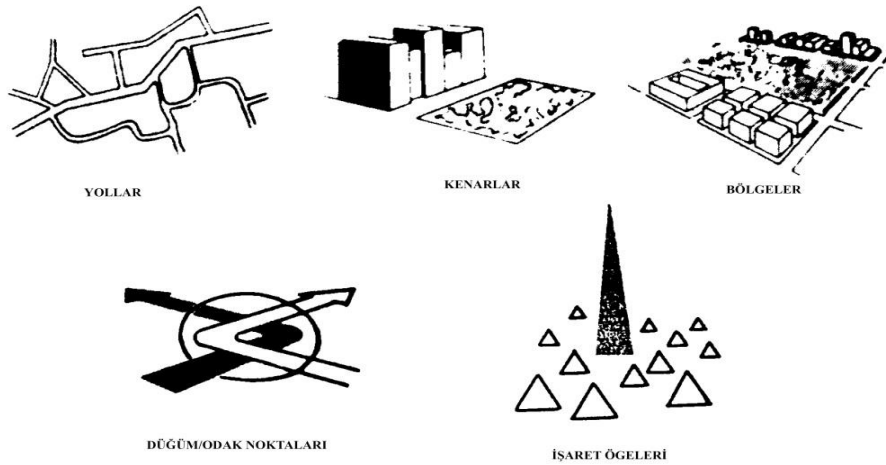
Kent kimliğinin oluşmasında doğal çevrenin özellikleri kadar doğal çevreye bağlı olarak meydana gelen yapısal özellikler de önemlidir. Bu nedenle bir kentin “görsel olarak ilk sunduğu görüntü hem yapısal hem de doğal olanın üzerimizdeki izdüşümü,

çağrışımlarıdır” (Kaypak, 2009). Doğal ve yapısal çevresiyle bir bütün olarak kentler kendilerini anlatmaktadır. Bir başka deyişle yapısal çevre doğal çevrenin sunduğu imkânlar doğrultusunda şekillendiğinden, doğal çevre kent kimliğini oluşturmada ve yaşam biçimlerine dair bir özgünlük ortaya koymaktadır.

2.1.2. Yapısal Çevreden Kaynaklanan Kentsel Kimlik Öğeleri

Mekânsal düzenleme, bir yerin fiziksel kimliğini tanımlayan önemli bir boyuttur. Sokaklar, meydanlar ve bu alanları birbirine bağlayan unsurların bir araya gelmesiyle oluşan mekânsal yapılar, sınırlar, kullanılan malzemeler, renkler, dokular ve çevreyle kurduğu ilişkilerle şekillenmektedir. Bu bileşenlerin birbirleriyle olan ilişkileri, konumları, nitelikleri ve zaman içindeki değişimleri, kent kimliğinin oluşumunda belirleyici rol oynamaktadır. Bu unsurların uyumlu ve anlamlı bir şekilde bir araya getirilmesi, kentlerin karakterini olumlu yönde etkilerken, aksine düzensiz ve plansız bir yapı, kent kimliğini olumsuz etkilemektedir (Demirseren Çöl, 1998, s. 16).

Kevin Lynch (1960), kentlerin bireysel imgelerinin bir araya gelmesiyle halk imgesinin oluştuğundan bahsetmekte ve yapısal çevreden yola çıkarak kentsel imge içeriğini işaret öğeleri, düğüm/odak noktaları, yollar, kenarlar/sınırlar ve bölgeler olarak beş başlıkta toplamaktadır. Bu öğeler genel kullanıma yöneliktir; ancak, her kentteki halk imgesinin somut nesneleri farklı algılaması ile çeşitli kentsel imajlar oluşmaktadır.

Şekil 2. 2: Kent İmgesi ve Bileşenleri (Kaynak: Lynch, 1960, s. 52)

Yapısal çevre öğeleri kentlerde hâlâ devam eden insanoğlunun ihtiyaçlarından ortaya çıkan eylem alanlarıyla ve bu eylem alanlarının birbirleriyle ilişkileri ve kültürel yapısıyla biçimlenmektedir. Ancak bir kentteki yapılaşmaların tamamı, o kentin kimliğini belirleyen

unsurlar arasında yer almamaktadır. Bir yapının kent kimliğine katkı sağlaması için çeşitli kriterler üzerinden değerlendirilmesi gerekmektedir.

- Bir yapının kentsel dokuya uyumu ve özgün karakteri, çevresiyle kurduğu ilişkiler ve bulunduğu konum faktörüne göre değişmektedir.
- Bir yapının kentsel dokuya uyumu ve özgün karakteri, silüeti, hacmi, yüzey dokusu, malzeme seçimi ve sembolik yükü gibi görsel ve yapısal özellikleriyle görüntü ve form faktörünü oluşturmaktadır.
- Bir yapının kentsel kimliği içindeki yeri, kullanım amacı, işlevi ve bu işlevlerin kent yaşamına etkisi gibi faktörlerle şekillenir. Hükümet binaları, belediye binaları, üniversite kampüsleri gibi yapılar, kentlerin işlev faktörünü oluşturmaktadır.
- Bir yapının ortak bellekte yer etmiş tarihi bir geçmişe sahip olması, onu kentsel kimliğin anlam faktörü olarak tanımlamaktadır (Ocakçı ve Aydın Türk, 2012, s. 227).

Madran (2001, s. 47) yapıyı çevrenin sosyokültürel yapının tarihsel çözümlemesinde de önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamakta ve yapıyı çevrenin kentsel kimliğe etkisini aşağıdaki gibi ifade etmektedir;

Yapılar taşıdıkları değişik nitelikler ve oluşturdukları fiziksel çevreler nedeniyle o yerleşmenin yaşam öyküsünde bir yer edinmişlerdir. Kentin belli bir dönemdeki statüsünü, yaşayanlarının bilgi, beğeni ve becerilerini, sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkilerini, hâkim üretim biçimini araştırırken gerekli belleğin en önemli öğeleri yapılardır.

2.1.3. Sosyal Çevreden Kaynaklanan Kimlik Öğeleri

Bir kentin sosyal kimliği toplumsal ilişkiler ağı, ticari faaliyetler, siyasi düzen ve nüfus hareketlerinin bir araya gelmesiyle şekillenmektedir. Bu faktörler birbirleriyle iç içe geçerek, kentin kültürel, sosyal ve ekonomik yapısını oluşturmaktadır (Demirseren Çöl, 1998, s. 19). Sosyal çevreye bağlı oluşan kimlik, insanların birbirleriyle ve çevreleriyle olan ilişkilerinin, mekândaki karşılığı, uygulanabilirliği, biçimlendirme ve oluşma süreci ile bunlar arasında kurulan duygusal bağlardan oluşturmaktadır (Can, 1999, s. 69).

Kaypak (2009, s. 2380) kent kimliğinin sosyal çevre boyutunu, “Bir kentin kimliğinin bir tarihsel olgu olduğu ve zaman içinde olduğu ve değiştiği söylenebilir. Yavaş büyüyen, değişme göstermeyen uzun bir tarihi geçmişi olan kentlerin zamanın değişik katmanlarının üst üste birikmesiyle oluşmuş bir kimliği olduğu ve bu kimliği oldukça iyi koruduğu

görölür” şeklindeki açıklamasıyla kimlik kavramını bütünlük, gerçeklik, dayanıklılık olmak üzere üç öge kapsamında değerlendirmektedir.

Bir kentin sosyokültürel kimliği sürekli bir değişim ve dönüşüm içinde olan dinamik bir yapıdadır. Bu kimlik, kentin tarihsel süreçteki deneyimleri, nüfus yapısı, ticari koşullar ve kültürel etkileşimler gibi çoklu faktörlerin etkileşimi sonucu oluşmaktadır. Kentin fiziksel dokusu, bu karmaşık yapının somut bir yansımasıdır (Arslan, 2019, s. 13).

Sosyal çevrenin yaratmış olduğu kimlik kültürel birikimin bir yansımasıdır. Kent kimliği kente özgü fiziksel özelliklerin yanı sıra halkın kültürel yaşam biçimidir. Kentte yaşayanların tarihsel süreçte oluşturduğu alışkanlıklar, değerler, inançlar mekânın oluşumunda, kimlik kazanmasında önemli bir rol oynamaktadır (Can, 1999, s. 66). Kültürel yapı mekân üretiminde etkiliyken, mekân da kültürel yapının kimlik kazanmasında etkilidir. İnsanın mekân ve zaman bağlamında sosyal çevreyle kurmuş olduğu ilişki kent kimliğine de yansımakta ve mekânın şekillenmesini sağlamaktadır.

Mekân, yalnızca fiziksel olarak biçimlenen bir varlık değil aynı zamanda kültürel kimliklerin ve toplumsal ilişkilerin yansımasıdır. Toplumlar, mekânları üreterek ve kullanarak kendilerine ait yaşam alanları inşa etmektedir. Bu süreçte, mekân hem bireysel kimliklerin oluşumunu etkilemekte hem de toplumsal hafızanın korunmasına katkı sağlamaktadır (Can, 1999, s. 66).

Kurumsal yapı elemanları toplumsal kimlik ögesi olarak tanımlanmaktadır (Ocakçı ve Aydın Türk, 2012, s. 228). Bir kentin kurumsal yapısı, politikadan ekonomiye, hukuktan eğitime kadar geniş bir yelpazede yer alan kurum ve kuruluşların bir araya gelmesiyle şekillenmektedir.

Kentin kurumsal sistemi, yönetim biçimi ve politik yapısı kent kimliğini etkilemektedir. Toplumsal ve çevresel kimlik ülke yöneticileri tarafından yönlendirilebilmektedir. Toplumun hukuk sistemi bireylerin yaşam biçimini, kültürel yapısını ve fiziksel mekânını doğrudan etkilemektedir. Bu etki fiziksel boyutta hissedilir olsa da toplumsal boyutu zamanla algılanmaktadır (Arslan, 2019, s. 13).

Kültür, bir grubun dünya görüşünü nesilden nesile aktaran, yaşam tarzı olarak tanımlanmaktadır. İnsanın çevresiyle olan ilişkilerinin kaynağı kültürdür. Dil, din ve aile yapısı bir toplumun kültürel kimliğini belirleyen önemli unsurlardır. Davranış biçimleri, yemek kültürü ve yaşam tarzı ise bu kimliğin daha somut yansımalarını oluşturmaktadır (Ocakçı ve Aydın Türk, 2012, s. 228). Kültür maddi varlıkların, teknolojik gelişmelerin,

sanatların, insan davranışlarının, ideolojilerin ve inanışların sembolleşmiş soyut bir kavramı olarak tanımlanmaktadır (Can, 1999, s. 73). Kültür, insanlığın ortak mirasıdır ve aynı zamanda her toplumun kendine özgü bir kimliğe sahip olmasını sağlayan en önemli faktördür. Sonuç olarak kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılması ve yerel değerlerin güçlendirilmesi kentsel kimliği oluşturan tüm öğelerin doğru yöntem ve tekniklerle korunmasına bağlıdır (Meydan Yıldız, 2018, s. 176).

Bireyin ve toplumun karşılıklı etkileşimi, kentsel kimliğin temelini oluşturmaktadır. Sosyal çevreden kaynaklanan kimlik öğeleri, demografik yapı, kurumsal düzen ve kültürel miras gibi unsurların karmaşık bir örgüsünden oluşmaktadır. Bu unsurlar, bireyin kimliğini şekillendirirken aynı zamanda kentsel kimliğe de yön vermektedir. Nüfus, bir kentin kimliğini yansıtan önemli bir aynadır. Nüfusun büyüklüğü, yoğunluğu ve demografik özellikleri (yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, meslek vb.) bir kentin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısını belirleyen en önemli unsurdur. Ayrıca, nüfusun artış veya azalış hızı gibi dinamikler de kentlerin gelişimini etkileyen demografik yapı elemanlarını oluşturmaktadır.

2.2. Koruma Kavramı

Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlüğü'nde koruma "muhafaza, sıyanet, vikaye" olarak tanımlanmaktadır. Büyük Lügat Sözlüğü'nde "bir şeyi tehlikelere ve dış etkilere karşı muhafaza etmek, güç durumlardan uzak tutmak, himaye edilmesi" (Larousse, 1981, s. 19) şeklinde ifade edilmiştir. Koruma insanoğlunda var olan içgüdüsel bir davranış biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kentbilim Terimleri Sözlüğü'nde koruma: "Kentlerin bazı kesimlerinde modern değerleri yüksek yapıtlarla, anıtların ve doğa güzelliklerin-kentte bugün yaşayanlar gibi gelecek kuşakların da yararlanması için her türlü yıkıcı, saldırgan ve dokuncalı eylemler karşısında güvence altına alınması" olarak tanımlanmıştır (Keleş, 2021, s. 99). Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü'nde koruma: "Tarih ya da sanat değeri taşıyan yapıların, doğal değerlerin ya da kent parçalarının yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli önlemlerin alınması" şeklinde belirtilmiştir (Hasol, 2020, s. 279). Koruma ile geçmiş, bugün ve gelecek arasındaki köprünün oluşması ve tarihi değerlerin sürdürülebilirliğinin sağlanması amaçlanmaktadır.

Altınöz (2016, s. 302) koruma kavramını:

Doğal ve yapılı çevrelerin farklı ölçek ve nitelikteki bileşenlerinin, sosyal, kültürel, ekonomik, tarihsel, anlamsal, işlevsel, görsel ve fiziksel bağlamları ve

somut ve somut olmayan özellikleri ile bütünleşik olarak korunmalarını, geliştirilmelerini, yönetilmelerini ve gelecek nesillere aktarılabilmelerini amaçlayan, kapsamlı ve çok yönlü bilgiye dayalı disiplinler arası ortak çalışma ile yürütülen, katılımcı ve bilimsel, bir araştırma ve eylem alanı olarak açıklamaktadır.

23.07.1983 tarihli Resmî Gazete’de yayınlanan 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun (2863 Sayılı Kanun) 3. maddesinde koruma ve korunma, “Taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarında muhafaza, bakım, onarım, restorasyon, fonksiyon değiştirme işlemleri; taşınır kültür varlıklarında ise muhafaza bakım onarım ve restorasyon işleri” olarak belirtilmiştir (R.G. 1983/18113).

Koruma yaklaşımı tarihle bağ kurulabilmesi ve korunacak yapı veya çevrenin aynı zamanda tarihi bir belge niteliği taşıması, bu alanların korunup kullanılarak sürdürülebilir bir amaçla gelecek nesillere aktarılması gerekliliklerinden ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Genel anlamda kentsel koruma, evrensel miras değeri olan yapı veya kentsel ölçekteki çevrenin yasal olarak varlıklarının ve yapıldıkları dönemi yansıtan özgünlüklerinin muhafaza edilip, sürdürülebilirlik yaklaşımı doğrultusunda bütünselliğinin korunmasıdır.

Ahunbay (2019, s. 9) koruma sürecini “kültür varlıklarını güvenle geleceğe aktarmak için sürekli bakım, konservasyon, restorasyon ve izleme işlemlerini kapsayan çalışmalar” şeklinde açıklamaktadır. Ayrıca koruma uygulamalarından önce kültür varlığının bulunduğu kentsel alanın ve peyzajla ilişkisinin, taşıdığı simge ve diğer değerlerin araştırılması gerektiğini, korumanın odağında varlığın, özgünlüğünün, tarihi, mimari, teknik ve sanatsal değerlerinin anlamının zedelenmemesi hedefinin bulunduğunu vurgulamaktadır (Ahunbay, 2019, s. 9). Nihayetinde koruma sürecinde ilk olarak yapılması gereken korunması gerekli doğal ve kültürel varlığın tespit edilmesi ve koruma alan sınırının yapı veya kentsel ölçekte belirlenip 2863 Sayılı Kanun’a bağlı olarak koruma altına alınmasıdır.

2.3. Korunması Gerekli Doğal ve Kültürel Varlıklar

Koruma sürecinin ilk adımı korunacak olanı tanımlamaktır. Venedik Tüzüğü’nde yer alan “genişletilmiş anıt” kavramı, 1976’da UNESCO tarafından güncellenerek “kültürel varlık” olarak yeniden tanımlanmıştır. Bu kavram, sadece fiziksel varlıkları değil, aynı zamanda kültürel geleneklerin somut yansımaları olan tüm değerleri içermektedir.

Sanat, bilim, teknoloji ve sosyal yaşam hakkında bilgi veren ve toplumsal fayda sağlayan her türlü eşya ve yapı kültürel varlık kapsamına girmektedir. Benzer şekilde, estetik ve bilimsel değeri olan doğal oluşumlar, bitki örtüsü, su kaynakları ve yaban hayatı alanları da “doğal varlık” olarak kabul edilmektedir. Kısacası, “doğal ve kültürel varlıklar” kavramı korunması gereken tüm değerleri ifade etmektedir (Dikçınar Sel, 2013, s. 3).

2.3.1. Kültürel Miras ve Kültür Varlığı

Kültürel miras ve koruma kavramları niteliksel olarak birçok değişime uğrayıp bugünkü halini almıştır. Arkeolojik ve yazılı kaynaklar, antik dönemlerden itibaren anıtsal yapıların korunmasına yönelik bilinçli çabaların olduğunu ortaya koymaktadır (Erder, 1971). Koruma çalışmaları başlarda dini ve politik yapıların sembollerinin bakımı ve onarımıyla kısıtlı kalarak inanç sisteminin devamlılığını sağlama amacını taşıdığı için uzun süreli onarım ve müdahaleler şeklinde yapılmamaktadır (Stubbs, 2009, ss. 157-172).

18. ve 19. yüzyıllarda yaşanan hızlı değişimler, Avrupa’daki kültürel mirası derinden etkilemiştir. Fransız Devrimi’nin siyasi ve sosyal dönüşümleri, eski rejimin sembolü olan birçok yapının yıkılmasıyla sonuçlanmıştır. Versailles Sarayı gibi görkemli yapıların halkın öfkesine kurban edilmesi, Avrupa’da koruma bilincini uyandıran ilk önemli olaylardan biri olmuştur. Benzer şekilde, Napolyon Savaşları’nın yarattığı yıkım, birçok tarihi kentin silinmesine neden olmuştur (Günay, 2016, s. 418). Sanayi Devrimi ise, kırsal bölgelerden şehirlere büyük göçlere yol açarak, kent dokusunu ve yaşam biçimini kökten değiştirmiştir. Bu hızlı büyüme, tarihi yapıların tahribi, yeni sanayi bölgelerinin kurulması ve kentsel dönüşüm projeleri gibi sorunları beraberinde getirmiştir. Bu dönemdeki olumsuz gelişmelere rağmen, 19. yüzyıl aynı zamanda koruma bilincinin ilk filizlerinin atıldığı bir dönemdir. Tarihi yapıların restorasyonu ve korunması konusunda ilk çalışmalar bu yüzyılda başlamıştır. Ancak, modern koruma anlayışının tam anlamıyla oturması ve uluslararası bir boyut kazanması 20. yüzyılı bulmaktadır. Kültürel miras çevre ve toplumun bir arada olmasını sağlayan sembollerden sayılmaktadır (Günay, 2016, s. 418).

“Kültür varlığı” kavramı yapı malzemelerinden, kentsel, kırsal, arkeolojik alanlara ve yerleşim alanlarının somut-soyut bütün bileşenlerini kapsayacak şekilde geniş bir yelpaze sunmaktadır (Altınöz, 2016, s. 302). Kültür varlıkları, “Tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklardır” (R.G. 1983/18113) tanımlanmaktadır.

Taşınır kültür varlıkları, “Jeolojik, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait, jeoloji, antropoloji, prehistorya, arkeoloji ve sanat tarihi açılarından belge değeri taşıyan ve ait oldukları dönemin sosyal, kültürel, teknik ve ilmi özellikleri ile seviyesini yansıtan her türlü kültür ve tabiat varlıkları” olarak tanımlanmaktadır (R.G. 1983/18113).

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu 6. Maddesi’nde taşınmaz kültür varlıkları:

Korunması gerekli tabiat varlıkları ile 19 uncu yüzyıl sonuna kadar yapılmış taşınmazlar, belirlenen tarihten sonra yapılmış olup önem ve özellikleri bakımından Kültür ve Turizm Bakanlığınca korunmalarında gerek görülen taşınmazlar, sit alanı içinde bulunan taşınmaz kültür varlıkları, milli tarihimizdeki önlemleri sebebiyle zaman kavramı ve tescil söz konusu olmaksızın Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunda büyük tarihi olaylara sahne olmuş binalar ve tespit edilecek alanlar ile Mustafa Kemal Atatürk tarafından kullanılmış evler (R.G. 1983/18113).

Dünya Kültürel Mirasının Korunması Sözleşmesi’nde korunması gerekli kültürel miras tanımında (UNESCO, 1972),

Madde 1: Bu sözleşmeye göre aşağıdakiler kültürel miras sayılacaktır.

Anıtlar: Tarih, sanat veya bilim açısından istisnai evrensel değerdeki mimari eserler, heykel ve resim alanındaki şaheserler, arkeolojik nitelikte eleman veya yapılar, kitabeler, mağaralar ve eleman birleşimleri.

Yapı toplulukları: Mimarileri, uyumlulukları veya arazi üzerindeki yerleri nedeniyle tarih, sanat veya bilim açısından istisnai evrensel değere sahip ayrı veya birleşik yapı toplulukları.

Sitler: Tarihsel, estetik, etnolojik veya antropolojik bakımlardan istisnai evrensel değeri olan insan ürünü eserler veya doğa ve insanın ortak eserleri ve arkeolojik sitleri kapsayan alanlar olarak belirtilmiştir.

2.3.2. Anıt Yapı

Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Yüksek Kurulu'nun 660 sayılı İlke Kararı, korunması gerekli yapıları iki grupta ele almıştır. Buna göre ilk grupta “kendi başlarına bir tarihi ve estetik değer taşıyan” yapılar, ikinci grupta ise “kentlerin tarihi kimliğini oluşturan kentsel sitlerin öğeleri” olarak tanımlanan yapılar yer almaktadır. Ayrım birinci grup için “anıtsal

yapılar”, ikinci grup için “çevresel değerli yapılar” olarak yapılmaktadır (Madran, 2005, s. 9).

1710 sayılı Kanun’un 1. maddesinde anıt, “önemli tarihî olaylara sahne olan veya arkeoloji, tarih, sanat bakımından bir önemi ve özelliği bulunan, korunması ve değerlendirilmesi gerekli her türlü taşınmaz mimarî eserlere ve aynî nitelikteki heykellere” denilmektedir (R.G. 1973/14527).

Venedik Tüzüğü 1. Maddesi’nde tarihi anıt, “Tarihi anıt kavramı sadece mimari eseri içine almaz, bunun yanında belli bir uygarlığının, önemli gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal bir yerleşmeyi kapsar. Bu kavram yalnız büyük sanat eserlerini değil, ayrıca zamanla kültürel anlam kazanmış basit eserleri de kapsar” şeklinde açıklanmaktadır (Venedik Tüzüğü, 1964).

Ahunbay (1996, s. 22) anıt kavramını, “Taşınmaz kültür varlıkları tek yapı ya da yapılar grubunun oluşturduğu, büyük külliyeler biçiminde olabilirler. Tek yapıdan daha geniş sınırlara genişleyen anıt kavramı, anıt-kent, anıt-ülke giderek anıt-kıta boyutlarına ulaşmıştır” şeklinde tanımlayarak anıtın sadece yapısal anlamda değil aynı zamanda bölgesel ölçek boyutuna ulaştığına değinmektedir.

Restorasyon kuramını geliştiren Gustavo Giovannoni’nin tarihi anıtlara yapılacak restorasyon müdahalelerinin ilklerini ortaya koyarken ‘anıt’ kavramını mimarlık tarihiyle sınırlamayıp, anıt değeri taşıyan her yapı ve sokak, meydan ve evleri ile kentsel çevrenin kapsanacağı şekilde tanımlaması ve korunması gerektiğini vurgulaması, anıt kavramını da genişletmiştir (Kuban, 2000, s. 30). Çağdaş restorasyon kuramının öncüsü İtalyan mimar Camillo Buitto (1836-1914) anıt kavramını insanlık tarihinin belgeleyicileri olarak tanımlamıştır (Ahunbay, 1996, s. 18).

Anıtların birden fazla tanımı olmasına rağmen bu yapılar toplumların ihtiyaçlarını (sosyal, dini, ekonomik, kültürel) karşılamak için inşa edilmiş oldukları ortak olarak kabul edilmektedir (Madran ve Özgönül, 2005, s. 9).

2.3.3. Doğal Varlık

Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu 3. maddesinde tabiat varlıkları, “Jeolojik devirlerle tarih öncesi ve tarihi devirlere ait olup ender bulunmaları veya özellikleri ve güzellikleri bakımından korunması gerekli, yer üstünde, yer altında veya su altında bulunan değerlerdir” şeklinde tanımlanmaktadır (R.G. 1983/18113).

2863 Sayılı Milli Parklar Kanunu 2. maddesine göre tabiat anıtı, “Tabiat ve tabiat olaylarının meydana getirdiği özelliklere ve bilimsel değerlere sahip ve milli park esasları dahilinde korunan tabiat parçaları” olarak tanımlanmaktadır (R.G. 1983/18132).

Dünya Kültürel Mirasının Korunması Sözleşmesi’nde korunması gerekli doğal miras tanımı:

Madde 2- Bu Sözleşmeye göre aşağıdaki eserler "doğal miras" sayılacaktır: Estetik veya bilimsel açıdan istisnâ evrensel değeri olan, fiziksel ve biyolojik oluşumlardan veya bu tür oluşum topluluklarından müteşekkil doğal anıtlar, bilim veya muhafaza açısından istisnâ evrensel değeri olan jeolojik ve fizyografik oluşumlar ve tükenme tehdidi altındaki hayvan ve bitki türlerinin yetiştiği kesinlikle belirlenmiş alanlar, bilim, muhafaza veya doğal güzellik açısından istisnâ evrensel değeri olan doğal sitler veya kesinlikle belirlenmiş doğal alanlar (UNESCO, 1972)

Dünya Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (International Union for Conservation of Nature and Natural Resources, IUCN), özellikle biyolojik çeşitliliğin, doğal ve kültürel kaynakların korunması ve devamlılığı için ayrılmış ve yasalar veya diğer etkin metotlar vasıtasıyla yönetilen kara ve/veya deniz alanlarını, koruma altına alınan alanlar olarak belirlemektedir (IUCN, 1994).

2.4. Sit Kavramı ve Türleri

Tarihi çevrelerin tanımlanması ve korunması için gerekli olan kavramlardan biri de sit kavramıdır. 1964 tarihli Venedik Tüzüğü’nün, 1967’de “Gayrimenkul Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu” tarafından kabul edilmesinin ardından “sit alanı” kavramı Venedik Tüzüğü’nde yer aldığı gibi kabul edilmiştir (Bahçeci Başarmak, 2022, s. 351). Türkiye’de sit alanlarının ilanı 1970’lere dayanmaktadır. 1973 yılında “1710 sayılı Eski Eserler Kanunu”nun yürürlüğe girmesiyle birlikte, Bu Kanunun 1. maddesinde sit kavramı, “Homojen oluşları ve özellikleri tarihi, estetik, artistik, bilimsel, ekolojik, etnografik, ebedi veya efsanevi önemleri bakımından korunmaları ve değerlendirilmeleri gereken, tabiatın veya tabiatla insanların müşterek eseri olan topografik bölgeler” (R.G. 1973/14527) şeklinde açıklanmaktadır.

Sit alanları belli bir toplumun yaşam biçimlerini ve estetik kaygılarını yansıtan, bir bakıma tarihsel belge niteliği gösteren ve sürdürülebilirlik açısından korunması gereken belli sınırları olan alanları kapsamaktadır.

1983 yılında 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun y r rl ge girmesiyle sit kavramı Kanun'un 3. Maddesinde, “tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli medeniyetlerin ürünü olup, yaıadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent ve kent kalıntıları, kültür varlıklarının yoğun olarak bulunduğu sosyal yaıama konu olmuş veya önemli tarihi hadiselerin cereyan ettiği yerler ve tespiti yapılmış tabiat özellikleri ile korunması gerekli alanlardır” olarak tanımlanmıştır (R.G. 1983/18113).

2.4.1. Doğal Sit

2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu'nda doğal (tabii) sit: “jeolojik devirlere ait olup, ender bulunmaları nedeniyle olağanüstü özelliklere sahip yer üstünde, yer altında veya su altında bulunan korunması gerekli alanlardır” olarak tanımlanmıştır. Doğal sit alanlarının bilimsel araştırmalara konu olacak niteliksel taşması,  vresel gözlem açısından  vresiyle bir bütünsellik kurması, ekolojik gözlem açısından canlı organizmaların kendi aralarında ve  vreleriyle dengeli bir ilişki içerisinde olması ve topografik özgünlük sunması gibi birtakım özelliklere sahip olması gereklidir (Madran ve  zg n l, 2005, s. 20).

Korunması gereken doğal değerlere sahip, jeomorfolojik, biyolojik veya diğer doğal özelliklere sahip alanlar doğal sit olarak tanımlanmaktadır. Kapadokya'nın sembolü Göreme Vadisi, benzersiz jeolojik ve ekolojik yapısıyla bu tanıma giren örnekler arasında yer almaktadır. Bir bölgenin biyoçeşitliliği de doğal sit ilanında önemli bir kriter olarak karşımıza çıkmaktadır. Antalya'daki Beşkonak Köprülü Kanyonu hem jeolojik oluşumu hem de endemik türleri barındırmasıyla; Manyas Gölü ise önemli bir sulak alan olmasıyla doğal sit statüsüne sahip alanlardandır (Ahunbay, 2019, s. 24).

2.4.2. Tarihi Sit

271 sayılı ilke kararı ile tarihi sit, “milli tarihimiz ve askeri harp tarihi açısından önemli tarihi olayların cereyan ettiği ve doğal yapısıyla birlikte korunması gerekli alanlardır” şeklinde tanımlanmıştır (R.G. 2014/28917)

Bu alanların ilanında önemli bir tarihi olayın gerçekleşmesi tek koşul olarak belirlenmiş olup, kültürel ya da doğal değerler içermesi gerekmemektedir. Tarihi sit alanları, “eski kasaba ve yeşleşmelerin içinde bulunan alanlar, tarihi kasaba ve yerleşmelerin kendileri ya da bir bölümleri, o yerleşmelerin kentsel ya da kırsal yaıamını yansıtıyorsa; kentsel, tarihsel,  vresel, kültürel, mimari, artistik, etnolojik ve diğer özelliklerinden dolayı bir

değer taşıyorsa” başka bir deyişle tarihsel geçmişi olan her yer tarihi sit kapsamına girmektedir (Madran ve Özgönül, 2005, s. 19).

Tarihi sit alanları, medeniyetlerin izlerini taşıyan ve önemli dönüm noktalarına sahne olan alanlardır. Örneğin, Çanakkale Savaşı'nın destansı mücadelesinin yaşandığı Gelibolu Yarımadası ve Çanakkale Boğazı, bu toprakların kahramanlık dolu tarihine tanıklık eden önemli bir sit alanıdır. Benzer şekilde, Büyük Taarruz'un dönüm noktası olan Kocatepe ve çevresi, Kurtuluş Savaşı'mızın zaferle sonuçlanmasında kilit bir rol oynadığı için tarihi hafızamızda özel bir yere sahiptir ve tarihi sit alanı olarak koruma altına alınmıştır (Ahunbay, 2019, s. 24).

2.4.3. Arkeolojik Sit

Arkeolojik sit, “İnsanlığın varoluşundan günümüze kadar ulaşan eski uygarlıkların yer altında, yer üstünde ve su altındaki ürünlerini, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerini yansıtan her türlü kültür varlığının yer aldığı yerleşmeler ve alanlarıdır” (658 No'lu İlke Kararı, 1999). I. derece arkeolojik sit “korumaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacak sit alanlarıdır. Bu alanlarda, kesinlikle hiçbir yapılaşmaya izin verilmemesine, imar planlarında aynen korunacak sit alanı olarak belirlenmesine, bilimsel amaçlı kazıların dışında hiçbir kazı yapılamaz” şeklinde tanımlanmaktadır. II. derece arkeolojik sit “korunması gereken ancak koruma ve kullanma koşulları koruma kuralları tarafından belirlenecek, korumaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacak sit alanlar” olarak tanımlanmıştır. II. Derece arkeolojik sit, I. dereceyle aynen geçerli olup içerisinde bulunan tescilsiz yapıların gerekirse onarım yapılması belirlenmiştir. III. derece arkeolojik sit “koruma kullanma kararları doğrultusunda yeni düzenlemelere izin verilebilecek alanlardır” şeklinde tanımlanmış olup Arkeolojik sitlerin korunması kaydıyla, bu alanlarda imar planı çalışmaları yapılabilmektedir.

İnsanlık tarihinin başlangıcından günümüze kadar geçen süreçte farklı medeniyetlerin izlerini taşıyan arkeolojik sitler, geçmişimizi anlamamız için önemli birer kaynak niteliğindedir. Anadolu coğrafyasında yer alan Çatalhöyük, Neolitik Dönem'e ait yerleşme izleriyle dikkat çekerken, Truva, Bergama ve Myra gibi antik kentler de farklı dönemlerin kültürel zenginliklerini yansıtmaktadır. Sanayi Devrimi'nin ilk adımlarının atıldığı İngiltere'deki Coalbrookdale Vadisi ise, bu devrimin teknolojik ve sosyal dönüşümlerine dair önemli ipuçları sunmasıyla arkeolojik sit alanı olarak korunmaktadır (Ahunbay, 1996, s. 24).

2.4.4. Kentsel Sit

Kentsel sitler, “Mimari, mahalli, tarihsel, estetik ve sanat özelliği bulunan ve bir arada bulunmaları sebebiyle teker teker taşıdıkları kıymetten daha fazla kıymeti olan kültürel ve tabii çevre elemanlarının (yapılar, bahçeler, bitki örtüleri, yerleşim dokuları, duvarlar) birlikte bulundukları” alanlardır (720 No'lu İlke Kararı, 2006). Kentsel sit alanın bulunduğu çevre içinde korunmasında, geliştirilmesinde etkinlik taşıyan ve kentle bütünleşmesine olanak sağlayacak kararlara konu alanlar ise etkileşim geçiş sahası olarak tanımlanmaktadır (720 No'lu İlke Kararı, 2006).

Tarihi kentlerin ve kentsel alanların korunması ve yönetimiyle ilgili olarak oluşturulan Valetta İlkeleri'nde kentsel sit, “Korunan bir kentsel alan, şehrin tarihinin bir dönemini veya bir gelişim aşamasını temsil eder. İçinde anıtlar ve alanın korunmasına neden olan kültürel değerleri yansıtan binaların yer aldığı özgün kentsel doku bulunur. Koruma kentin tarihi gelişimini kapsayabilir ve onun temel sivil, dini ve sosyal işlevlerinin sürdürülmesini de destekleyebilir” (Valetta İlkeleri, 2011) şeklinde açıklamaktadır.

Geçmişten günümüze kadar varlığını koruyabilmiş, özgün mimari ve doku özelliklerini taşıyan kentsel alanlar kentsel sit alanı olarak tanımlanmaktadır. Bu alanlar, sadece konut bölgelerini değil, aynı zamanda tarihi ticaret merkezlerini de içerebilmektedir (Ahunbay, 1996, s. 27).

2.4.5. Karmaşık Sit

Ülkemizdeki birçok alan, arkeolojik, doğal ve tarihi gibi farklı kültürel değerlerin bir arada bulunduğu karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu durum, mevcut mevzuatın bu tür alanların özelliğini tam olarak tanımlayamaması nedeniyle koruma ve yönetim uygulamalarında “doğal ve tarihi sit alanı” veya “doğal ve arkeolojik sit alanı” olarak tanımlanmaktadır (Madran ve Özgönül, 2005, s. 32).

Doğal ve kültürel miras değerlerinin birden fazla türünü bünyesinde barındıran alanlara karmaşık sit alanları denilmektedir. Pamukkale, benzersiz doğal oluşumu ve antik kent kalıntılarıyla doğal ve arkeolojik değerlerin bir arada olduğu tipik bir örnektir. Amasya ise doğal güzellikleri ve tarihi kent dokusuyla doğal ve kentsel değerlerin iç içe geçtiği bir başka örnektir. Antik kentlerin üzerinde gelişen yerleşimlerde olduğu gibi, Antalya ilçesi Side'de de kırsal, arkeolojik ve tarihsel değerler bir arada bulunurken, İstanbul Tarihi Yarımada'da arkeolojik, tarihsel ve kentsel değerler karmaşık bir yapı oluşturur (Ahunbay, 1996, s. 28).

2.4.6. Kırsal Sit

Kırsal sit, “yerleşme düzeni ve boyutları, dokuyu oluşturan yapıların türü ve yapım tekniği, malzemesiyle köy, bağ, yazlık niteliği taşıyan yerlerdir”. Kırsal kesimlerde, tarım ve hayvancılığın temel geçim kaynağı olduğu bölgelerde, geleneksel yaşam biçimini yansıtan özgün mimari yapılar sıklıkla görülmektedir. Bu yapılar genellikle ahırlar, samanlıklar ve depolama alanlarından oluşur ve arazi üzerinde belirgin kümeler oluşturarak köyün karakteristik silüetini belirler. Safranbolu'nun Yörük Köyü gibi yerleşim yerlerinde ahşap mimarinin mükemmel örnekleri bulunmaktadır. Bu tür kırsal sit alanları, sadece mimari açıdan değil, aynı zamanda bölgenin kültürel ve sosyal tarihini de yansıtmaları bakımından büyük önem taşımaktadır (Ahunbay, 2019, s. 27).

Ülkemizin kırsal yerleşmeleri, yüzyıllar boyunca şekillenen geleneksel yaşam biçimlerinin, sosyal etkileşimlerin ve doğal çevre ile olan ilişkilerin bir ürünü olarak ortaya çıkmış, kendine özgü kültürel ve mimari dokuya sahip alanlardır. Bu yerleşmelerdeki geleneksel konutlar, ortak kullanım alanları, tarım aletleri ve üretim sistemleri gibi unsurlar, kırsal yaşamın bütünlüğünü yansıtan önemli kültürel miras öğeleridir. Kırsal sitler olarak adlandırılan bu alanların korunması ve gelecek nesillere aktarılması, sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, kırsal sitlerin, doğal sitlerden farklı olarak, kendilerine özgü koruma statüsüne kavuşturulması ve bu statüye uygun koruma planlarının hazırlanması gerekmektedir (Madran ve Özgönül, 2005, s. 33).

2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ve Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının ve Sitlerin Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelik'te kırsal alanlardaki kültürel ve doğal mirasın korunması için, mevzuatta 'kırsal sit alanı' gibi özel bir kategori oluşturulması ve bu alanlara yönelik koruma standartlarının belirlenmesi gerekmektedir.

2.5. Bütünleşik Kentsel Koruma Kavramı

Bütünleşik koruma ilk olarak 1975 yılı Amsterdam Bildirgesi'nde ortaya konulmuştur. Süreç içerisinde en son Valetta İlkeleri de kapsamlı bir noktaya ulaşmıştır.

Amsterdam Bildirgesi'nde bütünleşik korumayı;

Yeni bir koruma politikası ve bütünleşik koruma uygulanmazsa, toplumumuz çok yakında geleneksel çevresini oluşturan yapı ve sit mirasının çoğunu yitirmiş olduğunu görecektir. Koruma bugün tarihi park ve bahçelerin yanı sıra, tarihi

kentler, kentlerin eski mahalleleri ve geleneksel karakteri olan kent ve köyler için de gereklidir. Bu mimarlık ürünlerinin korunması en büyüğünden en alçak gönüllülerine kadar, günümüz yapılarını da unutmadan, kültürel değer taşıyan tüm yapıları çevreleriyle birlikte kapsayan geniş bir perspektif içinde görülebilir (Amsterdam Bildirgesi, 1975).

Bütünleşik koruma yaklaşımı ve ilkeleri 2011 yılında ICOMOS tarafından kabul edilen Valetta İlkeleri kapsamında daha da yaygınlaşmıştır.

Valetta İlkeleri'ne göre;

- Tarihi kentler ve kentsel alanlar sadece yapılardan ibaret değil, aynı zamanda içinde yaşayan insanların kültürel ve sosyal geçmişini de yansıtan yaşayan organizmalardır. Bu alanlar, somut (mimari, peyzaj, arkeolojik kalıntılar vb.) ve soyut (etkinlikler, gelenekler, anılar vb.) unsurların bir araya gelmesiyle oluşmaktadır.
- Çevre, bu tarihi dokuyu etkileyen ve onunla iç içe geçmiş doğal ve insan yapımı ortamdır. Tarihi kentlerin korunması, sadece binaları onarmaktan ibaret değil, aynı zamanda bu alanların çağdaş yaşamla uyum içinde gelişmesini sağlamaktır.
- Koruma altındaki kentsel alanlar belirli bir tarihi dönemi temsil eder ve özgün kentsel dokusunu korumaktadır. Bu alanların korunması, kentin tarihi gelişimini sürdürmek ve sosyal yaşamını desteklemek anlamına gelmektedir.
- Tampon bölgeler, koruma altındaki alanları çevreleyen ve olumsuz etkilerden koruyan kuşaklardır. Bu sayede tarihi dokunun bütünlüğü sağlanmaktadır.
- Yönetim planları ise tarihi alanların korunması için izlenecek yol haritasını belirlemektedir. Bu planlar, yasal düzenlemeler, bütçe, yönetim yapısı ve koruma yöntemlerini içermektedir.
- Yerin ruhu, bir alanın kendine özgü kimliğini, anlamını ve duygusunu ifade etmektedir. Bu kavram hem somut hem de soyut unsurları kapsar ve mekanla insan arasındaki bağı güçlendirmektedir.

Valetta İlkeleri'nin amacı; “tarihi kentlerde ve kentsel alanlarda yapılacak her tür müdahaleye uygulanabilir ilke ve stratejiler önermektir. Bu ilke ve stratejiler hem tarihi kentlerin ve çevrelerinin değerlerini korumak, hem de günümüz sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamıyla bütünleşmelerine yöneliktir.” metinde bu ilke ve stratejilerin bütüncül korumaya yönelik olduğu belirtilmekte ve yapılacak müdahalelerin korunacak alanların tarihi değerlerinin sürdürülebilirlik göstermesi gerektiğine dikkat çekilmektedir.

Kültürel mirasın korunmasına yönelik çalışmalar, yalnızca fiziksel yapıların oluşturduğu yapay ortamı korumaya odaklandığında toplumsal ve siyasal boyutları göz ardı etme riski taşımaktadır. Bu tür bir yaklaşım, koruma eylemini statik ve müzecileştirilmiş bir anlayışa hapsederek, başarılı sonuçlar elde etmeyi zorlaştırır. Koruma, yaşayan bir süreç olarak ele alındığında, fiziksel yapılar kadar bu yapıların içindeki yaşamı, yani sosyal ve ekonomik ilişkileri de kapsamaktadır. Dolayısıyla, tarihi çevreye sadece kültürel bir değer olarak bakmak, koruma çalışmalarının kapsamını daraltmaktadır. Konut, ticaret ve kültürel faaliyetlerin bir arada sürdürüldüğü bu yapısal çevre, aynı zamanda önemli bir ekonomik kaynaktır. Bu nedenle, yapıların çevrelerinden koparılmadan bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerekmektedir. Bütünleşik koruma anlayışı, kültürel, sosyal ve ekonomik boyutları bir arada değerlendirerek daha kapsamlı ve sürdürülebilir çözümler sunmaktadır (Özen ve Aydemir, 2007, s. 229).

“Historic Urban Landscape (HUL)” UNESCO tarafından tarihi kentlerin korunması ve yönetimi konusunda tarihi kentsel gelişmenin sürdürülebilirliğini sağlamayı amaçlayan bütüncül bir yaklaşımdır. Tarihi kentler, geçmişin izlerini taşıyan aynı zamanda geleceğe miras kalan kültürel ve sosyal dokuyu oluşturan önemli unsurlardır. Bu nedenle, tarihi kentlerin korunması sadece fiziksel yapıların onarımı değil, aynı zamanda kentlerin sosyal ve kültürel dinamiklerinin de korunmasını gerektirmektedir.

Bütünleşik koruma yaklaşımı, “... *temelde kültürel mirasın korunması ve yönetiminin daha geniş anlamda kentsel gelişme hedefleri ile bütünleştirilmesini ve sürdürülebilirliğini sağlamayı amaçlayan bir metindir*” (Çatalbaş ve Ecemis Kılıç, 2022, s. 528). Bu metnin odağında yer alan “kültürel çevre” ve “tarihi çevre” kavramı korumaya ilişkin geçmişten bugüne oluşan birikimin daha geniş bir çerçeve içinde ele alınmasına olanak sağlamıştır (Çatalbaş ve Ecemis Kılıç, 2022, s. 528).

Son yıllarda, tarihsel çevrenin yenilenmesi kavramı, yalnızca fiziksel iyileştirmelere odaklanmaktan ziyade fiziksel, ekonomik, kültürel ve sosyal boyutları kapsayan geniş yelpazeli bir bütünleşik koruma boyutuna doğru evrilmektedir. Tarihi kent merkezleri de işlevsel iyileştirme ve mirası koruma bakımından yeniden geliştirilmesi sırasında modernizasyon taleplerini ele alırken tarihi ve kültürel özelliklerin korunmasında önemli bir ikilem ortaya koymaktadır. Tarihi miras alanlarının korunması ve geliştirilmesi, tarihi binaların restorasyonu ve uyarlanabilir yeniden kullanımı, rasyonel mekânsal planlama, toplum katılımı ve sürdürülebilir ekonomik kalkınma dahil olmak üzere birden fazla araştırma boyutunu kapsamaktadır. Bu faktörler birbirleriyle bağlantılı olup bütünsel

olarak bu alanlardaki koruma ve kalkınma modelleri ile ilişkilendirilmektedir (Xia, Kang, ve Xu, 2024).

Faro Sözleşmesi'nde ise kültürel mirasın fiziksel olarak korunmasının ötesine geçmeyi ve kültürel mirasın nasıl yönetilebileceği ve devam eden sosyal süreçlere nasıl entegre edilebileceğine odaklanmayı amaçlamaktadır. Sözleşme iki önemli noktaya dayanmaktadır. Birincisi, insan hakları alanıyla net bir bağlantı kurarak insanları merkeze koymaktır. Her bireye kültürel mirasın ne anlama gelebileceğini deneyimleme ve yorumlama hakkı verilmesi gerektiğini savunmaktadır. İkinci nokta, mirası bir kaynak olarak kullanmanın faydalarını vurgulamaktadır. Bu sözleşmenin genel amacı, kültürel mirasın sürdürülebilir kalkınma vizyonunun merkezinde yer almasını sağlamaktır (Faro Sözleşmesi, 2005).

Tarihi ticaret merkezleri ve kentsel alanlar kent kimliğini oluşturan önemli bir unsur olduğundan kentsel korumanın ana bileşenlerinden biri olarak ele alınmaktadır. Bütünleşik koruma yaklaşım da tarihi çevrenin, modern kent yaşamı ve gelişimi ile dengeli bir biçimde korunmasını ve sürdürülebilir bir biçimde yönetilmesini amaçlamaktadır. Nihayetinde bütünleşik koruma, tarihi çevrenin korunması sürecinde sadece yapısal ya da mimari unsurların değil, kültürel mirasın, doğal peyzajın ve sosyoekonomik yapının da korunmasını içermektedir.

Valetta İlkelerine göre tarihi kentlerde koruma ölçütleri aşağıda maddeler halinde özetlenmiştir (Valetta İlkeleri, 2011):

- Tarihi kentlerde yapılan her müdahale, bu alanların maddi ve manevi kültürel mirasına saygı göstermelidir.
- Tarihi kentlerdeki her müdahale, yaşam kalitesini ve çevre kalitesini artırmayı hedeflemelidir.
- Tarihi kentlerdeki büyük değişiklikler, eğer kentsel çevreyi ve kültürel değerleri olumlu etkilemeyecekse, bu değişikliklerden kaçınılmalıdır. Kentin büyümesine bağlı değişiklikler dikkatle yönetilmelidir.
- Tarihi kentler ve çevreleri bütüncül olarak ele alınmalıdır. Koruma, tüm kentin sosyal ve kültürel dokusuna saygı gösteren politikalar gerektirmektedir.
- Tarihi kentlerin korunması, çevresel, sosyal ve ticari dengeleri kapsamalıdır. Eski ve yeni sakinlerin uyum içinde yaşamaları için uygun gelişim yolları sağlanmalıdır.
- Değişim hızı kontrol edilmelidir. Müdahaleler şeffaf süreçlere ve fizibilite çalışmalarına dayanmalı, planlarla uyumlu olmalıdır.

- Tarihi kentlerin korunması, sürdürülebilir gelişim ilkelerine uygun olarak disiplinli ve sistematik bir şekilde yürütülmelidir. Bu süreç halkla ve paydaşlarla sürekli iletişim içinde olmayı gerektirmektedir.
- İyi yönetim, tüm paydaşlar arasında geniş bir iletişim ağı oluşturur ve tarihi kentlerin korunması için halkın katılımı sağlanmalıdır. Özel sektörün katılımı teşvik edilmeli ve desteklenmelidir.
- Koruma çalışmaları, çeşitli disiplinlerden uzmanların işbirliği ve halkın katılımıyla gerçekleştirilmelidir. Bu çalışmalar somut öneriler sunmalıdır.
- Tarihi kentlerde farklı toplulukların kültürel çeşitliliğine saygı gösterilmeli ve bu çeşitliliği korumak için dengeli bir yaklaşım benimsenmelidir.

2.6. Koruma Yöntemleri

Koruma yaklaşımı taşınmaz kültür varlıklarına yönelik analitik çalışmaların tamamlanmasının ardından şekillenmektedir. Alanın mevcut durumu ve tarihsel özellikleri dikkate alınarak en uygun koruma yöntemi veya yöntemleri belirlenmektedir. Seçilen koruma yöntemi, korunması gerekli alanın veya yapının tüm tarihsel katmanlarını ve eklerini içerecek şekilde, taşınmazın taşıdığı tarihsel belge değerini korumayı hedeflemelidir.

Kültür mirası olarak korunması gereken taşınmazlara, en az müdahaleden en fazla müdahaleye kadar uzanan geniş bir yelpazede çeşitli koruma yöntemleri uygulanabilmektedir. Bu süreçte yapının özgünlüğünü ve tarihi önemini gözetmek temel öncelik olarak kabul edilmektedir.

2.6.1. Sağlamaştırma

Sağlamaştırma, taşınmazın fiziksel varlığını sürdürememe riski ortaya çıktığında uygulanan bir koruma yöntemidir. Bu yöntem, taşınmazdaki sorunların niteliğine bağlı olarak farklı uygulamaları kapsamaktadır. Sorun, zeminde, taşıyıcı sistemde, yapı öğelerinde veya yapı malzemesinde ortaya çıkabilmektedir. Sağlamaştırmaya karar verebilmek için öncelikle mevcutta ayrıntılı bir analizi yapılmalıdır. Bu analiz kapsamında, taşınmazın zemini, temel yapısı, taşıyıcı sistemi ve yapı malzemesi tanımlanmalı; geçmişte maruz kaldığı afetler, yıkımlar ve restorasyon süreçleri belirlenmelidir. Bu verilerin toplanmasının ardından uygulanacak en uygun sağlamaştırma yöntemi seçilebilir. Sağlamaştırma çalışmaları, taşınmazın zemin sorunlarının çözülmesini, taşıyıcı elemanlarda meydana gelen kırık, çatlak gibi yapısal hasarların giderilmesini, eksik

bölümlerin tamamlanmasını ve yapı malzemesinde oluşan hasarların onarılmasını içerebilir. Bu süreçte, taşınmazın özgün yapısını ve tarihi değerini korumak temel önceliktir (Alioğlu, 2013, s. 88).

Sağlamlaştırma sürecinde kullanılan yöntem ve malzemelerin bilimsel temellere dayanması büyük önem taşımaktadır (Ahunbay, 1996, s. 91). Deprem ve zemin hareketleri, tarihi yapıların taşıyıcı sistemlerinde ciddi hasarlara yol açmaktadır. Geçmişte, mimarlar bu hasarları gidermek için payanda, gergi gibi geleneksel yöntemlere başvururken, günümüzde enjeksiyon, öngerme, ankraj gibi modern teknikler kullanılmaktadır. Bu sayede, tarihi yapıların statik güvenliği sağlanarak uzun ömürlü olmaları hedeflenmektedir (Ahunbay, 1996, s. 92).

Tarihi yapıların restorasyon çalışmalarının ilk aşaması, yapının mevcut durumunun detaylı bir şekilde incelenmesi ve hasarların bilimsel yöntemlerle tespit edilmesidir. Bu sayede, yapıya özgü müdahale yöntemleri belirlenerek, uzun ömürlü ve sürdürülebilir bir koruma sağlanmaktadır. Sorunların, yapının oturduğu zeminden, malzemelerinden veya taşıyıcı sisteminden kaynaklanıp kaynaklanmadığı tespit edilmelidir. Ardından, bu sorunları gidermek için gerekli sağlamlaştırma işlemleri planlanarak uygulanmalıdır (Ahunbay, 2019, s. 112). Sağlamlaştırma yöntemiyle yapının malzemelerinin orijinal özelliklerini koruyarak, taşıyıcı sisteminin güçlendirilmesi ve böylece yapının gelecekteki risklere karşı daha dayanıklı hale getirilmesi amaçlanmaktadır (Dikçınar Sel, 2013, s. 8).

2.6.2. Bütünleme

Hasar görmüş veya tamamen kaybolmuş yapısal unsurların, orijinal tasarımlarına uygun şekilde, geleneksel veya çağdaş malzemeler kullanılarak tamamlanma işlemine “bütünleme” veya “reintegrasyon” denir. Bu süreçte estetik kaygılar, yapısal bütünlük veya işlevsellik gibi farklı faktörler belirleyici olabilir. Örneğin, yıkık ve bakımsız bir yapı, bütünleme ile hem görsel olarak daha hoş bir görünüme kavuşturulur hem de kullanılabilir hale getirilerek yok olmaktan kurtarılabilir. Ancak, işlevini yitirmiş ve artık kullanılamayan arkeolojik yapılar için bütünleme uygun bir yaklaşım değildir. Örneğin, savunma görevi gören İstanbul Surları’nın tamamlanması gibi bir uygulama, yapıların orijinal durumlarına uygun olmadığı için gereksizdir. Bu tür kalıntılar, arkeolojik ve peyzaj değerlerini koruyacak şekilde güçlendirilmeli ve korunmalıdır. Buna karşılık, bir yangında kubbesi hasar gören Beylerbeyi Camii gibi ibadethaneler, tekrar kullanıma açılabilmesi için bütünleme işlemine tabi tutulabilmektedir. Bütünleme işlemi için kesin verilere ihtiyaç vardır. Bir yapının eksik kalan kısımlarını tamamlamak için orijinal tasarımına dair detaylı

bilgilere sahip olmak gerekmektedir. Örneğin, yarı yıkılmış bir yapıdaki tekrar eden motifler ve simetri bu bilgilere ulaşmamıza yardımcı olabilir. Ancak bütünleme yalnızca gerçek yapısal verilere veya belgelere dayanarak yapılabilir. Varsayımlara ve benzerliklere dayalı tamamlamalar genellikle hatalı sonuçlara yol açmaktadır (Ahunbay, 1996, ss. 96-97).

Venedik Tüzüğü'nde bütünlemeye yönelik temel yaklaşım; “Eksik kısımlar tamamlanırken, bütünle uyumlu bir şekilde bağdaştırılmalıdır; fakat bu onarımın, aynı zamanda sanatsal ve tarihi tanıklığı yanlış bir biçimde yansıtmaması için, özgünden ayırt edilebilecek bir şekilde yapılması gereklidir” (Venedik Tüzüğü, 1964, Madde 12) şeklinde açıklanmıştır.

Taşınmazlardaki yok olmuş yapı elemanlarının tamamlanması, yok olan elemanlar ile ilgili somut verilere ulaşılmışsa, kaybolan parçaların yerine özgün ya da benzeri malzemelerle yenilerinin yapılmasını içermektedir. Kopan parçalar bazen yakın çevrede bulunabilir ve kullanılabilir durumdaysa, bütünleme işlemi bu parçalarla gerçekleştirilir. Parçalar kayıp ya da kullanılamaz durumdaysa, özgününe uygun yeni parçalar üretilerek işlem tamamlanmaktadır. Bu süreçte rölöve, fotoğraf ve diğer belgeler referans alınarak bütünleme yapılmaktadır. Geleneksel ve modern yapım teknikleri kullanılabilir, ancak yeni parçaların diğerlerinden ayırt edilebilmesi önemlidir. Bu farklılık, ekin dokusunun farklı yapılması, kontur eklenmesi veya tarih notuyla belirtilmesi gibi yöntemlerle sağlanmaktadır (Alioğlu, 2013, s. 90).

Hasar görmüş veya yok olmuş yapıların, özgün tasarımlarındaki bütünlüğü yeniden sağlamak amacıyla geleneksel ya da çağdaş malzemelerle tamamlanması işlemidir (Dikçınar Sel, 2013, s. 8). Tarihsel yapıların, doğal afetler, savaşlar veya ihmal sonucu oluşan hasarlarla bozulan bütünlüğünü yeniden tesis etme sürecine bütünleme denilmektedir. Bu süreç, yapıların yapısal güvenliğini sağlamak, estetik değerlerini korumak ve kültürel mirasın devamlılığını sağlamak amacıyla gerçekleştirilmektedir. Yarı yıkık veya harap haldeki tarihi yapılar hem güvenlik açısından risk oluşturmakta hem de kent dokusunu olumsuz etkilemektedir. Bütünleme çalışmaları, bu yapıların yeniden kullanılabilir hale getirilmesini ve böylece kentlerin tarihsel ve kültürel zenginliğinin korunmasını sağlamaktadır (Ahunbay, 2019, s. 129).

2.6.3. Yenileme ve Yeniden Kullanım

Değişen sosyoekonomik koşullar ve yaşam biçimleri, tarihi yapıların özgün işlevlerini yitirmelerine neden olmaktadır. Özellikle hamam, kervansaray gibi yapıların günümüz ihtiyaçlarına cevap verebilmesi için farklı işlevlere uyarlanması gerekmektedir. Konut ve otel gibi yapıların ise çağdaş yaşam standartlarına uygun hale getirilmesi, yıkımdan korunmaları için elzemdir. Yeniden işlevlendirme, tarihi yapıların fiziksel ömrünü uzatarak kültürel mirasın korunmasına katkı sağlamaktadır. (Ahunbay, 1996, s. 97).

Venedik Tüzüğü'nün 5. maddesinde "Anıtların korunması her zaman onları herhangi bir yararlı toplumsal amaç için kullanmakla kolaylaştırılabilir. Bunun için bu çeşit bir kullanım arzu edilir, fakat bu nedenle yapının planı ya da süslemeleri değiştirilmemelidir. Ancak bu sınırlar içinde yeni işlevin gerektirdiği değişiklikler tasarlanabilir ve buna izin verilebilir" (Venedik Tüzüğü, 1964, Madde 5) denilerek yeniden kullanımla ilgili temel yaklaşım ana çizgileriyle belirtilmiştir.

Yenileme zamanla değişen ihtiyaçlarımız, tarihi yapıların da farklı işlevler kazanmasını gerektirmektedir. Ancak bu değişim sırasında, binaların tarihi dokusuna ve yapı bütünlüğüne dikkat etmek gerekmektedir. Onarımlar, binaların özgün halini bozmayacak şekilde yapılmalı ve gerektiğinde eski haline döndürülebilmelidir (Dikçınar Sel, 2013, s. 8). Tarihi kent merkezlerinin yeniden canlandırılması, sadece fiziksel dokuyu onarmakla kalmayıp, aynı zamanda kültürel kimliği güçlendirerek yaşam kalitesini artırmayı hedeflemektedir. Sağlıklaştırma yöntemi terk edilmiş yapıların restorasyonunu ve yeni kullanımlara dönüştürülmesini sağlarken aynı zamanda hem turizmi canlandırıp hem de yerel ekonomilere katkı sunmaktadır (Ahunbay, 2019, s. 139).

Koruma yöntemlerinde tarihi doku korunarak, eski yapıların güncel ihtiyaçlara cevap verecek şekilde yeniden canlandırılması ve bu sayede kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılması hedeflenmektedir (Dikçınar Sel, 2013, s. 9). Kültürel mirasın korunması sürecinde, taşınmazların özgün kimliklerini koruyarak günümüz ihtiyaçlarına cevap verebilmesi için yenileme işlemleri uygulanmaktadır. Bu süreçte, yapının taşıyıcı sistemi, malzemeleri ve estetik özellikleri korunurken, iç mekân düzenlemeleri ve donatıları çağın gerektirdiği standartlara uygun hale getirilmektedir. Ancak, değişen sosyoekonomik koşullar nedeniyle bazı yapıların özgün işlevleri yitirilmesi durumunda, müzeye dönüştürülerek korunmaları tercih edilebilmektedir. Bu karar, yapının taşıdığı tarihsel, kültürel veya estetik değerler ve çevresel koşullar göz önünde bulundurularak alınmaktadır. Bazı durumlarda ise, yapıların yeni işlevlere uygun hale getirilmesi

gerekebilir. Bu durumda, yeni kullanım amacı, yapının özgün karakterine zarar vermeyecek şekilde belirlenmekte ve gerekli eklemeler yapılmaktadır (Alioğlu, 2013, s. 91).

2.6.4. Çağdaş Ek

Tarihi yapıların yeniden kullanım projelerinde, yapının özgün dokusu korunurken, çağdaş işlevlere uygun eklemelerin yapılması gerekmektedir. Örneğin müzeye dönüştürülen tarihi evlerde, ziyaretçilere hizmet verecek ek birimlerin (bekçi kulübesi, tuvalet vb.) tasarımı, yapının genel estetiğini bozmayacak şekilde yapılmalıdır. Ancak, yapıya eklenen bu birimlerin boyutları, yapının taşıyıcı sistemini ve görsel bütünlüğünü olumsuz etkilememelidir (Ahunbay, 1996, s. 98).

Venedik Tüzüğü'nün 13. maddesinde ek yapılarla ilgili "Eklemelere ancak yapının ilgi çekici bölümlerine, geleneksel konumuna, kompozisyonuna, dengesine ve çevresiyle olan bağlantısına zarar gelmediği durumlarda izin verilebilir" (Venedik Tüzüğü, 1964: Madde 13) ifadeleri yer almaktadır.

Tarihi yapıların onarımı ve yeniden kullanımı, geçmiş ile gelecek arasında köprü kurmanın en önemli yollarından biridir. Bu süreçte, özgünlüğün korunması kadar, yapının çağdaş yaşamla bütünleşmesi de büyük önem taşımaktadır. Ancak, bu iki amacı bir arada gerçekleştirmek her zaman kolay olmamaktadır. Bir yanda, tarihi yapının özgün dokusu, planı, cephesi ve çevreyle kurduğu ilişki korunmalıdır. Diğer yanda ise, yeni işlevler için ek mekân ve donanımlara ihtiyaç duyulmaktadır (Ahunbay, 2019, ss. 171-172).

2.6.5. Yeniden Yapım

Tümüyle yıkılmış veya ağır hasar görmüş kültürel varlıkların, mevcut belgelere dayanarak yeniden inşası, özel durumlar dışında genellikle tercih edilmeyen bir yöntemdir. Yeniden inşa edilen yapılar, orijinalin taşıdığı tarihsel doku, malzeme ve işçilik gibi özgün özelliklerden yoksundur. Bu nedenle, bu tür yapılar sadece biçimsel olarak orijinaline benzeyen birer kopya niteliğinde olup, tarihi değer taşımazlar. Bununla birlikte, kentin silüetini tamamlayan veya toplumsal bellekte önemli bir yeri olan yapıların kopyalarının yapılması, kaybedilen görsel ve kültürel hafızanın bir kısmını geri kazanmak için bir yöntem olarak değerlendirilmektedir (Ahunbay, 2019, s. 163).

Tarihi bir yapının yeniden inşası, ancak o yapının kent silüeti veya tarihi bir kompozisyon üzerindeki etkisi gibi önemli bir işlevi bulunuyorsa ve yeterli teknik belgeye sahip olduğunda düşünülmektedir. Bu tür bir çalışmada, orijinal yapının parçalarının titizlikle

toplanması ve yeniden kullanılması, yeni yapının tarihi dokusuyla olan bağlantısını güçlendirmektedir. Ancak hiçbir yeniden inşa orijinal yapının taşıdığı tüm tarihi ve kültürel değeri tam olarak geri getirebileceği gerçeği unutulmamalıdır (Ahunbay, 1996, ss. 99-100).

Aşırı derecede tahrip olmuş veya tamamen yok olmuş kültürel varlıkların, mevcut tarihi belgelere dayanarak yeniden inşa edilmesi, bazı durumlarda kabul edilebilir bir koruma yöntemidir. Bu yöntem, özellikle savaş gibi büyük yıkımlara maruz kalan bölgelerde sıklıkla uygulanmıştır (Alioğlu, 2013, s. 91). Yıkılmış veya ağır hasar görmüş bir yapının, mevcut arkeolojik ve mimari veriler ışığında özgün haline en yakın şekilde yeniden inşa edilmesi sürecine rekonstrüksiyon denilmektedir (Dikçınar Sel, 2013, s. 8).

2.6.6. Temizleme

Bir yapının, orijinal formuna uygun olmayan ve tarihi dokusunu bozan ek unsurlardan arındırılması işlemi, 'temizleme' olarak tanımlanır. Ancak, bu işlem, yapının tüm eklemelerinin kaldırılması anlamına gelmez. Farklı dönemlere ait katmanlar, yapının tarihsel gelişimini yansıttığı için korunmalıdır. 19. yüzyılda yaygın olan 'stilistik rekonpozisyon' anlayışı, tüm eklemelerin tek bir üslup altında birleştirilmesini amaçlar ve tarihi yapının çok katmanlı yapısını göz ardı eder. Venedik Tüzüğü'nün 11. maddesinde "Anıta mal edilmiş farklı dönemlerin geçerli katkıları saygı görmelidir; zira onanımın amacı 'üslup birliği' değildir." denilmektedir. Bu bağlamda, Ayasofya örneğinde olduğu gibi, farklı dönemlere ait eklemeler, yapının tarihsel ve kültürel zenginliğini yansıttığı için korunmalıdır (Ahunbay, 1996, ss. 100-101).

Tarihi bir yapının özgün halini ortaya çıkarmak için, sonraki dönemlere ait eklemelerin titizlikle incelenmesi ve yapıya zarar vermeden kaldırılması gerekmektedir. Bilimsel yöntemlerle tespit edilen eklemelerin, yapıya zarar vermeden dikkatlice çıkarılması, restorasyon çalışmalarının temel ilkelerindendir (Dikçınar Sel, 2013, s. 8). Koruma alanlarında 'temizleme' terimi, hem tarihi yapıların özgün dokusunu bozan eklemelerin kaldırılması hem de yapı yüzeylerindeki kir, pas gibi istenmeyen maddelerin temizlenmesi anlamına gelmektedir. Kentsel alanlarda, tarihi dokuyu bozan ek katlar veya yapılar bu kapsamda temizlenirken, yapı yüzeylerindeki temizleme işlemi ise, yapının özgün görünümünü ortaya çıkarmak ve ömrünü uzatmak amacıyla yapılmaktadır (Ahunbay, 2019).

2.6.7. Taşıma

Tarih boyunca doğal afetler ya da diğer nedenlerle, tarihi yapıların bulunduğu yerlerin korunması zorlaşmış ve hatta imkânsız hale gelmiştir. Bu gibi durumlarda, yapıların zarar görmeden yeni bir konuma taşınması kaçınılmaz hale gelmektedir. Taşıma işlemi, yapının boyutları, malzemesi ve yapım tekniğine göre farklılık gösteren karmaşık bir süreçtir. En basit yöntem, yapıyı oluşturan tüm parçaların numaralandırılarak sökülmesi ve yeni yerinde aynı sırayla yeniden birleştirilmesidir. Tarihi yapıların taşınması, yapının korunması için bazen kaçınılmaz bir çözüm olsa da, oldukça karmaşık ve dikkat gerektiren bir süreçtir. Bu işlem, yapının özgünlüğünü koruyacak şekilde, uzman ekipler tarafından ve bilimsel yöntemlerle yapılmalıdır (Ahunbay, 1996, ss. 104-105).

Tarihi yapıların taşınması, yapıların bulunduğu arazinin yapısal sorunları, imar kararları gibi nedenlerle orijinal yerlerinde korunmasının mümkün olmadığı durumlarda başvurulacak bir yöntemdir. Toprak kaymaları, heyelanlar gibi jeolojik riskler veya yol, baraj gibi büyük projeler için tahsis edilen alanlar, yapıların taşınmasını zorunlu kılabilir. Bu işlem, yapının tüm detaylarının belgelenmesi, özenle sökülmesi, yeni yerine taşınması ve orada yeniden inşa edilmesi aşamalarını içermektedir. Özellikle büyük boyutlu yapılar için oldukça zor ve maliyetli olan bu süreçte, yapının özgünlüğü korunmaya çalışılmaktadır. Ancak, bu tür işlemler genellikle küçük ölçekli yapılarda tercih edilmektedir (Alioğlu, 2013, s. 92). Bir yapının özgün konumunda korunmasının mümkün olmadığı durumlarda, yapı malzemelerinin bilimsel yöntemlerle sökülerek, detaylı bir şekilde belgelenmesi ve yeni bir konumda özgün özelliklerine uygun olarak yeniden inşa edilmesi süreci olarak tanımlanmaktadır (Dikçınar Sel, 2013, s. 9).

Günümüzde kültür varlıklarının yerlerinde korunması esastır. Bu konuda Venedik Tüzüğü'nün 7. maddesinde; “Bir anıtın tanıklık ettiği tarihin ve içinde bulunduğu ortamın ayrılmaz bir parçasıdır. Kültür varlığının tümünün, ya da bir parçasının başka bir yere taşınmasına - anıtın korunması bunu gerektirdiği, ya da çok önemli ulusal veya uluslararası çıkarların bulunduğu durumlar dışında - izin verilmemelidir” (Venedik Tüzüğü, 1964, Madde 7) denilmiştir.

Çağdaş yaşamın enerji ihtiyacı ve kentsel dönüşüm projeleri gibi faktörler, tarihi kent merkezleri, kırsal alanlar ve arkeolojik sitler üzerindeki baskıyı artırmaktadır. Bu durum, kaçınılmaz olarak kültürel mirasın kaybına yol açmaktadır. Arkeolojik kazılar sonucu elde edilen verilerin belgelenerek kaldırılması, tarihi yapıların yıkılması ve taşınması gibi uygulamalar, söz konusu alanların özgün dokusunu bozarak, gelecek nesillere aktarılması

gereken kültürel bilgi birikiminde kayıplara neden olmaktadır. Bu tür müdahaleler, tarihi yapılar ile çevreleri arasındaki ilişkiyi kopararak, yerleşimlerin tarihsel gelişim süreci hakkında önemli ipuçları sunan verilerin yok olmasına sebep olmaktadır (Ahunbay, 2019, ss. 73-74).

2.6.8. Koruma Amaçlı İmar Planı

Koruma amaçlı imar planları (KAIP) tarihi dokuyu korurken, aynı zamanda modern yaşamın ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde kentsel dönüşümü destekleyen etkileşim alanıyla birlikte alansal koruma imkânı sunan bir mekânsal planlama yöntemidir.

Ülkemizde planlar mekânsal strateji planı, çevre düzeni planı ve imar planları olarak üçe ayrılmaktadır. Yerel fiziki planlar sınıflamasında özel amaçlı plan türleri arasında yer alan koruma amaçlı imar planları sit alan sınırı içerisinde ve bu sınırın etkileşim sahası da göz önünde bulundurularak yapılmaktadır (Meydan Yıldız, 2021, s. 630). Koruma mevzuatında koruma amaçlı imar planı, revizyon koruma amaçlı imar planı, ilave koruma amaçlı imar planı, koruma amaçlı imar planı değişikliği ve bu planlara ek olarak da çevre düzenleme projeleri yapılabilmektedir.

Koruma Amaçlı İmar Planı 2863 Sayılı Kanun'da:

Belirlenen sit alanlarında, alanın etkileşim-geçiş sahasını da göz önünde bulundurarak, kültür ve tabiat varlıklarının sürdürülebilirlik ilkesi doğrultusunda korunması amacıyla arkeolojik, tarihi, doğal, mimarî, demografik, kültürel, sosyo-ekonomik, mülkiyet ve yapılaşma verilerini içeren alan araştırmasına dayalı olarak; hali hazır haritalar üzerine, koruma alanı içinde yaşayan hane halkları ve faaliyet gösteren iş yerlerinin sosyal ve ekonomik yapılarını iyileştiren, istihdam ve katma değer yaratan stratejileri, koruma esasları ve kullanma şartları ile yapılaşma sınırlamalarını, sağlıklaştırma, yenileme alan ve projelerini, uygulama etap ve programlarını, açık alan sistemini, yaya dolaşımı ve taşıt ulaşımını, alt yapı tesislerinin tasarım esasları, yoğunluklar ve parsel tasarımlarını, yerel sahiplilik, uygulamanın finansmanı ilkeleri uyarınca katılımcı alan yönetimi modellerini de içerecek şekilde hazırlanan, hedefler, araçlar, stratejiler ile plânlama kararları, tutumları, plân notları ve açıklama raporu ile bir bütün olan nazım ve uygulama imar plânlarının gerektirdiği ölçekteki plânlardır.” şeklinde kapsamlı ve detaylı olarak açıklanmaktadır (R.G. 1983/18113).

“Koruma Amaçlı İmar Planları ve Çevre Düzenleme Projelerinin Hazırlanması, Gösterimi, Uygulaması, Denetimi, Müelliflerine İlişkin Usul Ve Esaslara Ait Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik” bulunmaktadır. Bu yönetmeliğin 4. maddesinde koruma, revizyon, ilave, koruma amaçlı imar plan değişikliği ve çevre düzenleme projesi tanımları yer almaktadır.

Revizyon Koruma Amaçlı İmar Planı:

Mevcut koruma amaçlı imar planının uygulanmasının mümkün olmadığı veya yeni ihtiyaç ve sorunların teknik ve bilimsel gerekçelere dayalı araştırmalar sonucu hazırlanan raporlarla ortaya konulduğu durumlar ile üst kademe plan kararlarına uygunluğunun sağlanması amacıyla koruma amaçlı imar planı yapım ilkelerine bağlı olarak, planın tamamının veya plan ana kararlarını etkileyecek büyük bir kısmının yenilenmesi sonucu elde edilen kapsamlı bir değişikliği ortaya koyan yeni bir hedef ve amaç belirlenmesini gerekli kılan plan türüdür (R.G. 2017/29939).

İlave Koruma Amaçlı İmar Planı:

Yapılacak etütler sonrasında koruma amaçlı imar planının kapsadığı sit alanı sınırının genişlemesi, sit alanına yakın yeni sit alanları belirlenmesi veya başka zorunlu durumlarda, mevcut plana bitişik ve mevcut planın genel arazi kullanım kararları ile süreklilik, bütünlük ve uyum sağlayacak biçimde koruma amaçlı imar planı yapım ilkelerine ve bu Yönetmelik uyarınca plan hazırlama esaslarına bağlı olarak hazırlanan planı şeklinde tanımlanmış olup mevcut planın genel hedef ve amaçlarını bozmayacak şekilde yeni alanların eklenmesine imkan tanıyan bir plan türüdür (R.G. 2017/29939).

Koruma Amaçlı İmar Planı Değişikliği:

Koruma amaçlı imar planı ana kararlarını, sürekliliğini, bütünlüğünü, teknik altyapı ve sosyal donatı dengesini bozmayacak nitelikte, bilimsel, nesnel ve teknik gerekçelere dayanan, sınırlı büyüklükteki bir alan için arazi kullanım kararını veya plan notunu değiştiren, kamu yararının, arkeolojik, tarihi, kültürel ve doğal değerlerin korunmasının zorunlu kılması halinde yapılan plan düzenlemelerini olarak belirtilmiştir (R.G. 2017/29939).

Çevre Düzenleme Projesi:

Ören yerlerinin arkeolojik potansiyelini koruyacak şekilde, denetimli olarak ziyarete açmak, tanıtımını sağlamak, mevcut kullanım ve dolaşımdan kaynaklanan sorunlarını çözmek, alanın ihtiyaçlarını çağdaş, teknolojik gelişmelerin gerektirdiği donatılarla gidermek amacıyla her ören yerinin kendi özellikleri göz önüne alınarak hazırlanacak 1/500, 1/200 ve 1/100 ölçekli düzenleme projelerini içeren alt kademe ölçeklerde düzenlenen detaylı tasarım ve düzenleme içeren planlardır (R.G. 2017/29939).

Koruma amaçlı imar planında amaç, “seçilen özel yörenin çevre dokusunun tarihsel, arkeolojik, doğal, mimari ve işlevsel değerlerini koruyarak çağdaş koşullara uygun gelişimini sağlayacak genel planlama kararlarının belirlenmesi ve bu karar çerçevesinde ayrıntılı düzenleme planlarının geliştirilmesi” şeklinde tanımlanmaktadır (Zeren, 1990, s. 40).

Koruma amaçlı imar planlarının yapım ve yöntemleri:

- “Doğal, tarihi, kentsel ve arkeolojik varlıklarımızın korunması, ülkemizin kültürel ve doğal zenginliklerini gelecek nesillere aktarabilmek için büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, farklı kurum ve kuruluşların ortak bir vizyonla hareket etmesi gerekmektedir. Merkezi ve yerel yönetimler, bilimsel kuruluşlar, planlamacılar ve sivil toplum örgütlerinin iş birliği içinde çalışarak, bu değerlerimizin korunması için kapsamlı ve uzun vadeli stratejiler geliştirilmelidir.
- Koruma kararlarının, ülkenin genel kalkınma planlarıyla uyumlu olması ve üst düzey politikalarla desteklenmesi, koruma çalışmalarının etkinliğini artıracaktır. Bu sayede, koruma çalışmaları diğer sektörlerle entegre edilebilir ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katkı sağlayabilmektedir.
- Koruma planlaması, sadece fiziksel çevrenin korunmasını değil, aynı zamanda ekonomik ve sosyal boyutları da içeren kapsamlı bir yaklaşım gerektirmektedir. Bu bağlamda, koruma alanlarının özel nitelikleri göz önünde bulundurularak, ilgili disiplinlerden uzmanların yer aldığı multidisipliner ekipler oluşturulmalıdır.
- Koruma planları, kentin diğer planlarıyla uyumlu hale getirilmeli ve eş zamanlı olarak hazırlanmalıdır. Koruma alanlarının detaylı planlaması, imar planlarının ilk aşamalarında yer almalıdır. Planlama sürecinde güncel ve detaylı coğrafi bilgi sistemleri (CBS) verileri kullanılmalı, yerel halkın ve ilgili tüm paydaşların katılımı sağlanmalıdır.

- Koruma kurullarının karar alma süreçleri şeffaflaştırılmalı ve kararların gerekçeleri detaylı bir şekilde açıklanmalıdır. Koruma planlarının uygulanması için etkin bir denetim mekanizması oluşturulmalı ve gerekli kaynaklar sağlanmalıdır.
- Kültürel mirasın önemi konusunda kamuoyunda farkındalık yaratmak için eğitim programları düzenlenmeli ve medya aracılığıyla bilgilendirme çalışmaları yapılmalıdır. Koruma planları, iklim değişikliğinin etkilerine karşı dirençli hale getirilmeli ve sürdürülebilir finansman modelleri geliştirilmelidir” (Zeren, 1990, ss. 39-40) şeklinde sıralanmaktadır.

Koruma mevzuatı çerçevesinde belirlenen sit alanları, genellikle izole bir ada gibi ele alınarak kentsel bütünlükten koparılmaktadır. Bu durum, planlama süreçlerinde önemli eksikliklere yol açmakta ve sit alanlarının uzun vadeli korunmasını zorlaştırmaktadır. Oysa çevresel etkileşim alanlarının da dikkate alınarak hazırlanan kapsamlı yönetim planları, sit alanlarının hem korunmasını hem de kentsel dokuyla bütünleşmesini sağlamaktadır. Bu durum bütünlük koruma yaklaşımının gelişmesinin de temel çıkış noktasıdır. Ülkemizde doğal, kentsel, tarihi, kırsal ve arkeolojik olmak üzere farklı türlerdeki sit alanları için yürütülen koruma çalışmalarında bu bütüncül yaklaşımın benimsenmesi koruma uygulamalarının sağlıklı sonuçlanması için büyük önem taşımaktadır (Temur ve Meydan Yıldız, 2023, s. 73).

3. KENTSEL KORUMANIN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

Tarihi yapılarda korunma anlayışı, 19. yüzyıla kadar daha çok yapıların estetik görünümünü korumak ve işlevselliğini sağlamak üzerine yoğunlaşmıştır. 19. yüzyılda ise, kültürel mirasın önemi vurgulanmaya başlanmasıyla birlikte, tarihi yapıların korunması daha sistematik ve bilimsel bir hale gelmektedir (Sağıroğlu, 2016, s. 552). 19. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan Sanayi Devrimi'nin tetiklediği hızlı kentleşme ve ardından gelen II. Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkım, birçok kentte tarihi dokuyu tehdit etti. Bu durum, kentsel koruma ve restorasyon çalışmalarının önemini artırarak, bu alanda daha kapsamlı politikaların geliştirilmesine yol açmıştır (Bahçeci Başarmak, 2022, s. 339).

Bu bölümde ilk olarak kentsel koruma politikalarının önemi irdelenerek kentsel koruma yaklaşımının dünyada ve ülkemizdeki gelişim süreci yasal, yönetsel dayanaklar ve uluslararası çalışmalar kapsamında detaylandırılarak açıklanmaktadır. Daha sonra koruma alanı olarak tarihi ticaret merkezi kavramı, tarihi ticaret merkezlerinin gelişimi ve bir kentsel kimlik ögesi olarak tarihi ticaret merkezlerinin önemi ele alınarak incelenmektedir.

3.1. Kentsel Koruma Politikalarının Önemi

Kentsel koruma politikası, kentsel dokuyu geçmişten günümüze kadar getiren, çağdaş yaşamla bütünleştirmek ve topluma yeniden kazandırmaya yönelik işlerin tümünü kapsamaktadır. “Kentsel koruma ile toplumların kültürel mirası ile maddi ve manevi değerlerinin devamlılığı sağlanırken, bu değerlerin gelecek kuşaklara aktarılması da mümkün olmaktadır” (Avcıoğlu, 2016).

Kentsel koruma, sadece fiziksel çevreyi değil, aynı zamanda kültürel kimliği de koruyarak toplumsal belleği yaşatmaktadır. Kültürel mirasın korunması, insanların geçmişleriyle bağ kurmalarını sağlayarak toplumsal aidiyeti güçlendirmektedir. Bu nedenle, kentsel koruma, sadece yapıları değil, aynı zamanda toplumsal dokuyu da koruyan bir süreçtir (Bahçeci Başarmak, 2022, s. 340).

Kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilirliği kentsel koruma politikalarının temel amacıdır. Bu politikalar, tarihi çevrenin fiziksel bütünlüğünü koruyarak, aynı zamanda bu çevrenin toplumsal yaşamdaki rolünü güçlendirmeyi hedeflemektedir. Böylece, kentler hem geçmişleriyle bağlarını korur hem de geleceğe yönelik dönüşümleri inşa etmektedir (Günay, 2016, s. 232).

Geçmişte, kültürel miras öncelikle sunduğu hizmetler ve toplumsal yaşam içindeki işlevselliği nedeniyle korunuyordu. Ancak günümüzde, işlevini yitirmiş birçok tarihi yapı ve mekânın da korunması, kültürel mirasın sadece pratik faydalarıyla değil, aynı zamanda taşıdığı sembolik değer ve kültürel kimlikle de ilişkilendirildiğini göstermektedir. Bu durum, "Neden kültürel mirası koruyoruz?" sorusunu vurgulamaktadır (Günay, 2016). "Koruma" kelimesinin "himaye", "muhafaza", "savunma" anlamları düşünüldüğünde kentsel korumanın bir bakıma bir tepki olduğu da görülmektedir. (Bahçeci Başarmak, 2022). "Neyin korunduğuna" yönelik sorunun cevabı "bir toplumun geçmişini şekillendiren olaylar zincirinin bir veya daha çok halkasını fiziki çevresinin bütününde ve ya parçalarında muhafaza eden her türlü yapı, doku ve ya organizmayı korumak" (Özen Turan, 2009, s. 26) olarak açıklanmaktadır.

3.2. Dünya’da Koruma Yaklaşımının Gelişimi

Birçok koruma kuramcısı, anıtların onarımıyla ilgili çalışmaların başlangıcını İtalyan Rönesans’ı dönemiyle ilişkilendirmektedir. Bu dönem, yalnızca hızlı bir yapı üretim süreci olarak değil, aynı zamanda her alanda yeni görüşlerin olgunlaştığı ve davranışların yeniden biçimlendiği bir süreç olarak da öne çıkmaktadır. Çevredeki bu hızlı değişim, yıkımın yanı sıra duyarlılık ve tepkilerin gelişmesine de zemin hazırlamıştır (Can, 1993, s. 307).

Sanayi Devrimi'nin ardından yaşanan kırdan kente göç dalgası, kentlerin nüfus yapısını kökten değiştirerek, hızlı bir kentleşme sürecini başlatmıştır. Bu süreç, ekonomik büyümeyle birlikte gelir eşitsizlikleri, konut sorunları, çevre kirliliği ve sosyal doku bozulması gibi kentsel sorunların da artmasına neden olmuştur (Meydan Yıldız, 2018, s. 262). Kentler arası rekabetin giderek hızlanmasıyla birlikte, hızlı ve çarpık bir kentleşme süreci başlamış, bunun sonucunda kentler, kültürel mirasın ihmal edildiği ve kent kimliğinin zedelendiği bir durumla karşı karşıya kalmıştır. Kentlerin özgün kimliklerini kaybetmeye başlaması ve giderek birbirine benzeyen yapılar haline dönüşmesi, bu sürecin bir yansımasıdır. Bu dönemde, kentsel koruma anlayışına olan ilgi, bu olumsuz gelişmelere bir tepki olarak artış göstermiştir (Bahçeci Başarmak, 2022, ss. 342-343)

18. yüzyılda Yunan ve Roma Dönemi buluntularının araştırılması, Avrupa'daki aristokratlar arasında popüler bir eğlence haline gelmiştir. Antik dünyaya duyulan ilginin arttığı bu dönemde yapılan müdahaleler, yalnızca kullanımın devamlılığını sağlamak için değil, aynı zamanda antik eserler aracılığıyla geçmişle bağ kurma ve onu daha iyi anlama isteğiyle şekillenmiştir. Özellikle İtalya'da, Roma Dönemi'ne ait anıtların gücünü ve önemini simgeleyen yapıları belgeleme ve koruma çabaları öne çıkmıştır (Kuban, 2000, s.

25). Mimari eserlere duyulan ilginin 18. ve 19. yüzyıllarda artması, yapı düzeyinde restorasyon çalışmalarının temelini 19. yüzyılın sonlarına doğru oluşturmuştur. Uzun yıllar boyunca müzecilik anlayışıyla paralel gelişen kentsel koruma politikaları, geçmişte yalnızca tarihsel ve estetik değerlere odaklanmışken, günümüzde kentlerin kültürel, sosyal ve ekonomik yapılarının korunmasına yönelik daha bütüncül bir yaklaşım benimsenerek kentsel dönüşüm projelerinde daha kapsamlı değerlendirmeler yapılmaktadır. Korunup sergilenen anıtsal eserlerin restorasyonunu, klasik bir yaklaşımın ötesinde, geçmişin sürekliliğini sağlayan bir yöntem olarak ele alınmaya başlanmıştır (Günay, 2016, s. 232).

20. yüzyılda, tarihi, sanatsal ve kültürel değere sahip yapıların bakım ve onarım çalışmaları konusunda koruma uzmanları bir araya gelerek uygun yaklaşımlar ve müdahale yöntemlerini belirlemiş, koruma kurulları kararları almıştır. 1931 yılında Atina’da düzenlenen ilk uluslararası koruma toplantısında, evrensel ilkelerin oluşturulması gereği vurgulanmış ve 11 maddeden oluşan, Atina Tüzüğü olarak bilinen Carta del Restauro (Restorasyon Kartası) kararları kabul edilmiştir. Bu toplantıda, tarihi alanların bütünlüğünü koruma amacıyla müdahale yetkisi de tartışılmıştır (Ahunbay, 2019, s. 21). Karta’nın 6. maddesinde “Anıta ve geçirdiği dönemlere olduğu kadar çevresine de saygılı olunmalıdır. Anıtın çevresindeki yapılar yıkılarak uygunsuz bir biçimde yalnız bırakılmasına veya çevresinin niteliği, kütlesi, rengi, üslubu ile rahatsız edici yapılarla sarılmasına engel olunmalıdır” şeklinde bütüncül koruma vurgusu yer almaktadır (Atina Tüzüğü , 1931).

II. Dünya Savaşı’nın yarattığı yıkımın ardından, Avrupa kentlerinin yeniden inşası sürecinde yaşanan deneyimler, koruma kavramının kentsel ölçekte ön plana çıkmasına ve tarihi mirasın korunması bilincinin tüm dünyada yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır (Dinçer, 2016, s. 228). Bu bağlamda ilk uluslararası belge UNESCO tarafından 14 Mayıs 1954’te Lahey’de imzalanan “Silahlı Bir çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme”dir. Sözleşmede, özellikle I. ve II. Dünya Savaşları sırasında ve sonrasında kültürel oluşumun giderek daha fazla yok olma tehlikesi altında olduğuna dikkat çekilmektedir. Kültürel eserlere yapılan saldırıların, eserin hangi ulusa ait olduğundan ziyade tüm insanlık için kaybolduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca sözleşme kapsamındaki kültür varlıklarının geniş bir tanımı ile ele alındığı da öne çıkmaktadır. Sözleşme’nin 1. maddesi kültür eserlerini;

“a) Dinî veya lâik, mimari, tarihi anıtlarla sanat anıtları, arkeolojik değerlerdeki yerler, bütünü itibarıyla tarihi veya artistik bir alâka arzeden yapı toplulukları, sanat eserleri, el yazmaları, kitap ve başkaca tarihi, artistik veya arkeolojik değer taşıyan eşya, keza

yukarıda bildirilen servetlerden mürekkep bilim koleksiyonlarıyla, önemli kitap, arşiv röprodüksiyon koleksiyonları ve emsali gibi milletlerin kültür muameleklerinde büyük önemde yeri olan menkul ve gayrimenkul mallar,

b) Gerçek ve başlıca görevi (a) fıkrasında zikredilen menkûl kültür mallarını koruma veya teşhirden ibaret olan müze, büyük kitaplık, arşiv deposu gibi binalarla (a) fıkrasında açıklanan menkul kültür mallarının silahlı bir çatışma halinde korunmasına mahsus sığınaklar,

c) (a) (b) fıkralarında tarif edilen kültür mallarını büyükçe sayıda içine alan ve “anıt merkezleri” denilen merkezler” (UNESCO, 1954) ortaya koymuştur.

Varşova Kenti ile birlikte savaşın ardından yeniden planlanan bugün modern mimarlık müzesi olarak tanınan Rotterdam Kenti, bu yıllarda, geçmiş bilgi ve belgelere dayanarak yeniden inşa edilen ve eksik koruma ve planlama konusunda iki farklı yaklaşım temsil etmektedir. Varşova, tarihi dokusunu koruyarak geçmişe sadık bir şekilde yeniden inşa edilirken, Rotterdam savaşı sonrasında modern bir planlama anlayışıyla tamamen gelişmiş bir yapıya kavuşmuştur. Bu iki şehir, bağımsız olarak yeniden yapılanmanın iki farklı yaklaşımın temsilcileri olmuşlardır (Dinçer, 2016, s. 229).

1964 yılında kabul edilen Venedik Tüzüğü, tarihi yapıların korunması ve restorasyonunda uluslararası bir çerçeve belirleyerek bir referans noktası olarak kabul edilmiştir. Venedik Tüzüğü’nün 15. maddesinde, “kültür varlığının anlaşılmasını kolaylaştıracak ve anlamını hiç bozmadan açığa çıkartacak” kültür varlıklarının korunması ile ilgili çerçeve belirlenmiştir. Bununla beraber 12. maddede “eksik kısımlar tamamlanırken, bütünle uyumlu bir şekilde bağdaştırılması ve tarihi tanıklığı yanlış bir şekilde yansıtmaması için, orijinalden ayırt edilebilecek bir şekilde yapılması gerektiği” yer alırken 13. maddede, “yapılacak eklemelere ancak yapının ilgi çekici bölümlerine, geleneksel konumuna, kompozisyonuna, dengesine ve çevresiyle olan bağıntısına zarar gelmediği hallerde izin verilebilir” ifadesi yer almaktadır (Venedik Tüzüğü, 1964). Venedik Tüzüğü’nün en önemli sonuçlarından birisi ise “tarihi anıtlar ve sitlerin korunması ve değerlendirilmesine yönelik ilkeler, teknikler ve siyasetler geliştirmek ve ilgili her türlü araştırmayı desteklemek ve yönlendirmek” amacı ile “Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS)” isimli uluslararası ve hükümetler dışı bir organizasyonun kurulmuş olmasıdır.

Batı Avrupa ülkelerinde 20. yüzyılın ortalarında yaşanan hızlı kentleşme süreci, tarihi kent merkezlerinin dönüşümü konusunda önemli tartışmaları beraberinde getirmiştir. Savaş

sonrası dönemde artan nüfus ve ekonomik büyüme, kentlerin fiziksel yapılarının yeniden düzenlenmesini zorunlu kılmıştır. Bu süreçte, modern yapıların inşa edilmesi ve kent merkezlerinin yenilenmesi adı altında gerçekleştirilen uygulamalar, tarihi dokuların büyük ölçüde tahrip olmasına neden olmuştur. Bu durum, vatandaşların ve uzmanların tarihi çevreye yönelik duyarlılığını artırarak, kentsel koruma hareketlerinin güçlenmesine yol açmıştır. Avrupa'da birçok şehirde başlayan bu hareket, 1975 yılında Avrupa Mimarisi Miras Yılı ilan edilmesiyle uluslararası bir boyut kazanmıştır (Dinçer, 2016, s. 230).

Venedik Tüzüğü ile "bütünleşik koruma" anlayışına olan ilginin artması, 1975'te Amsterdam Sözleşmesi, Avrupa'da kentsel korumanın, kültürel mirasın korunması ve kentsel dönüşümün birleştirildiği bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasını sağlayan önemli bir dönüm noktası olmuştur. 1976'da "Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün (UNESCO)" on dokuzuncu yıl konferansında kabul edilen Nairobi Sözleşmesi ile daha da pekişmiştir. Bir tavsiye kararı niteliği taşıyan bu Sözleşme, tarihi alanlardaki yapıların, mekânsal öğelerin ve çevresel unsurların korunmasının önemini vurgulamıştır. Ayrıca, tarihi çevrenin tahrip edilmesinin ekonomik kayıplara ve toplumsal huzursuzluklara neden olabileceği belirtilmiş; bu alanların özgünlüğünü bozan duyarsız müdahalelere karşı korunması gerektiği ifade edilmiştir (UNESCO, 1976).

1975'te imzalanan "Bruges Kararları: Tarihi Kentlerin Rehabilitasyonunu Düzenleyen İlkeler" ve 1982'de kabul edilen, "Tlaxcala Bildirgesi" olarak bilinen "Küçük Yerleşimlerin Canlandırılması Sözleşmesi", tarihi kentlerin korunması ve kalkınması bağlamında kentsel koruma alanındaki ilk kurumsal girişimleri temsil etmektedir. 1987'de ICOMOS Genel Kurulu'nda kabul edilen ve kısaca "Washington Tüzüğü" olarak anılan "Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü" de bu alandaki önemli kilometre taşlarından biridir. Tüzük, kentler, kasabalar ve tarihi merkezler çeşitli ölçeklerdeki tarihi kentsel alanların ve bu alanların doğal ile insan yapımı çevrelerinin korunmasına yönelik hükümler içermektedir. Bu alanların yalnızca tarihe tanıklık eden değerli yapılar olmadığını, aynı zamanda tarihsel süreç içinde oluşan kentsel kültür unsurlarının somutlaştığı mekânlar olduğunu vurgulayan Tüzük, günümüzde pek çok tarihi kentsel alanın sanayileşmeyle hız kazanan kentsel gelişim sürecinden dolayı tehdit altında olduğunu, fiziksel olarak bozulduğunu ve hatta tahrip edildiğini belirtmiştir. Bu sorunların üstesinden gelebilmek için ise belirli ilkeler öne sürülmüştür (Washington Tüzüğü, 1987).

Bu uluslararası belgeler, tarihi çevrenin korunmasına yönelik kapsamlı bir çerçeve çizerek, bu alanın sadece koruma altına alınması değil aynı zamanda canlı ve yaşayan bir doku

olarak ele alınması gerektiğini vurgulamışlardır. Bu belgelerde önerilen yaklaşımlar, ilk olarak Avrupa'da uygulanmaya başlanmış, ardından UNESCO ve ICOMOS gibi uluslararası kuruluşlar aracılığıyla küresel ölçekte hayata geçirilmiştir (Günay, 2016, s. 232).

1990'lardan itibaren kentsel koruma anlayışı, "çevre ve arkeolojik alanların korunması" şeklinde genişletilmiştir. 1992 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen "Çevre ve Gelişim Hakkında Rio Deklarasyonu" önemli bir dönüm noktası olmuştur. Aynı yıl, Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen "Avrupa Arkeolojik Mirasının Korunması Sözleşmesi" de bu süreci destekleyen bir başka önemli adım olarak öne çıkmıştır. Sözleşme'de;

Avrupa arkeolojik mirasının, büyük yapılanma çalışmalarındaki artıştan olduğu kadar doğal tehlikelerden, yasadışı veya bilimsel nitelikten yoksun kazılardan yahut halkın yeterli bilgilendirilmemesinden dolayı ciddî bir şekilde tahrip tehdidi altında olduğu" kabulü esas alınarak "Halen mevcut olmayan zorunlu idarî ve bilimsel denetim usullerinin ihdası ve arkeolojik mirası koruma endişesinin kentsel ve kırsal yapılanmalar ile kültürel kalkınma politikalarıyla bütünleşmesi gereği (Avrupa Konseyi, 1992) vurgulanmıştır.

Avrupa Konseyi'nin 2000 yılında kabul ettiği "Avrupa Peyzaj Sözleşmesi (European Landscape Convention)" de bu bağlamda önemli bir rol oynamıştır. Sözleşmede, dünya ekonomisindeki değişimlerin tarım, ormancılık, sanayi, madencilik, ulaşım, altyapı ve turizm gibi alanlarda etkili olduğu, ayrıca bölgesel ve kentsel planlama uygulamalarının peyzajların dönüşümünü hızlandırdığı belirtilmektedir. Peyzajın hem bireysel hem de toplumsal refah için kilit bir alan olduğu vurgulanmış ve peyzajın korunması, yönetimi ve planlanmasının, toplumun tüm bireylerine çeşitli haklar ve sorumluluklar yüklediği ifade edilmiştir (Dinçer, 2016, s. 231).

2005 yılında kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi noktasında Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen ve "Faro Sözleşmesi" olarak da bilinen "Avrupa Konseyi Toplum İçin Kültürel Mirasın Değeri Çerçeve Sözleşmesi" 'ne değinmek gerekmektedir. Bu sözleşme, Avrupa Konseyi üyesi ülkelerin, insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğüne dayalı "ortak miras" olarak kabul ettikleri değerlere sahip çıkmayı ve bu alanlardaki ilkeleri geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Faro Sözleşmesi, kültürel mirası sadece geçmişe ait bir miras olarak değil, aynı zamanda gelecek nesillere aktarılması gereken yaşayan bir değer olarak görerek, insan merkezli bir koruma anlayışını benimsemiştir. Sözleşmenin 1. Maddesi'nin d bendinde, kültürel mirasın kültürel çeşitliliğin korunması, sosyal adaletin sağlanması ve barışçıl bir geleceğin inşa edilmesi için ne kadar önemli olduğu vurgulanmıştır (Faro Sözleşmesi, 2005).

Tarihi kentler ve kentsel alanların korunması ve yönetimi noktasında geline son aşama, artan nüfus ve gelişen pazar anlayışıyla kent kimliğini güçlendirme çabalarına odaklanmaktadır. Bu bağlamda, tarihi kentlerin ve kentsel alanların korunması ve yönetimiyle ilgili 28 Kasım 2011'de Paris'te yapılan 17. ICOMOS Genel Kurulu'nda kabul edilen Valetta İlkeleri'ne değinmek gereklidir. Tarihi kentlerde yapılan değişiklikler, kültürel mirası sadece kentsel alanın dar çerçevesinde ele almaktan öteye taşıyarak, konuya daha geniş bir bölgesel perspektiften bakılmasını sağlamaktadır. Kültürel mirasın korunması, nesilden nesile aktarılan değerler, yerel yaşam biçimleri ve ortak yaşam alanlarının toplumsal dokuya etkisi gibi çeşitli sosyoekonomik konulara yönelik daha derin bir farkındalık oluşturarak, kültürel mirasın sadece tarihi bir miras değil, aynı zamanda yaşayan bir sistem olduğunu göstermektedir. Peyzajın kamusal bir alan olarak işlevi ve bir kentin kimliğiyle olan ilişkisi gibi konular, günümüzde küreselleşen dünyada kültürel çeşitliliğin korunması için büyük önem taşımaktadır. Özellikle hızla büyüyen kentlerde, tarihi kentlerin morfolojilerinin korunması açısından büyük ölçekli projelerin geleneksel parsel boyutlarına etkisi gibi sorunlar ele alınması gereken önemli konular haline gelmiştir. Bu nedenle, kültürel mirasın kentsel ekosistemin önemli bir parçası ve değerli bir kaynak olarak ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır (Valetta İlkeleri, 2011).

Tablo 3. 1: Koruma Kavramının Uluslararası Gelişim Süreci (Kaynak: UNESCO ve ICOMOS çalışmaları kullanarak yazar tarafından oluşturulmuştur)

ARAÇ	KORUMANIN KAPSAMI
1931 Carta Del Restouro (Atina Tüzüğü)	İtalya'da ulusal sorun derecesine yükselen anıt restorasyonunun korunması ve mükemmelleşmesi konusunda uyulması gereken kuralları kapsar. Anıtların onarılması, hasar oluşturmada yeni kullanımlara açılması, anıt korunurken çevresinin de korunması gerektiği içermektedir.
1964 Venedik Tüzüğü	Korunması gereken anıt kavramıyla beraber belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal bir yerleşme alanını kapsamaktadır (yapı ve yerleşmeler tarihi belge niteliği taşımaktadır). Korumada genel tutum sürdürülebilirliğin sağlanmasıdır, Anıt çevresinin bakımını da kapsamaktadır
1975 Amsterdam Bildirgesi	Tüm Avrupa'daki mimarlık mirasının tüm halkların ortak mirası olduğunu savunmaktadır. Mimarlık mirası yalnız üstün nitelikli tek yapıları ve çevreleri değil, tarihsel ve kültürel özelliği olan tüm kentsel ve kırsal alanları içerir. Bütünlüğü korumayı kapsamaktadır.
1976 Tarihi Alanların Korunması ve Çağdaş Rollerini Konusunda Tavsiyeler	Tarihi alanların çağlar boyunca sosyal, dini, kültürel etkinliklerinin zenginliklerinin somut tanıkları olduklarından ve çağımız kentlerindeki kimliksizleşme ve yok edilmesi tehlikeleriyle karşı karşıya olduklarından tarihi çevrelerin korunması ve canlandırılmasını kapsamaktadır.
1987 Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü	Kentleri ve tarihi merkezleri saran doğal ve insan yapısı çevreyi kapsamaktadır. Bu alanların tarihi belge özelliğini ve kent kültürünü yansıttığını içermektedir. Tarihi kent ve kentsel alanların yasal koruma altına alınması, bakımı ve restorasyonu için gerekli işlemlerle beraber modern yaşama uyarlama alanı kapsamaktadır
1990 Arkeolojik Mirasın Yönetimi	Arkeolojik miras geçmişte insanların kültürel ve sosyal etkinliklerinin temel belgesini oluşturmaktadır. Bu tüzükle arkeolojik miras yönetiminin değişik yönlerine ilişkin ilkeler ortaya konulmaktadır. Arkeolojik mirasın hassas ve yenilenemeyen bir kültürel kaynak olmasından kaynaklı koruma uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel düzeydeki politikalarla bütünleştirilmesini kapsamaktadır. Anıt ve siteleri yerinde ve uzun vadeli korumak bu tüzüğün temel hedefidir.
1994 Nara Özgünlük Belgesi	Japonya'nın Nara kentinde toplanan uzmanlar, kültür mirasının korunması konusunda gelenekselleşmiş kavramları tartışmaya açan ve koruma uygulamalarında kültürlerin ve kültürel mirasın çeşitliliğine daha fazla önem verilmesini sağlamak amacıyla toplanmıştır. Kültür ve miras çeşitliliğinin korunması bir anıt ya da sitin özgünlüğünü tanımlama ve belirleme girişimlerinde katı formüller dayatmaktan ya da standart işlemlerden kaçınılması gerektiğini açıklamaktadır.
1995 Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunma, Bakım ve Onarımlarına İlişkin 378 Sayılı İlke Kararı	Taşınmaz kültür varlıklarında her yapının kendine özgü sorunları ve buna tekabül eden restorasyon kararlarının olması gerektiği, tüm yapıları kapsayacak ve müdahale biçimlerini saptayacak genel sınıflandırmaların uygulamada yanlış sonuçlar verdiğinden bahsetmektedir.
1996 Sualtı Kültür Mirasının Korunması ve Yönetimi İle İlgili Tüzük	Bu tüzük iç bölgelerde, kıyı sularında, sığ denizlerde ve derin okyanuslarda bulunan su altı kültür mirasının korunmasını ve yönetimini desteklemeyi amaçlamaktadır. Sualtı kültür mirası doğası gereği uluslararası bir kaynaktır.
1999 Tarihi Ahşap Yapıların Korunması İçin İlkeler	Bu belgenin amacı tarihi ahşap yapıların korunması ve onarımı için kültürel önemlerine saygı gösteren temel ve evrensel ilke ve uygulamaları tanımlamaktadır. Tarihi ahşap yapı deyimi kısmen veya tümü ahşaptan yapılmış ve kültürel anlamı olan veya tarihi bir bölgenin parçası olan her türlü bina ve yapıyı kapsamaktadır. Her dönemden ahşap yapının dünya kültürel mirası olduğu kabul edilmekte, tarihi ahşap yapıların büyük farklılıklar gösterdiği kabul edilmekte, ahşap yapıların korunması için mevcut orman alanlarının korunmasını desteklemektedir.
1999 Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü	Geleneksel mimari hem çağdaş yaşamın ilgi odağı hem de toplumun geçmişinin belgesidir. İnsan eseri ve zamanın ürünüdür. Günümüzde geleneksel mimari yapılar tehdit altındadır. Geleneksel yapılara, yapı gruplarına ve yerleşmelere yapılacak çağdaş müdahaleleri kapsamaktadır.
2003 Mimari Mirasın Analizi, Korunması ve Strüktürel Restorasyonu İçin İlkeler	Mimari mirasa ait strüktürler, doğaları ve tarihi özellikleri gereği çağdaş yönetmelik ve yapı standartlarının uygulanmasını kısıtlayan teşhis ve restorasyon sorunlarını içermektedir. Mimari mirasın değerinin yalnızca görünüşünü olmadığını, tüm bileşenleriyle dönemin yapının teknolojisinin örneklerini kapsamaktadır.
2011 Valetta İlkeleri	Bu belgenin temel amacı tarihi kentlerde ve kentsel alanlarda yapılacak her tür müdahaleye uygulanabilir ilke ve stratejiler önermektir. Bu ilke ve stratejiler hem tarihi kentlerin ve çevrelerinin değerlerini korumak, hem de günümüz sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamıyla bütünleşmelerine yöneliktir. Yapılacak müdahaleler hem yörenin soyut ve somut kültürel miras değerlerine, hem de yaşayanların yaşam kalitesine saygı göstermelidir.

3.3. Türkiye’de Koruma Yaklaşımının Gelişimi

Türkiye’de kentsel dokunun korunması bilinci, Avrupa’daki köklü geleneklere kıyasla nispeten daha geç ortaya çıkmıştır. 20. yüzyılın ortalarından itibaren hızlanan kentleşme sürecinde, tarihi ve kültürel mirasın yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalması, kentsel korumanın önemini gündeme getirmiştir. Bu süreçte, kentlerin özgün kimliklerinin korunması ve gelecek nesillere aktarılması amacıyla çeşitli koruma uygulamaları geliştirilmeye başlanmıştır.

Türkiye’deki kentsel koruma uygulamaları, genellikle merkezi yönetimin dayattığı kararlar ve yasal düzenlemeler üzerine kuruludur. Bu durum, yerel halkın koruma süreçlerine aktif katılımını kısıtlayarak, koruma çabalarının uzun vadeli sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir. Ayrıca, hızlı kentleşme ve ekonomik büyüme baskıları, koruma alanlarının sürekli olarak tehdit altında olmasına neden olmaktadır (Yıldırım, 2009, s. 69).

Küreselleşme, Türkiye kentlerini tek tip bir yapıya doğru iten güçlü bir dönüşüm süreci başlatmıştır. Bu süreçte, yerel ölçekteki değerler ve farklılıklar, küresel standartlara ve pazar mekanizmalarına tabi kılınarak, kentlerin özgün karakterleri zayıflamıştır. Bu durumun yarattığı sorunların başında kimlik konusu yer almaktadır. Kentlerin kimliklerinin yok olmaması için çeşitli çalışmalara başlanmıştır. Bu bağlamda son dönemlerde kentsel koruma ve politikalarının önemi daha da artmaktadır (Bahçeci Başarmak, 2022).

Kültürel zenginliği ve özgün dokusu ile öne çıkan şehirler, günümüzde koruma altına alınması gereken en değerli varlıklarımız arasındadır. Bu durum, kent kimliğinin korunmasının öneminin giderek artması ve kent planlamasının bu doğrultuda şekillenmesiyle yakından ilişkilidir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa’da yaşanan yıkımlar, koruma bilincini artırarak kentsel ölçekte koruma uygulamalarının yaygınlaşmasına öncülük etmiştir (Yakar, 2013, s. 49). Ülkemizde koruma politikaları Cumhuriyet Öncesi Dönem, Cumhuriyet Dönemi, 2000’ler ve sonrası olarak ayrı başlıklar altınca incelenmiştir.

3.3.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem

Günümüzde “2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu” kapsamında korunması gereken alanlar olarak niteledirilen birçok değer Osmanlı Devleti döneminde oluşmuş ve küresel ölçekteki gelişmelerden etkilenerek günümüze kadar evrilmiştir. Osmanlı’da daha çok dini yapılar korunmaya gerekli görünmekte diğer kültürel varlıklar da bilinçsizlik ve o dönemin değer yargılarından dolayı olumsuz bir bakış açısıyla

değerlendirilmektedir. Osmanlı'da resmin dini sebeplerden dolayı yasaklanmasından dolayı mekansal değerleri günümüze taşıyabilecek bu tür belgeler bulunmamaktadır. Bu nedenle de koruma konusundaki bilinç ve ilgi yabancıların katkılarıyla sonradan kazanılmaktadır (Madran, 2009, s. 6). Osmanlı'da tam anlamıyla olmasa da koruma vakıflar sayesinde olmakta, bu da tek yapı ölçeğinde korumayı baz almaktadır. Bu nedenle camiler ve askeri yapılarla ilgili düzenlemeler yapıldığı görülmektedir.

19. yüzyılda Osmanlı'nın yıkılma dönemine girmesi ile beraber bir yandan da reformlarla Batıyı yakalamaya çalışmakta, diğer yandan kapitülasyonlarla dünya ekonomisine eklemlenme sürecine girmektedir. Koruma ile ilgili gelişmeler de bu ekseninde diğer tüm alanlar gibi hız kazanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda tarihi değerlerin korunması bilinci, 19. yüzyılın ikinci yarısında Batı'da öğrenim gören aydınların ülkemizden çıkarılan eserlere duyulan ilgiyi gözlemlenmeleriyle birlikte şekillenmeye başlamıştır. Batılıların bu kültürel mirasımıza gösterdiği değer, Osmanlı aydınlarını da kendi değer yargılarını gözden geçirmeye itmiştir. Bu süreçte, 1846 yılında Tophane-i Amire Müşiri Fethi Ahmet Paşa'nın taşınabilir kültürel varlıkları koruma amacıyla Aya İrini Kilisesi'nde toplama kararı almasıyla ilk müzenin temelleri atılmıştır. Bu gelişme, Osmanlı'da taşınabilir kültürel varlıkların toplanması ve korunması konusunda ilk sistematik çabanın başlangıcı olarak kabul edilebilir (Oral, 2009, s. 40).

İtalyan Rönesansı, antik dünyanın yeniden keşfiyle birlikte, kültürel mirasın korunması konusunda yeni bir dönemin başlangıcını işaret etmiştir. Bu dönemde, hızlı değişim ve dönüşüm süreçleri içinde, tarihi yapıların önemi daha iyi anlaşılmış ve ilk restorasyon uygulamalarıyla birlikte koruma bilinci gelişmiştir (Can, 1993, s. 307).

Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş coğrafyasında, farklı kültürlerden beslenen zengin bir mimari mirasın oluşması, bu mirası koruyacak ve geliştirecek kurumsal bir yapıya olan ihtiyacı doğurmuştur. Bu ihtiyaç doğrultusunda kurulan Hassa Mimarlar Ocağı, sadece yapıları inşa etmekle kalmamış, aynı zamanda Osmanlı mimarisinin karakteristik özelliklerini belirleyen önemli bir kurum haline gelmiştir. Ocağa giren gençler, uzun yıllar süren bir eğitimden geçerek, hem teorik bilgiye hem de pratik becerilere sahip olmuşlar ve imparatorluğun dört bir yanındaki inşaat projelerinde görev almışlardır. Hassa mimarları, sadece teknik bilgiye sahip kişiler değil, aynı zamanda toplumun saygın ve etkili üyeleriydiler. Bu nedenle, karar alıcılar tarafından da büyük önem taşınırdı. Ocağın bıraktığı miras, günümüzde hala ayakta olan birçok tarihi yapıda kendini göstermektedir.

Bu yapılar, sadece estetik değerleri ile değil, aynı zamanda taşıdıkları kültürel ve tarihi anlamıyla da büyük önem taşımaktadır (Çekül Vakfı, 2010, s. 30).

Osmanlı İmparatorluğu'nda tarihi ve kültürel değerlerin yasal durumlarını belirlemek için “Fıkıh” esaslarına göre yasal düzenlemeler yapılmaktadır. Osmanlı'daki koruma anlayışı daha çok dini yapılar sonrasında ise vakıf yapılarının bakımı ve onarımından oluşmakta bu yüzden de birçok özel yapının tahribatı ve yıkımında rahatça davrandıkları görülmektedir (Zeren, 1991). Eski Eserlerin korunması ile ilgili 9 Ağustos 1858 yılında çıkarılan Ceza Kanunnamesi'nin 133. Maddesi Osmanlı Devleti'nin ilk yasal düzenlemesi olmuştur. Bu madde ile sadece kutsal yapıları tahrip edenlere para ve hapis cezasının uygulanacağı belirtilmiştir (Mumcu, 1969, s. 47)

Asar-ı Atika Nizamnamesi, Osmanlı İmparatorluğu'nda kültürel mirasın korunması adına atılan önemli bir adım olmasına rağmen, uygulamada çeşitli sorunlarla karşılaşmıştır. Nizamnamenin kırsal kesimde uygulanması, farklı etnik grupların kültürel mirasına yönelik yaklaşım farklılıkları ve merkezîyetçi yönetim anlayışı, nizamnamenin etkinliğini sınırlamıştır. Ayrıca, nizamnamenin 'tarihi eser' tanımının sınırlı olması ve Osmanlı eserlerinin bu tanımın dışında tutulması, birçok kültürel varlığın korunmasız kalmasına neden olmuştur. Bu durum, Osmanlı İmparatorluğu'nun çok kültürlü yapısı ve farklı dinlere ve mezheplere mensup insanların varlığı göz önüne alındığında daha da önemli hale gelmektedir. Nizamname, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş sürecinde kültürel mirasın korunması adına önemli bir adım olmasına rağmen, günümüz standartlarına göre birçok eksikliği bulunmaktadır (Çekül Vakfı, 2010).

Dünyadaki koruma tartışmaları sürecinde Osmanlı Devleti'ndeki koruma anlayışının yasal boyutu ise “19. yüzyıldan itibaren Avrupa'da korumada ilke-yöntem belirleme ve hukuksal-örgütsel zemin oluşturma çabaları, arkeolojik kazıların düzenlenmesi, anıtların belgeleme yöntemlerinin belirlenmesi, restorasyonda stil birliği, ek, yenileme vb. konular İtalya, Fransa ve İngiltere'nin öncülüğünde tartışılırken, Osmanlı İmparatorluğu'nda Batıdaki ilke yöntem tartışmalarına eklemlenmek yerine, Asar-ı Atika Nizamnameleriyle yasal bir zemin tesis edilmeye çalışılmıştır” (Kayın, 2008) şeklinde devam etmektedir.

Eski eserlerin arşivlendirilmesi ve bilimsel çalışmaların yapılması amacıyla 1917 yılında kurulan “İstanbul Muhafaza-i Âsar-ı Atika Encümen-i Daimisi” ise kültür mirasının belgelenmesi konusundaki ilk örgüttür. Bu örgüt 1951 yılında Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kuruluncaya kadar yaklaşık 35 yıl görev yapmıştır (Madran, 2002). Kültür mirasına yönelik koruma anlayışının daha çok anıtsal yapıları kapsayan dar bir

çerçevede olduğu, kentlerin genel dokusu ve yaşam biçimlerinin ise ikinci planda kaldığı bu dönemde, kentlerin düzenlenmesi konusundaki temel altyapıyı ise 1848 yılından itibaren çeşitli tarihlerde yenilenen Ebniye Nizamnameleri ve 1882 yılında yürürlüğe giren Ebniye Kanunu oluşturmaktaydı. O yıllarda “koruma pratiğinin arkeolojik kazıların düzen altına alınması, obje ölçeğindeki eserlerin muhafazası ve anıtsal eserlerin ve mükemmel yapıların tespit ve tescili ile sınırlı olması nedeniyle, yangın yerlerinin yenilenmesi başta olmak üzere kentsel ölçekteki müdahaleler bu yasal düzenlemeyle gerçekleştirilmiş ve dönemin sivil yapıları korunamamıştır” (Dinçer, 2012, s. 68).

Osmanlı’da Ebniye Nizamnamelerine bakıldığında yapı ölçeğinde ve kentin görünümüyle ilgili düzenlemeler yapıldığı gözlemlenmekte ancak kentsel korumayla ilgili hükümleri içermemektedir. Osmanlı’da koruma ile ilgili düzenlemelerin ülkenin tamamına değil de birçoğunun İstanbul için oluşturulduğu görülmektedir (Madran, 2009, s. 8). Bu çerçevede batılılaşma sürecinde İstanbul’un kentleşme sürecinde kentin güzel görünümü için imar düzenlemeleri yapıldığı görülmektedir. Bu süreçte çağdaş yapıların inşası ve yolların yeniden düzenlenmesi birçok eski eserin yıkılmasına neden olmuştur. Bu tahribatın artmasıyla Ebniye Kanunu’nun yetersiz olduğu anlaşılmış ve yeniden düzenlemeye götürmüştür. İstanbul’da çıkan yangın sonrası kentin düzenlenmesi için kurulan İslahat-ı Turuk Komisyonu bir yandan “...münasebetsiz birtakım sokakların islahıyla müceddeden açılacak yolların istikametleri, yıkımı kabil olmayan cevami-i şerife ve metin ve kargir yapılara tesadüf etmemesine dikkat edilerek ona göre haritaların tanzim edilmesi...” doğrultusunda çalışmalar yaparken, diğer yandan da tarihi yapıların korunmasına da dikkat etmiştir (Madran, 2009, s.9).

3.3.2. Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte başlayan kültürel devrim, Osmanlı’nın çok kültürlü ve dinler arası yapısını geride bırakarak, tek tip bir ulus devlet kimliği oluşturma amacıyla ilerlemiştir. Ancak tarihi çevrenin korunması konusunda bir süre Osmanlı Devleti’ndeki uygulamaların devamı ettiği görülmektedir. Bu süreç aşama aşama gelişmiş ve 1935 yılına gelindiğinde Eski Eserleri Koruma Kurulu tarafından, Kültür Bakanlığı’na İstanbul’daki anıtlarla ilgili bir rapor yazarak tarihi çevrenin“...bu topraklardaki varlığımızın taş kesilmiş ve yıkılmaz birer ispatı...” olduğunu belirtmesi ve korunacak eserlerin milli önemini vurgulamasıyla önem kazanmıştır (Madran, 2009, s. 10).

“Türk Tarih Kurumu” ve “Türk Dil Kurumu” kurulmuş, aynı zamanda Osmanlı öncesine uzanan tarihsel miras araştırılmaya başlanmıştır, bunun devamında da Batı’dan esinlenen

yeni bir mimarlık akımı da teşvik edilmiştir (Çekül Vakfı, 2010, s. 33). Kuruluş yıllarında daha çok ülkeyi kalkındırma ve birçok alanda gelişmiş seviyeye çıkarma amacı öncelikli iken koruma alanı geri planda kalmıştır (Madran, 2002).

Cumhuriyet dönemindeki ilk yapılanma 1920 yılında Maarif Vekâleti içerisinde Hars Dairesi'nin kurulması ile başlamış ve bu kurum Kültür Bakanlığı'nın temelini oluşturmuştur. 1926 yılında bu daire yerini Müzeler, Kütüphaneler ve Güzel Sanatlar olmak üzere üç ayrı müdürlüğe bırakmıştır (Dinçer, 2012, s. 234). Cumhuriyetin Hukuk Devleti ilkesi doğrultusunda, 1930'lu yıllarda yapılan kapsamlı hukuk reformları ile Osmanlı'nın çok katmanlı ve karmaşık hukuk sistemi yerle bir edilerek, yerine tek tip, modern ve çağdaş bir hukuk sistemi inşa edilmiştir (Bahçeci Başarmak, 2022, s. 350).

Cumhuriyet yıllarının ilk kapsamlı imar mevzuatını 10 Haziran 1933 tarih ve 2290 sayılı “Belediye Yapı ve Yollar Kanunu” oluşturmaktadır. Bu kanunda “korumanın çevre boyutuyla ilgili ilk esasları” yer almaktadır (Madran, 2009, s. 11).

1936 yılında “Şehirlerin İmar Planlarının Tanzimi İşlerine Ait Umumi Talimatname” ile imar planlarında dikkate alınması gereken unsurlar yayımlanmaktadır. Tekeli (1980), talimatnamenin koruma ile ilgili tek maddesinin planı hazırlanan yerleşmelerde “Muhafazası gerekli Eski Eserler Listesi”nin hazırlanması görevini de bir plancıya verilmesi olduğunu belirtmektedir (Tekeli, 1980). 1930'lu yıllarda koruma çok bilinçli bir programla olmasa da müze yapılarının tümünün eski yapılarda konumlandığı görülmektedir. Bu durum 1940'lı yıllara kadar artarak devam etmiş ve bazı yapıların müze olarak kullanılması için bütçesi Milli Eğitim Bakanlığı'na bırakılmıştır (Madran, 2002, s. 4).

Bu süreçte koruma ile ilgili uygulamalar yerel yönetimlere bırakılmıştır. 1940'lı yıllara kadar olan çalışmalar değerlendirildiğinde istenilen sonuca varılmadığı görülmektedir. Hem merkezi hem de yerel yönetimler koruma konusunda bilgisiz ve bilinçsiz olduklarından korunacak alanlarda yanlış uygulamalar yaptıkları görülmektedir (Madran, 2009, s. 12).

1950'li yıllardan itibaren hızlı kentleşme sonucu, tarihi yapılar imar planları uğruna feda edilmekte ve bu yapılar yeni yapıların önünde bir engel olarak görülmektedir. Bu olumsuzluklar devam ederken, bu süreçte bir yandan tarihi yapıların detaylı bir şekilde belgelenmesi ve kayıt altına alınması çalışmaları sürerken, kentlerdeki yıkım hızının artması, koruma çabalarını gölgede bırakmaktadır. 1951'de “Gayrimenkul Türkiye'nin

Kentsel Koruma Politikası Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Teşkilî ve Vazifelerinde Dair Kanun” yürürlüğe girmiştir. Kanun’la birlikte, “tarihi eserlerin korunması, onarımı, bakımı ve restorasyon işlerinde uyulması gereken ilkeleri belirlemek, bu ilkelerin uygulanabilirliğini kontrol etmek ve tarihi eserlerle ilgili her türlü konu ve uyuşmazlıkta görüş bildirmekle” görevli, merkezi ve yerel yönetimlerin üzerinde karar yetkisine sahip, tümüyle özerk “Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu” oluşturulmuştur. 1964 tarihli Venedik Tüzüğü’nün kabulüyle Türkiye’de, tarihi kent merkezlerinin korunması ve restorasyonu için uluslararası standartlara uygun bir çerçeve oluşturulmuştur. Tüzüğün öngördüğü üzere kurulan üst düzey bir koordinasyon mekanizması sayesinde, koruma çalışmalarında uzmanlar, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları arasında işbirliği güçlenmiş ve tarihi yapıların çevreleriyle birlikte ele alınması gerekliliği benimsenmiştir (Çekül Vakfı, 2010, s. 35).

1960’lı yıllar, Türkiye’de kültürel mirasın korunması konusunda önemli bir dönüm noktası olmuştur. 1961 Anayasası’nın 50. maddesinde devletin bu konudaki sorumluluğunun vurgulanmasıyla birlikte, hızlı kentleşme ve sanayileşme süreçlerinin yarattığı tehditlere karşı tarihi ve kültürel varlıkların korunması gerekliliği daha iyi anlaşılmıştır. Bu farkındalık, 1960’lı yılların sonlarında tarihi ve kültürel varlıkların kentsel ölçekte korunması ile ilgili yasal düzenlemelerin yapılmasına zemin hazırlamıştır (Bahçeci Başarmak, 2022). 1963 yılında Turizm ve Tanıtma Bakanlığı’nın kurulmasıyla turizm sektörü için özel bir yapı oluşturulurken, 1965 yılında kurulan Kültür Müsteşarlığı, kültürel politikaların belirlenmesinde ve uygulanmasında merkezi bir rol üstlenmiştir. 1971 yılında Kültür Bakanlığı’nın kurulmasıyla ise kültür ve sanat alanında daha kapsamlı ve etkin çalışmalar hedeflenmiştir (Dinçer, 2012, s. 234).

1964 tarihli “Venedik Tüzüğü” korumanın kentsel ölçeğe taşınmasında belirleyici rol oynamıştır (Ahunbay, 1996, s. 19). Tüzüğün 1. maddesinde;

“Tarihi Anıt kavramı sadece bir mimari eseri içine almaz, bunun yanında belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan, kentsel ya da kırsal bir yerleşmeyi de kapsar. Bu kavram yalnız büyük sanat eserlerini değil, ayrıca zamanla kültürel anlam kazanmış daha basit eserleri de kapsar” (Venedik Tüzüğü, 1964) ifadeleri yer almış ve bu ifadeler günümüz koruma anlayışının belirlenmesinde önemli rol oynamıştır.

1967 yılında Venedik Tüzüğü’nün “Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu” tarafından kabul edilmesi sürecin en belirleyici noktası olmuş; Tüzük’te “estetik, etnolojik

veya antropolojik açıdan istisnai düzeyde evrensel bir değere sahip olan, arkeolojik sitlerin de dâhil olduğu, insan tasarımı eserlerin veya doğayla insanın birlikte yarattığı eserlerin bulunduğu alanlar” şeklinde tanımlanan “sit alanı” kavramının kabulü de sürece resmiyet kazandırmıştır. Bu gelişmenin direkt olarak etkisi ise 1973 yılında “1710 Sayılı Eski Eserler Kanunu” ile birlikte görülmektedir. Bu bağlamda, 1950-1970 yılları arasında, kentleri imar etmek amacıyla birçok tarihi eserin ve anıtın yok edildiğini de vurgulamak gerekmektedir. 1956 yılında çıkarılan “6785 sayılı İmar Kanunu’nda” eski eserleri koruma düşüncesinin benimsenmesine rağmen, uygulamadaki birçok olumsuzluk bu savın doğruluğunu ortaya çıkarmaktadır (Bahçeci Başarmak, 2022, s. 351). 1971-1989 yılları arasında Kültür Bakanlığı ve Turizm Bakanlığı’nın birçok kez ayrılıp tekrar birleştirilerek yeniden düzenlemelere gidilmiştir (Dinçer, 2012, s. 234).

1973 yılında çıkarılan “1710 sayılı Eski Eserler Kanunu”, yukarıda ifade edildiği üzere, sit alanlarını koruma altına almış ve sit alanlarını doğal, arkeolojik ve tarihi olmak üzere sınıflandırılmıştır. Bu Kanun’un 7. ve 10. maddelerinde tarihi eserlerin devlet malı olduğu vurgulanmıştır.

1710 Sayılı Eski Eserler Kanunu’nun 7. Maddesi’ne göre “Her kimin mülkiyetinde veya idaresinde olursa olsun, eski eserlerin, tarihî ve tabîî anıtların korunmasını sağlamak için gerekli tedbirleri almak veya aldirtmak ve bunların her türlü kontrolünü yapmak Millî Eğitim Bakanlığına aittir” (R.G. 1973/14527).

1710 Sayılı Eski Eserler Kanunu’nun 10. Maddesi’nde

Hazineye, özel idarelere, köylere, kurumlara, belediyelere, İktisadî Devlet Teşekküllerine, özel kanunlarla kurulmuş teşekküllere ait olup, Millî Eğitim Bakanlığınca korunmaları lüzumu tespit ve ilân olunan her çeşit eski eser, tarihî ve tabu anıtlar ile bunlara ait korunma sınırları dahilindeki emlak ve arazi Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun mütalaasına istinaden Millî Eğitim Bakanlığının izni olmadıkça tüzel ve özel kişilere satılamaz. Bu gibi sahalarda yeniden imar ve ihya hakkı tanınmaz ve tapu verilemez (R.G. 1973/14527) hükmü yer almaktadır.

1973 yılında yürürlüğe giren 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu, tarihi ve kültürel mirasın korunması amacıyla önemli düzenlemeler getirmiş olsa da, imar faaliyetlerinin sınırlandırılması ve mülk sahiplerinin kullanım haklarının kısıtlanması nedeniyle yerel yönetimler ve müteahhitler tarafından büyük tepki görmüştür. Özellikle, kanunun kentsel

dönüşüm projelerini yavaşlattığı ve arsa değerlerini düşürdüğü gerekçesiyle mülk sahipleri tarafından karşı çıkmıştır. Ancak, kanunun tarihi kent dokularının korunması ve kent belleğinin yaşatılması açısından önemli bir rol oynadığı da unutulmamalıdır. Özellikle, eski yapıların yıkımını sınırlandırarak ve onarım süreçlerini düzenleyerek, kentlerin kimliklerinin korunmasına katkı sağladığı görülmektedir (Çekül Vakfı, 2010, ss. 37-38). 1976'da Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun aldığı 8891 sayılı karar doğrultusunda “kentsel sit” kavramının 1710 sayılı Kanun'da belirtilen sit tanımı içinde kabul edilmiştir. İlgili karar ile kentsel sitin, “yaşanılan kentlerin belli bir devirde belli bir kesiminde homojen olarak sosyal, ekonomik, kültürel durumunu yansıtan, özellikler veya tarihi veya bilimsel veya artistik veya arkeolojik veya etnografik veya edebi veya efsanevi önemi bakımından korunmaları ve değerlendirilmeleri gereken yerler” şeklinde tanımlanmasıyla birçok yerde sit koruma kararları alınmış ve bu alanlardaki imar uygulamalarının yürütülmesi durdurulmuştur. İmar planları durdurulan yerlerde hazırlanması beklenen “Sit Koruma Geliştirme Planları” adı altındaki imar planları uygulama aşamasına gelene kadar “Geçiş Dönemi Yapılanma Koşulları” adı altında geçici yönetmelikler hazırlanması gerekmiştir (Kejanlı, Akın ve Yılmaz, 2007, s. 188).

1980'li yıllar, uluslararası sözleşmelere katılımların olduğu bu gelişmelerin paralelinde koruma çalışmalarının arttığı yıllar olmuştur. 1982 yılında Türkiye'de 1972 yılında imzalanan “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme” ’nin kabul edilmesinin ardından 1983 yılında, “2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu” yürürlüğe girmiştir. Bu Kanun'la yeni bir yasal çerçeve oluşturulmuş “5805 sayılı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Kuruluş Kanunu” ve “1710 sayılı Eski Eserler Kanunu” yürürlükten kaldırılmış; korumadan ilgili kuruluşların görev, yetki ve sorumlulukları yeniden belirlenmiştir (Bahçeci Başarmak, 2022, s. 353).

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile birlikte kültür varlıkları, tabiat varlıkları, sit ve koruma kavramlarında yeniden tanımlanmış, “bütün kültür ve tabiat varlıklarının devlet malı niteliğinde olduğu” kabul edilmiştir. Kanunla beraber anıtsal yapıların yanı sıra sit alanları, ev ve mahalle korumacılığı gibi kentsel ölçekte koruma konuları gündeme gelmiş ve “eski eser” kavramının yerine “kültürel varlık ve kültürel miras” kavramlarının gelmesiyle konu daha kapsamlı bir noktaya getirmiştir (Bahçeci Başarmak, 2022, s. 353).

1989 yılından itibaren, Türkiye'de bu alanda merkezi bir yönetim anlayışı benimsenmiştir. Kültür Bakanlığı'nın kurulmasıyla birlikte, koruma nazım planları ve müdahale projelerinin Bakanlıkça belirlenen ilkelere uygun olarak gerçekleştirilmesi ve bölge kurullarının

onayına tabi tutulması zorunlu hale getirilmiştir. Bu sayede, kültürel mirasın korunması konusunda daha kapsamlı ve etkin bir denetim mekanizması oluşturulmuş ve yerel yönetimlerle merkezi yönetim arasında daha güçlü bir işbirliği sağlanmıştır (Çekül Vakfı, 2010, s. 39).

3.3.3. 2000’ler ve Sonrası

Kentsel korumanın önemi 2000’li yıllarda toplumun pek çok kesimi tarafından anlaşıldığı ve bu bağlamda harekete geçilmeye başlanmıştır. Dönemin ilk düzenlemesi, 2003 yılında “4848 sayılı Kanun” ile “Kültür ve Turizm Bakanlığı” ’nın kurulması olmuş; böylece 1989’dan 2003 yılına kadar sürdürülen iki ayrı bakanlık uygulaması son bulmuştur. 4848 Sayılı Kanun’un 1. Maddesi’nde amacı;

Kültürel değerleri yaşatmak, geliştirmek, yaymak, tanıtmak, değerlendirmek ve benimsetmek, tarihî ve kültürel varlıkların tahribini ve yok edilmesini önlemek, yurdun turizme elverişli bütün imkânlarını ülke ekonomisine olumlu katkı sağlayacak şekilde değerlendirmek, turizmin geliştirilmesi, pazarlanması, teşvik ve desteklenmesi için gerekli önlemleri almak, kültür ve turizm konularıyla ilgili kamu kurum ve kuruluşlarını yönlendirmek ve bu kuruluşlarla işbirliğinde bulunmak, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör ile iletişimi geliştirmek ve işbirliği yapmak üzere Kültür ve Turizm Bakanlığının kurulmasına, teşkilât ve görevlerine ilişkin esasları düzenlemektir (R.G. 2003/25093) şeklinde ortaya konmuştur.

Kanun’a göre kültür varlıklarının korunmasından sorumlu olan birim, “2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu” kapsamında oluşturulan ve 1983 yılında yürürlüğe giren “Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü” ’dür. Bu müdürlüğün görevleri Kanun’un 9. Maddesinde,

arkeolojik araştırma ve kazıları düzenleyerek kültür varlıklarının korunmasını, değerlendirilmesini ve tanıtılmasını sağlamak, tahribini ve kaçırılmasını önleyici tedbirleri almak; müzeler, rölöve, restorasyon ve konservasyon hizmetlerini düzenlemek; ülke sınırları dışında kalan kültür varlıklarının karşılıklı kültürel anlaşmalarla korunmalarını sağlamak; kültür ve tabiat varlıklarının bakımı ve restorasyonunu sağlamak; Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve koruma kurullarının görevlerini yapmaları için gerekli ortamı hazırlamak;

koruma kültürünün geliştirilmesini sağlamak; kültür yatırımları ve girişimleri için gereken işlemleri düzenlemek şeklinde tanımlanmıştır.

1989 yılından itibaren Türkiye'de kültürel mirasın korunması alanında yaşanan gelişmeler, hem merkezi yönetimin hem de yerel yönetimlerin ve sivil toplumun ortak çabalarıyla şekillenmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın kurulmasıyla birlikte, kültürel mirasın korunması konusunda daha merkezi bir yönetim anlayışı benimsenmiş ve AB uyum sürecinde yapılan düzenlemelerle yerel yönetimlerin bu konudaki sorumlulukları artırılmıştır. Sivil toplum kuruluşlarının da yoğun çabaları sayesinde, kültürel mirasın korunması konusunda kamuoyunda bir bilinçlenme yaratılmış ve bu alanda uzun vadeli sürdürülebilir politikaların geliştirilmesi için önemli bir zemin hazırlanmıştır (Çekül Vakfı, 2010, s. 42).

2004 yılında “5226 sayılı Kanun” ile 1983 yılındaki “2863 sayılı Kanun” ’un uluslararası normlara uygun hale getirilmesi amaçlanarak kurumsal yapı ve mevzuat açısından köklü değişikliklere gidilmiştir. Bunun yanı sıra, koruma eyleminin sadece planlama ile sınırlandırılmasının ötesinde bir yönetim problemi olarak görülmesi için mevcut örgütsel yapıya yeni düzenlemeler getirilmiş; özellikle karar süreçlerinin hızlandırılmasına yönelik getirilen “kültür varlıkları”, “tabiat varlıkları”, “koruma amaçlı imar planı” ve “yönetim planı” gibi kavramların alan yönetimine entegre edilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Kanun’un getirdiği değişikliklerden ön plana çıkanlar şunlardır:

- Kanunla, koruma amaçlı imar planlarının hazırlanması için belediyelere ve il özel idarelerine bütçe desteği sağlanmıştır. Bu sayede, kültürel varlıkların korunmasına yönelik planlama çalışmaları hızlandırılmıştır.
- Büyükşehir belediyeleri ve il özel idarelerinde, kültürel varlıkların korunması, uygulaması ve denetimi için uzman kadrolardan oluşan Koruma, Uygulama ve Denetim Büroları (KUDEB) kurulmuştur. Bu bürolar, basit onarım izinleri ve sit alanlarındaki izinlerin değerlendirilmesinden sorumlu tutulmuştur.
- Kamu kurum ve kuruluşları ile yerel yönetimlere, tescilli taşınmaz kültür varlıklarını kamulaştırma yetkisi verilmiştir. Bu sayede, kültürel mirasın korunması için gerekli olan kamulaştırma işlemleri daha hızlı ve etkin bir şekilde gerçekleştirilebilecektir.
- Yapılanma yasağı getirilen sit alanlarındaki özel taşınmazların, belediye veya il özel idarelerine ait taşınmazlarla takas edilmesine olanak tanınmıştır. Ayrıca, yapılanmaya açık alanlara aktarım imkanı sağlanarak, hem özel mülkiyet hakları korunmuş hem de kültürel mirasın korunmasına katkı sağlanmıştır.

- Belediyelere, kentsel sitler için taslak yönetim planları hazırlama ve denetleme kurullarının başkanlarını seçme yetkisi verilmiştir. Bu sayede, yerel yönetimlerin kültürel mirasın korunmasındaki rolü güçlendirilmiştir.
- Belediyelerin topladığı emlak vergisinin bir kısmı, kültür varlıklarının korunması için özel bir fonda biriktirilerek kamulaştırma, projelendirme ve uygulama gibi faaliyetlerde kullanılacaktır.
- Tescilli kültür varlıkları, vergisel yükümlülüklerden muaf tutulmuş ve restorasyon projelerinde özel ihale usulleri uygulanmıştır.
- Kültürel varlıkların restorasyon çalışmalarında, restoratör mimar ve diğer uzmanların çalıştırılması zorunlu hale getirilmiştir. Bu sayede, restorasyon çalışmalarının kalitesi artırılabilecektir.
- Sit ve koruma alanlarına izinsiz müdahalelere yönelik cezalar artırılmış ve "ölen yeri" gibi yeni kavramlar yasal düzenlemeye eklenmiştir.
- Müze ve anıt eser kurullarının yapısı yeniden düzenlenerek, kültürel mirasın korunmasında daha etkin bir rol oynamaları sağlanmıştır (Çekül Vakfı, 2010, ss. 43-45).

2007 yılında çıkarılan “5663 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”, 2009 yılında çıkarılan “5835 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” ve 2013 yılında çıkarılan “6498 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” düzenlemeleri birbirlerine paralel olarak ilerlemiştir. 2013 yılında son halini almış olan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’na bağlı olarak yürürlüğe girmiş 30 adet yönetmelik bulunmakta ve bu yönetmelikler koruma uygulamalarının sürdürülmesinde temel altyapıyı oluşturmaktadır. İlgili yönetmeliklerden 10 tanesi kentsel ölçekteki koruma alanlarıyla doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilidir. Bunun dışında “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu” tarafından 1988 yılından bugüne alınan “İlke Kararları”, “bölge kurulları arasında uygulama birliği sağlayan ve kurulların karar alırken uymaları gereken genel koruma prensiplerini ortaya koyan” belgelerdir. Günümüzde 62 adet ilke kararı yürürlükte bulunmaktadır (İlke Kararları, 2023).

2005 yılında çıkarılan “5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun” ile yerel yönetimlere, “tarihi ve kültürel mirası korumak için kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri yapma, özelliğini kaybetmeye yüz tutmuş koruma alanlarını yenileme alanı olarak

tanımlama ve planlama yapma yetkisi” verilmiştir. Kentsel sit alanlarında “yenileme” kavramı ilk kez bu Kanun’da kullanılmıştır. Bu kanun, “yıpranan ve özelliğini kaybetmeye yüz tutmuş; kültür ve tabiat varlıklarını koruma kurullarınca sit alanı olarak tescil ve ilan edilen bölgeler ile bu bölgelere ait koruma alanlarında” yürütülecek yenileme uygulamalarını düzenlemektedir. Yenileme alanının nasıl belirleneceği Kanun’un 2. maddesinde şu şekilde yer almıştır:

Yenileme alanları, il özel idarelerinde il genel meclisi, belediyelerde belediye meclisi üye tam sayısının salt çoğunluğunun kararı ile belirlenir. İl özel idaresinde il genel meclisince, büyükşehirler dışındaki belediyelerde belediye meclisince alınan kararlar Bakanlar Kuruluna sunulur. Büyükşehirlerde ise ilçe ve ilk kademe belediye meclislerince alınan bu kararlar, büyükşehir belediye meclisince onaylanması halinde Bakanlar Kuruluna sunulur. Bakanlar Kurulu projenin uygulanıp uygulanmamasına üç ay içinde karar verir (R.G. 2005/25866).

2000’li yılların başındaki yasal düzenlemeler, kültürel mirasın korunmasında yerel yönetimlerin yetkilerini genişleterek, karar alma süreçlerinde daha etkin bir rol üstlenmelerini sağlamıştır. 2008 yılında yürürlüğe giren “5737 sayılı Vakıflar Kanunu”nun 29. maddesinde, “vakıflara ait taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile kullanıcılar tarafından korunacağı” hüküm altına alınmıştır. Kanun’un 28. maddesinde ise, “vakıflara ait taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının tespiti, envanterinin çıkarılması, korunması kamulaştırılması, değerlendirilmesi, onarımı, restorasyonu ve gerektiğinde yeniden inşasına” yönelik görev, yetki ve sorumlulukların Genel Müdürlükte olduğu ifade edilmiştir (R.G. 2008/26800).

1980’lerden itibaren neoliberal politikaların etkisiyle, kentsel mekân sermayenin önemli bir yatırım alanı haline getirmiştir. Özellikle 2000’li yıllardan sonra, büyük sermayenin gayrimenkul sektörüne yönelik yatırımlarıyla kentler hem mekânsal hem de toplumsal olarak ayrışmaya başlamıştır. Bu süreç, “kentsel dönüşüm ve yenileme” kavramı ekseninde şekillenmiş ve ardı ardına çıkarılan yasalarla desteklenmiştir. 2010’lu yıllardan itibaren TOKİ ve Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı’na verilen geniş yetkilerle kentsel dönüşüm süreçleri merkeziyetçi bir hal almış ve gecekondu bölgeleri, afet riski taşıyan alanlar, tarihi kentsel bölgeler rant değeri yüksek alanlar haline gelmiştir. Bu uygulamalar, bütünsellikten uzak planlama süreçleri, kentsel doku, kültür ve kimliğin yok

sayılması ve gelir grupları arasında keskin bir mekânsal ayrışmaya yol açması nedeniyle ciddi eleştirilere maruz kalmıştır (Bahçeci Başarmak, 2024, s. 138).

2000’li yıllarda kentler, neoliberal politikaların ve piyasanın baskın etkisi altında köklü dönüşümler yaşamıştır. Kentsel mekân, kar maksimizasyonu ve ekonomik büyüme hedefleri doğrultusunda yeniden yapılandırılırken, sosyal adalet, çevresel sürdürülebilirlik gibi değerler arka plana atılmıştır. Bu durum, kentlerde yaşayan insanların yaşam koşullarını olumsuz etkilemiş ve eşitsizliklerin artmasına neden olmuştur (Bahçeci Başarmak, 2024, s. 133).

Kentsel koruma alanındaki son dönemde yapılan yasal düzenlemeler ise 2011 yılında çıkarılan “648 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname”, 2012 yılında çıkarılan “6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun” ve 2013 yılında çıkarılan “2383 sayılı kanunda 6498 sayılı Kanun” kapsamında yapılan değişikliklerden oluşmaktadır.

2011 yılındaki “648 sayılı KHK” ile “Doğal (Tabii) Sit Alanı”, “Taşınır Tabiat Varlıkları”, “Sokak Sağlıklaştırma proje ve uygulamaları” kavramları yeniden düzenlenmiş ve ayrı başlıklar olarak kanuna eklenmiştir. Aynı KHK ile tabiat varlıkları, doğal sit alanları ve bu alanlara yönelik koruma alanları ile ilişkili kanun kapsamında belirtilen iş, işlem ve kararlara yönelik yetki Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığına verilmiştir. Kültürel ve doğal mirasın korunması sorumluluğunda bu ani geçiş, uzmanlar tarafından “yetki karmaşası” ve “bütüncül yaklaşımın kaybı” olarak değerlendirilmiştir (Bahçeci Başarmak, 2022, s. 358).

2012 yılında çıkarılan “6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun”un 7. maddesinde 1983 yılında yürürlüğe giren “2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu” kapsamında olan yapıların riskli yapı tespitinin, yapı maliklerinin talebine istinaden yapılacağı belirtilmiş, “riskli yapı tespitinin kesinleşmesinden sonra durumun ilgili kültür varlıklarını koruma bölge kuruluna bildirileceği” ve “bu kurulun alacağı karara göre uygulama yapılacağına” hükmedilmiştir. Ayrıca Kanun’un 18. maddesine göre “Uygulama alanında, 21/7/1983 tarihli ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile 16/6/2005 tarihli ve “5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun” kapsamında kalan alanlardan bulunması hâlinde, alanın sit

statüsü de gözetilerek, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın görüşü alınarak otuz gün içerisinde belirlenmektedir (R.G. 2012/28309).

Türkiye’de kentsel koruma alanında son yıllarda önemli adımlar atılmış olsa da yerel ve merkezi yönetimler arasındaki işbirliği ve koordinasyon eksikliği, kentsel koruma plan ve projelerinde istenmeyen sonuçlara yol açmıştır. Bu durum merkezi yönetimin koruma da dahil olmak üzere kente yönelik tüm kararlar için kendisini tam yetkili kılmasının ve bu çerçevede kentsel rantı istediği gibi dağıtabilmesinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

3.4. Koruma Alanı Olarak Tarihi Ticaret Merkezleri

3.4.1. Tarihi Ticaret Merkezlerinin Oluşumu

Ticaret, “kazanç amacıyla yürütülen alım satım etkinliği”, ticaret merkezi ise; “çeşitli ürünlerin ve malların pazarlandığı, ticari ilişkilerin kurulduğu yer” (TDK, 2024) olarak tanımlanmaktadır. Ticaret, insanlık tarihinin başlangıcından beri var olan ve ekonominin temelini oluşturan bir süreçtir. İnsanoğlu ihtiyaçlarını karşılamak ve yaşamlarını sürdürmek için takas yöntemiyle başlayan ticari faaliyetlerini zamanla geliştirerek günümüzdeki karmaşık ekonomik sistemlere ulaştırmıştır. Ticaret, temel olarak bir yerden başka bir yere taşınan ham madde, yarı mamul veya mamul ürünlerin yanı sıra hizmetlerin de alım satımını ve takasını kapsayan ekonomik bir etkinliktir (Bozkurt, 2002, s. 153).

Planlı Alanlar Yapım Yönetmeliği’nde ticaret alanı, “İmar planlarında ticaret kullanımına yönelik olarak planlanan ve ayrıca 19. maddede belirtilen fonksiyonların da yer alabildiği alanlar” (R.G. 2017/30113), olarak tanımlanmış olup merkezi iş alanı,

Yönetimle ilgili idari tesis alanları, iş hanı, çarşı, çok katlı mağaza, banka gibi ticaret ve finans tesis alanları, turizm tesis alanları, sosyokültürel tesis alanları, ibadet yerleri, park ve benzeri yeşil alanlar, spor alanları kamuya ve özel sektöre ait eğitim ve sağlık tesisleri alanları, kamuya ve özel sektöre ait teknik altyapı tesis alanları ile bu alanlara hizmet verecek benzeri alanlar ve plan kararı ile rezidans alanı ayrılır (R.G. 2017/30113) şeklinde açıklanmaktadır.

Ticaret alanları kentlerin ekonomik, sosyal ve kültürel dokusunun yoğunlaştığı, perakende ve toptan ticaretin yanı sıra hizmet sektörünün önemli bir bölümünün faaliyet gösterdiği, ulaşım ağlarının kesiştiği ve kent yaşamının merkezinde yer alan multifonksiyonel alanlardır. Bu alanlarda, ofis binaları, alışveriş merkezleri, konaklama tesisleri, eğlence mekânları, kültürel kurumlar ve kamu hizmetlerinin bir araya gelmesiyle kentlerin cazibe merkezi oluşmaktadır (Büyükcivelek, 2012, s. 337). Tarihi ticaret merkezleri herhangi bir

ülkenin kültürel ve tarihsel mirasında özel bir yere sahip olan korunması gerekli alanlardır. Dolayısıyla bu tarihsel alanlar geleneksel karakterleri ve mimari değerleri ile farklı bir mekânsal kimlik oluşturmakta, dünya kültürlerinin önemli bir kesitini yansıtarak yerli kültürleri temsil etmektedir (Doratlı, Hoskara ve Faslı, 2004, s. 329).

Ernest Burgess, ortak merkezli daireler kuramında kentlerin merkezden dışa doğru genişleyen dairesel bölgelerden oluştuğunu ortaya koymuştur. Her daire farklı bir sosyal ve ticari gruba ev sahipliği yaptığını açıklamaktadır. Bu sosyal ve ticari gruplar:

- Merkezi iş alanları kentin kalbi, en yüksek arazi değerlerine sahip ve işletmelerin yoğunlaştığı bölgedir. Kentlerin tarihsel süreç içindeki gelişiminde doğal olarak ortaya çıkan, merkezi konumu ve erişilebilirliği sayesinde ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetlerin çekim merkezi haline gelen alanlardır (Büyükcivelek, 2012, s. 337).
- Geçiş bölgesi merkezin etrafındaki eski ve genellikle bakımsız bölgelerdir. Fabrikalar, depo alanları ve düşük gelirli konutlar bu bölgede yer alır.
- İşçi yerleşim bölgesi fabrikalara yakın, orta gelirli işçilerin yaşadığı bir bölgedir.
- Üst sınıf ve memur yerleşimi modern konutlar, alışveriş merkezleri ve yüksek gelirlilerin yaşadığı bölgedir.
- Banliyö bölgesi kentin dış sınırlarında yer alan, genellikle tek katlı evlerin ve bahçe alanlarının bulunduğu bölgedir (Güllüpınar, 2013, ss. 63-64).

Çok merkezli kent kuramında ise tek merkezli büyüme modelinin aksine, kentlerin organik bir yapıya sahip olduğunu savunmaktadır. Bu kurama göre, kentlerdeki farklı merkezler, zaman içindeki değişen ihtiyaçlara ve ekonomik koşullara bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum, kentlerin “dilimler” şeklinde değil, birbirleriyle etkileşim halinde olan çoklu çekirdekler etrafında şekillendiğini göstermektedir (Meydan, 2011, s. 44). Ravenstein göç kuramında ticaret merkezlerine doğru göç yönelimi olduğundan bahsetmektedir. Kuram ticaret ve sanayileşme üzerine oluşturulmuştur. Göçlerin sürekli artmasına paralel olarak ticaret merkezleri de gelişmektedir (Çağlayan, 2013, ss. 90-91). Robert Ezra Park’ın ekolojik yaklaşımı kuramında ise kentsel büyüme ve gelişme, ticaret merkezlerinin sosyal süreçlere uyarlanmasıyla gerçekleşmektedir (Güllüpınar, 2013, s. 61).

Tarihi ticaret merkezleri sadece ticari faaliyetlerin değil, aynı zamanda kentlerin sosyal, mimari ve kültürel dokusunun da şekillenmesinde önemli bir role sahip olmuştur. Bu merkezlerde yer alan çarşılar, hanlar, bedestenler gibi yapılar, dönemin ekonomik ve sosyal yapısını yansıtan önemli kültürel miraslardır. Bu yapılar, aynı zamanda kentlerin kimliğini belirleyen önemli mekânlardır. Tarihi ticaret merkezlerinin korunması ve

canlandırılması, kentlerin sürdürülebilir kalkınması için büyük önem taşımaktadır (İskender Aydın, 2017, s. 30).

3.4.2. Tarihi Ticaret Merkezlerinin Tarihsel Gelişimi

Antik Çağ'dan itibaren insanlık tarihinde ticaret, sosyal etkileşim ve kültürel değişimin önemli bir unsuru olmuştur. Mısır ve Hitit uygarlıkları gibi eski uygarlıklarda da ticari faaliyetlerinin olduğu bilinmekle birlikte, bu faaliyetlerin modern anlamda pazar ve panayırlara dönüşümü zaman içinde gerçekleşmiştir. Antik Yunan'da agoralar, ticaretin yanı sıra sosyal ve siyasi hayatın merkezi olarak kullanılmıştır. Bu alanlar, günümüzdeki pazar ve panayırların ilk örnekleri olarak kabul edilmektedir (Gürz, 2014).

Antik Roma'da ticari faaliyetler, şehir merkezlerindeki “forum” adı verilen açık hava pazar yerlerinde yoğunlaşmıştır. Zamanla bu alanlar, çevresi sütunlu geçitlerle çevrili, çeşitli dükkânların yan yana sıralandığı daha kapalı ve işlevsel bir yapıya dönüşmüştür. Forumlar, yalnızca ticaret için değil, aynı zamanda sosyal etkileşim, siyasi tartışmalar ve dini ritüeller için de kullanılmaktadır. Antik Çağ'da, Batı, Çin ve İç Asya'daki Türk yerleşim alanlarında ortak bir payda olarak pazar ekonomisi gözlemlenmektedir. Batı dünyasının ihtiyaç duyduğu ipek, porselen, halı ve baharat gibi değerli ürünlere ulaşmak için izlediği İpek Yolu, bu bölgelerdeki ticari faaliyetleri canlandırmıştır. Avrupa ve Asya arasındaki ticaret ağlarının genişlemesiyle birlikte, şehirlerdeki ticari faaliyetler çeşitlenmiş ve bu durum, daha karmaşık ve işlevsel alışveriş mekânlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Mimari ve tipolojik farklılıklar sergileyen bu yapılar hem yerel ticaretin canlanmasına hem de uzun mesafeli ticaretin düzenlenmesine katkı sağlamıştır (Arslan, 2019, ss. 7-8). Tarih boyunca pazar ve panayırların düzenlendiği yerleşimler, tarımsal üretimle iç içe geçmiş bir yaşam biçimini yansıtan pazar kentleri veya panayır kentleri olarak tanımlanabilir. Bu tür yerleşimler, düzenli aralıklarla kurulan pazar ve panayırlarla canlanan ticari faaliyetler sayesinde, ilk insan topluluklarından itibaren yerleşmelerin oluşumunda ve gelişiminde önemli bir rol oynamıştır (Meydan Yıldız, 2018, s. 179). Antik kentler, ekonomik faaliyetlerin can damarı olan pazar meydanları sayesinde gelişmiş ve büyümüştür. Bu meydanlar, sadece mal alışverişi yapılan yerler değil, aynı zamanda sosyal etkileşimlerin ve bilgi alışverişinin yaşandığı önemli merkezler olmuştur. Bu canlı ticaret atmosferi, tapınak ve tiyatrolar gibi diğer kamusal yapıların da gelişmesine zemin hazırlamıştır (Rittersberger-Tılıç, 2013, s. 4).

Orta Çağ'da kentler, sadece kaleleriyle korunaklı yerleşimler değil, aynı zamanda ekonomik faaliyetlerin can damarı olan pazarların da kalbi olmuştur. Ticaret ve alışveriş,

bu kentlerin yaşamının ayrılmaz bir parçası olup, varlıklarını ve gelişimlerini büyük ölçüde etkilemiştir (Weber, 1966).

Sjoberg (2002, s. 39)'e göre, sanayi öncesi toplumlarda kentler, tarımsal ürünler ve ham maddelerin alınıp satıldığı merkezler olarak işlev görmektedir. Bu yerleşim birimleri, aynı zamanda el sanatlarının üretimi ve ticareti için önemli noktalar konumundadır. Aynı zamanda politik kararların alındığı, dini ritüellerin gerçekleştirildiği ve eğitim faaliyetlerinin yürütüldüğü bu kentler toplum yaşamında çok yönlü bir rol üstlenmiştir. 12. yüzyıldan sonra ticaretin gelişmesi, sanayi öncesi kentlerin ekonomik ve sosyal yapısında köklü değişimlere yol açmıştır. Üretim ve ticaretin ayrışması, uzmanlaşmanın artması ve kentler arası ticaretin gelişmesi, kentlerin büyümesini, nüfusunun artmasını ve sosyal yapısının değişmesini sağlamıştır. Bu süreç, modern kentlerin temelini oluşturan önemli bir dönüşüm sürecidir (Tekeli, 2011, s. 31). Ticaretin canlanmasıyla birlikte kentler, ekonomik faaliyetlerin merkezi haline gelmiş ve bu durum kentlerin büyümesine ve nüfuslarının artmasına neden olmuştur. 15. ve 18. yüzyıllar arasında yaşanan bu hızlı değişim, kentlerin sosyal, ekonomik ve siyasi yapılarında köklü dönüşümlere yol açmış ve yeni meslek gruplarının ortaya çıkmasına, ticaret yollarının gelişmesine ve kentlerin kültürel açıdan zenginleşmesine katkı sağlamıştır (Bilici, 2021, s. 67).

Türklerin göçebe yaşamından yerleşik hayata geçiş sürecinde, kentleşmeyle birlikte ticaret de önemli bir boyut kazanmıştır. Orta Asya'dan Anadolu Medeniyetleri'ne uzanan coğrafyada, Türk devletlerinin kurulmasıyla birlikte çarşı ve pazarların yanı sıra “ribat”, “kervansaray”, “han”, “bedesten”, “arasta” ve “dükkân” gibi farklı işlevlere sahip ticaret yapıları inşa edilmiştir. Bu yapılar, yüzyıllar boyunca çeşitli değişimlere uğramış olsa da, geleneksel Türk ticaret mimarisinin temelini oluşturmuştur. Selçuklular ve Osmanlılar döneminde bu yapıların sayısının ve çeşitliliğinin artması Türk-İslam medeniyetinin ticaret hayatında önemli bir yer edinmesini sağlamıştır (Arslan, 2019, s. 9). Uzak doğu-batı ve kuzey-güney ticaret eksenlerindeki İpek ve Kürk yolları gibi önemli ticaret ağları üzerinde, kervansaraylar ve ribâtlar gibi konaklama ve ticaret merkezleri belirli aralıklarla inşa edilmiştir. Bu yapılar, yalnızca yolculara hizmet vermekle kalmamış, aynı zamanda bölgesel ticaretin canlanması ve yerleşik hayatın gelişmesinde de önemli bir rol oynamıştır. Zaman içinde ekonomik faaliyetlerin yoğunlaşmasıyla bu merkezler, kalıcı yerleşim yerlerine dönüşmüştür. Özellikle tarım ve hayvancılığın yaygın olduğu bölgelerde, mevsimsel göçler sırasında kurulan geçici pazarlar, kervansaraylar ve ribâtlar çevresinde zamanla kalıcı hale gelerek bölgesel ticaret merkezleri işlevi görmüştür. Bu süreçte, ticaret

yollarının kesişim noktaları ve stratejik konumdaki yerleşimler, daha büyük ve gelişmiş ticaret merkezlerine dönüşerek bölgesel ticarete önemli aktörler haline gelmiştir (Özcan, 2007, ss. 6-8). Türk kültüründe çarşı, kent dokusunun ayrılmaz bir parçası olarak, sosyal, idari ve ekonomik faaliyetlerin yoğunlaştığı merkezi bir mekân konumundadır. Toplumun tüm kesimlerinin ortak kullanımına açık olan bu kamusal alanlar, 16. yüzyıldan itibaren şekillenen geleneksel yapılarını 19. yüzyıldan sonraki süreçte önemli ölçüde değiştirmiştir. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısı, çarşıların yapısal ve işlevsel dönüşümünün en belirgin yaşandığı dönem olmuştur (Uysal, 2010, s. 149).

Anadolu Selçukluları, han ve kervansaraylar inşa ederek sadece ticaret yollarını güvenli hale getirmekle kalmamış, aynı zamanda ticaret kervanlarının konaklaması ve ihtiyaçlarının karşılanması için de önemli bir altyapı oluşturmuşlardır. Bu sayede, Anadolu'da ticaret ağları genişlemiş ve bölge, Orta Asya ile Batı arasındaki ticarete önemli bir merkez haline gelmiştir (İskender Aydın, 2017, s. 38). Selçuklu Dönemi kentlerinde, iç kale yönetim merkezi olarak hizmet verirken, çarşılar ekonomik hayatın kalbi olmuştur. İpek Yolu üzerindeki konumları sayesinde, bu kentler uzak diyarlardan gelen tüccarların uğrak noktası haline gelmiş ve ticaret, kentlerin büyümesinde ve gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır (Deveci, 2013, s. 38). Selçuklu Dönemi'nde inşa edilen han, kervansaray ve köprüler, Anadolu'da ticaretin canlanması için önemli bir rol oynamıştır. Bu yapılar, sadece ticaret yollarını güvenli hale getirmekle kalmamış, aynı zamanda bölgedeki çarşıların gelişimine de öncülük etmiştir. Osmanlı Dönemi'nde bu mirası devralan çarşılar, Selçuklu Dönemi'nin bu altyapısı sayesinde daha da büyüyerek gelişmiştir (Şahinalp ve Günal, 2012, s. 151).

Osmanlı Dönemi hanları, Selçuklu kervansaraylarının görkemli ve kalabalık cephe mimarisinden uzaklaşarak daha yalın ve insan ölçeğine uygun bir yapıya kavuşmuştur. Bu dönemde hanlar, çevreyle daha fazla etkileşime girmiş, hatta bazıları cephelerinde dükkanlar barındırarak ticari işlevlerini ön plana çıkarmıştır (İskender Aydın, 2017, s. 45). Askeri amaçlı kullanımları azalan han ve kervansaraylar, yolculara konaklama hizmeti verme görevini sürdürmüştür. Bu değişim, Osmanlı Devleti'nin siyasi ve ekonomik koşullarındaki farklılıkların mimariye yansımaları olarak değerlendirilmektedir (İskender Aydın, 2017, s. 45). Osmanlı Dönemi'nde bedestenler, sadece ticari faaliyetlerin gerçekleştirildiği kapalı çarşılar değil, aynı zamanda finans, zanaat ve sosyal hayatın karakteristik özelliklerini yansıtan merkezlerdir. Bu yapılar, Selçuklu mirasını devam

ettiren bedestenler gibi, güvenli bir ortamda ticaretin yanı sıra kredi işlemlerinin de yapıldığı, adeta şehrin finans merkezi gibi işlev görmüştür (Deveci, 2013, s. 40).

Osmanlı kentlerinde ticaret, yol güzergâhlarındaki kervansaraylardan kent merkezlerindeki hanlara, bedestenlere, arastalara ve çarşılar kadar geniş bir coğrafyada gerçekleşmektedir. Kentlerin ticari kalbi konumundaki çarşılar, sadece alışverişin yapıldığı mekânlar değil, aynı zamanda sosyal etkileşimin ve ekonomik faaliyetlerin yoğunlaştığı canlı merkezlerdir. Bu merkezlerde, imalat ve ticaret yan yana gelirken, perakende ve toptan satış gibi farklı ticaret biçimleri de bir arada bulunmaktadır. Çarşıların etrafında genellikle cami ve hamam gibi dini ve sosyal yapıların yanı sıra, düzenli aralıklarla kurulan pazar ve panayır alanları da yer almaktadır (Akar, 2009, s. 267).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte, ülke genelinde çağdaşlaşma ve modernleşme çabaları hız kazanmıştır. Bu süreçte, ekonomik kalkınma ve sanayileşme öncelikli hedefler arasındayken, özel mülkiyetin güçlendirilmesi de önemli bir adım olarak görülmüştür. Bu kapsamda, ulaşım altyapısının geliştirilmesi için başlatılan çalışmalarda demiryolları merkezi bir rol oynamıştır. Yabancı sermayenin elindeki hatların devletleştirilmesi ve yeni hatların inşasıyla, Ankara merkezli bir demiryolu ağı oluşturulmuştur. Bu gelişme, ülke genelindeki ulaşımı kolaylaştırmakla birlikte, ticari merkezlerin gelişimine de önemli katkılar sağlamıştır (Tekeli, 1998). 1970'li yıllarda Türkiye'de, kapitalist ve feodal üretim ilişkilerinin iç içe geçtiği bir ekonomik yapı hâkimdir. Bu dönemde, küçük üreticilerin ürettikleri ürünleri pazarlamak için başvurdukları ticaret ve tefecilik sistemleri, işçileri düşük ücretlerle çalıştırarak ve onlardan fahiş fiyatlarla mal alarak büyük karlar elde edilmekteydi. Bu durum, ülkedeki ekonomik eşitsizlikleri derinleştirerek, basit meta üretiminin yaygınlaşmasına neden olmaktadır (Karkıner, 2013, s. 180). Günümüzde kültürel mirasın korunması, sadece tarihi yapıların restorasyonu veya sokakların fiziki iyileştirilmesiyle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda bu mekânların taşıdığı değerlerin korunması ve yaşatılması amacıyla bütüncül bir yaklaşım benimsenmektedir. Bu yaklaşım, tarihi ticaret merkezlerinin sadece korunması değil, aynı zamanda aktif bir şekilde kullanılması ve gelecek nesillere aktarılması hedefini gütmektedir. Bütüncül bir koruma anlayışı, tarihi ticaret merkezlerinin sadece geçmişe ait bir miras değil, aynı zamanda günümüz insanının da aktif olarak yaşadığı ve geleceğe taşıdığı dinamik bir yapı olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle, koruma çalışmalarında yöresel halkın katılımı ve bilinçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Halkın kendi

kültürlerine sahip çıkması ve bu mirası gelecek nesillere aktarma sorumluluğu, kültürel mirasın sürdürülebilirliği için de temel bir koşul olmaktadır.

3.4.3. Kentsel Kimlik Açısından Tarihi Ticaret Merkezlerinin Önemi

Tarih boyunca, kentlerin gelişimi ticaret ve sanayi faaliyetleriyle doğrudan ilişkili olmuştur. Antik çağlardan modern döneme kadar uzanan bu süreçte, iklim, etnik köken ve din gibi farklılıklar bu genel kuralı etkilememiştir. Mısır, Babil, Yunan, Roma ve Arap medeniyetlerinden günümüzdeki Avrupa, Amerika, Asya kıtalarındaki büyük kentlere kadar tüm şehirlerin gelişiminde ticaret ve sanayinin belirleyici rolü gözlemlenmektedir (Prienne, 2012, s. 99).

Kentlerin çevresindeki kırsal alanlarla karşılıklı bir ekonomik bağımlılık ilişkisi içinde olması, şehirlerin sürekliliğini sağlayan temel bir koşuldur. Ticaret ve sanayi faaliyetleri, bu ilişkinin vazgeçilmez bileşenleridir. Kırsal bölgelerden elde edilen ürünlerin kentlere taşınması ve kentlerde üretilen malların kırsal bölgelere dağıtılması, bu karşılıklı bağımlılığın sürdürülebilmesi için gereklidir. Ticaret olmadan ürün değişimi gerçekleşemezken, sanayi de bu değişimi destekleyen üretimi sağlamaktadır. Bu döngü bozulduğunda, kentlerin varlığı tehlikeye girmektedir. Kentlerin büyümesi ve gelişmesiyle birlikte, sosyal ve kültürel yapılar da önemli değişimler yaşamıştır. Eskiden daha çok zanaatkar ve tüccarların egemen olduğu kentlerde, sanayileşmeyle birlikte işçi sınıfının ortaya çıkması ve büyümesi, kentlerin sosyal dokusunu derinden etkilemiştir. Bu durum, kentlerde yeni sosyal sorunların ortaya çıkmasına ve kent planlaması gibi konuların önem kazanmasına neden olmuştur. Ancak, tarih boyunca kentler sadece ekonomik değil, aynı zamanda siyasi, kültürel ve sosyal merkezler olarak da işlev görmüşlerdir. Bu yönlü karakter, kentlerin tarih boyunca sürekli olarak dönüşüm geçirmesine ve yeni işlevler kazanmasına olanak sağlamıştır (Prienne, 2012, ss. 99-100).

Orta Çağ kentleri ekonomik faaliyetlerini sürdürebilmek için çevreleriyle karşılıklı bir ilişki içinde olmuştur. Gıda, ham madde ve diğer ihtiyaçlar için kırsal alanlara, lüks tüketim ürünleri ve özel ürünler için ise uzak ticaret ağlarına bağımlıdır. Dolayısıyla sadece küçük bir kısmı hariç, kentler kendi kendine yeterli bir ekonomik yapıya sahip değildir. Büyük ticaret merkezleri ise ekonomik ve sosyal açıdan daha karmaşık ve dinamik bir yapıya sahiptir (Pirenne, 2005, s. 194).

Orta Çağ Avrupa'sında ticaretin canlanmasıyla birlikte, panayırların dağılımı, ticaret ağlarının yoğunluk gösterdiği bölgelerle doğrudan orantılı olarak gelişmiştir. Ticaret

hacmindeki artış, panayırların sayısını ve ekonomik önemini de artırarak, bu etkinlikleri o dönemdeki ekonomik sistemin önemli bir parçası haline getirmiştir (Pirenne, 2005, s. 115). Orta Çağ kentleri, ticaret ve ekonominin belirleyici olduğu özgün bir sosyal ve ekonomik yapıya sahiptir. Bu kentler, kırsal bölgelerle keskin bir tezat oluşturarak, tarihte benzeri görülmemiş bir kentsel burjuva sınıfının doğuşuna tanıklık etmiştir. Kırsal bölgelerin feodal yapısıyla karşılaştırıldığında, Orta Çağ kentleri daha karmaşık ve dinamik bir ekonomik düzen içinde işlev görmüştür. Bu durum, kentlerin toplumsal ve ekonomik hayatında köklü değişimlere yol açarak Avrupa tarihinde yeni bir dönemin başlangıcını işaret etmiştir (Prienne, 2012, s. 100).

Orta Çağ kentlerinin ortaya çıkışı ve gelişimi ile ticaretin canlanması arasında doğrudan bir ilişki olduğu açıktır. Ticaretin yaygınlaşmasıyla birlikte kentlerin sayısı ve büyüklüğü de artış göstermiş, bu durum bir neden-sonuç ilişkisini ortaya koymuştur. İtalya ve Hollanda gibi ülkelerde ticaretin ilk belirlediği bölgelerde, aynı zamanda ilk kentlerin de ortaya çıktığı ve hızla büyüdüğü görülmektedir. Kentlerin coğrafi dağılımı, ticaret yolları ile büyük ölçüde örtüşmektedir. Bu durum, kentlerin ticaretin bir sonucu olarak ortaya çıktığını ve ticaretin yayıldığı her yerde yeni kentlerin kurulduğunu göstermektedir. Başlangıçta deniz kıyıları ve nehir kenarları gibi doğal ticaret yolları üzerinde yoğunlaşan kentler, daha sonra bu yolları birbirine bağlayan iç bölgelerde de ortaya çıkmıştır (Prienne, 2012, ss. 100-101).

Tüccarlar, ekonomik faaliyetlerini sürdürebilmek için ulaşım imkânlarının gelişmiş olduğu, güvenliklerinin sağlandığı ve ticaret ağlarının kesiştiği noktalarda yerleşmeyi tercih etmişlerdir. Bu nedenle, genellikle doğal coğrafi koşulların avantaj sağladığı kasaba ve kale kentleri, tüccarlar için çekim merkezi haline gelmiştir. Su yolları, ticaret yolları ve doğal savunma özellikleri gibi faktörler, yerleşimlerin büyümesini ve gelişmesini etkileyen önemli unsurlar olmuştur. Ticaret ağlarının genişlemesiyle birlikte, bu yerleşimler daha da önem kazanmış ve bölgesel ticaret merkezleri haline gelmiştir (Prienne, 2012, s. 102).

Onuncu yüzyıldan itibaren Avrupa’da yaşanan ekonomik canlanma, özellikle de ticaretin hızla gelişmesi, kırsal bölgelerden kentlere doğru büyük bir göç dalgasını tetiklemiştir. Bu süreçte, özellikle stratejik konumlara sahip kasaba ve kale kentlerinin eteklerinde tüccar kolonileri hızla büyümüştür. Bu bölgeler, gelişmiş ulaşım ağları, güvenli limanlar ve ticaret yollarının kesişme noktaları olması gibi avantajlar sunarak tüccarları kendine çekmiştir. Ticaretin artmasıyla birlikte, bu yerleşim yerlerindeki nüfus da hızla artmış ve ekonomik faaliyetler çeşitlenmiştir. Zanaatkârlar, esnaf ve tüccarlar bir araya gelerek canlı bir kent yaşamı oluşturmuşlardır. Bu süreç, on üçüncü yüzyılın sonuna kadar kesintisiz bir şekilde

devam ederek Avrupa'nın kentsel dönüşümünü hızlandırmıştır. Uluslararası ticaret ağlarının genişlemesi, bu yerleşimlerin önemini daha da artırmıştır. Tüccarlar, mal ve hizmet alışverişini gerçekleştirmek için bu merkezleri tercih etmişlerdir. Bu durum, bu yerleşimlerin ekonomik ve siyasi güç kazanmasına ve bölgesel ticaret merkezleri haline gelmesine neden olmuştur.

Coğrafi konum, ticaret yolları ve güvenlik gibi faktörler, bir yerleşimin büyüme potansiyelini belirleyen en önemli etkenler arasında yer almıştır. Bu nedenle, tarihi ticaret yolları üzerinde yer alan ve doğal savunma özelliklerine sahip olan yerleşimler, genellikle daha hızlı büyümüş ve daha büyük ticaret merkezlerine dönüşmüştür. Sonuç olarak, Orta Çağ Avrupa'sında kentlerin gelişimi, ticaretin canlanmasıyla doğrudan ilişkilidir. Ticaret, kentlerin nüfusunu arttırmış, ekonomik faaliyetlerini çeşitlendirmiş ve sosyal yapılarını dönüştürmüştür. Bu süreçte, coğrafi konum ve ulaşım imkanları gibi faktörler, kentlerin büyüme hızını ve önemini belirleyen en önemli etkenler arasında yer almıştır. Bu nedenle, Orta Çağ'da en büyük ticaret kentlerinin aynı zamanda en eski kentler olduğu genel bir kural olarak kabul edilebilir (Prienne, 2012, s. 105).

Orta Çağ kentleri, temel ihtiyaçlarını karşılamak için hem çevrelerindeki kırsal alanlara hem de uzak diyarlardaki üreticilere bağımlıdır. Kendi başlarına tüm ihtiyaçlarını karşılayabilecek kapasitede değildirler. Sadece belediye haklarına sahip küçük yerleşim yerleri, kırsal niteliklerini koruyarak kendi kendine yetebilir düzeydedir. Ancak bu küçük yerleşimler, büyük ticaret merkezlerinin ekonomik ve sosyal dinamizmine kıyasla oldukça sınırlı bir yaşam sürmektedir (Pirenne, 2005, s. 214). Orta Çağ'da ekonomik canlanma ile kentlerin doğuşu arasındaki karşılıklı ilişki, o dönemdeki dil kullanımına yansıyan en belirgin örneklerden biridir. Birçok Avrupa dilinde, "ticaret yeri" anlamına gelen kelime aynı zamanda "kent" anlamına da gelmektedir. Bu durum, ticaretin kentlerin oluşumunda ve gelişiminde ne kadar önemli bir rol oynadığını göstermektedir (Prienne, 2012, s. 108).

Orta Çağ kentleri, esas itibarıyla kent sakinlerinin yani kasabalıların ihtiyaçlarını karşılamak ve onların ekonomik faaliyetlerini desteklemek amacıyla kurulmuş ve gelişmiştir. Kent sakinleri, kendi çıkarları doğrultusunda kentsel kurumları oluşturmuş ve ekonomik sistemi şekillendirmişlerdir. Bu nedenle, bir kentin ekonomik gelişmişliği doğrudan o kentteki nüfusun büyüklüğü, ticaret ve sanayi faaliyetlerinin yoğunluğu ile ilişkilidir (Pirenne, 2005, s. 191).

Kentleşmenin dönüm noktası olarak ortaya konulan sanayileşme süreci ise bir dizi yeniliği beraberinde getirmiştir. Sanayinin yer seçtiği mekân, üretim girdilerini oluşturan

fabrikalar, tren yolları, çöküntü alanları, sağlıklı yapılaşmalar ve hızla tüketilen zaman mekân içinde, sermayeye bağlı servet oluşturma merkezi haline gelmiştir (Meydan, 2011). Kent, sanayi gereksinimlerinin şekillendirdiği düzensiz bir biçimde hızla büyümeye başlamıştır. Gelişen teknoloji üretim kalıplarını makineleştirmiş ve makineler emek gücünün yerini almıştır. İşgücü ihtiyacı ve yeni ekonomik yapılaşmalar, hızlı nüfus artışı ve göçle sonuçlanmış, artan nüfusun yaşamsal gereksinimlerini göz ardı eden sermaye odaklı toplumsal yapılanma, sağlıklı yapılaşmalar, çöküntü alanları ve fabrikalar arasında kaybolmaktadır (Meydan Yıldız, 2018, ss.179-180).

Tarihin farklı dönemlerinde yaşayan topluluklar, inşa ettikleri yapılarla yaşam alanlarına özgü bir kimlik kazandırmıştır. Zamanla bu yapılar, yerel bir bellek oluşturarak aitlik duygusunu güçlendirmiştir. Ancak, sanayileşme ve küreselleşme süreçleriyle birlikte değişen yaşam koşulları ve artan tüketim alışkanlıkları, yeni yapı türlerine olan ihtiyacı artırmıştır. Bu durum, kentlerin özgün kimliklerinin zayıflamasına ve standartlaşmış yapıların yaygınlaşmasına neden olmuştur. Sonuç olarak, yerel mimariye olan ilgi azalmış ve kentsel bellek tehdit altına girmiştir (Deniz ve Umar, 2023, s. 53).

Bir kentin özünü anlamak için, yerel nüfusun ticari faaliyetlerine bakmak gerekmektedir. Kent, yerel pazarın etrafında şekillenmekte ve bu pazar, yerel üretim ve tüketim arasındaki dengeyi sağlamaktadır. Bu bağlamda kent, yalnızca bir yerleşim birimi değil, aynı zamanda bir ticaret merkezdir (Weber, 2012, s. 89).

Tarihi kentlerdeki mekânlar, geçmişin izlerini taşıyan aynı zamanda geleceğe miras kalan kültürel ve sosyal dokuyu oluşturan önemli unsurlardır. Başka bir ifadeyle, bu mekânlar, o dönemdeki kentin ekonomik işleviyle ilişkili olan, hangi işlevin birlikte veya ayrı olması gerektiğine ilişkin seçimle oluşmaktadır. Kentlerin tarihsel gelişim aşamaları boyunca, ticaret merkezi kentin odak noktası olmuş ve mekansal dokunun gelişimini etkilemiştir. Ticaret merkezleri, sadece alışveriş yapılan mekânlar olmaktan çıkarak, eğlence, sosyalleşme ve yaşamın birçok farklı alanına hizmet veren çok fonksiyonlu merkezler haline gelmektedir (Keleş Eriçok, 2012, s. 13).

Değişen toplum ve aile yapıları, geleneksel konutların fiziksel konfor ihtiyaçlarını karşılayamamasına yol açmıştır. Bu durum, yüksek gelirli ailelerin kentlerin yeni dağılım bölgelerine dağıtılmasına veya daha büyük kentlere göç etmesine neden olmuştur. Benzer bir değişim, kentlerin kalbinin attığı tarihi ticaret alanlarında yaşanmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte ticaretin şeklinin değişmesi ve ticaretle uğraşma, bu dönüşümün uyumunu sağlamak amacıyla yeni ticaret bölgelerine yönelmiştir. Geçmişte prestijli alanlar

olarak kabul edilen ve yüksek gelir gruplarının yaşam ve ticaret merkezi olan bu bölgeler terk edilmiştir. Bunun sonucunda, tarihi ticaret merkezleri kırsaldan gelen düşük gelirli işçi veya işsizlerin yoğunlaştığı bir alan haline gelirken köhneleşmektedir (Akın ve Kalınbayrak Ercan, 2023, s. 314).

4. YOZGAT TARİHİ TİCARET MERKEZİ'NDE KENTSEL KİMLİK VE KORUMA SÜRECİ

Bu bölümde Yozgat Tarihi Ticaret Merkezi'nin kimlik özellikleri Yozgat kent bütünü ile koruma alanı sınırları çerçevesinde ele alınarak incelenmiştir.

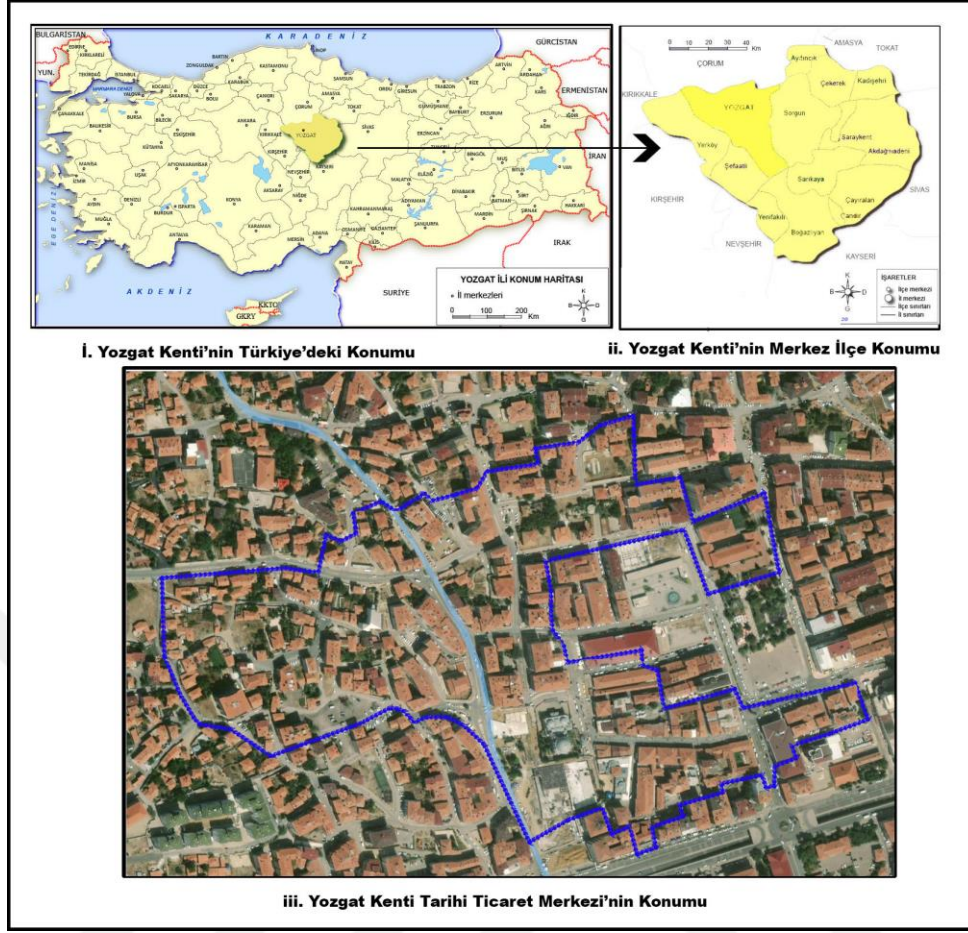
4.1. Yozgat'ın Konumu ve Genel Özellikleri

Yozgat İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak bölümünde, 34°05'-36°10' doğu meridyenleri ile 38°40'-40°18' kuzey paralelleri arasında yer almaktadır. Deniz seviyesinden 1300 metre yükseklikte olan ilin toplam yüzölçümü 13.419 km²'dir.

Yozgat ilinin kuzeyinde Çorum, kuzeydoğusunda Amasya, doğusunda Tokat, güneydoğusunda Sivas, güneyinde Kayseri, güneybatısında Nevşehir, batısında Kırşehir ve kuzeybatısında Kırıkkale illeri bulunmaktadır. Kentin bağlı bulunduğu Merkez İlçe ilin kuzeybatısında bulunmaktadır (ORAN, 2024). Yozgat'a bağlı 14 ilçeden biri olan Merkez İlçe'nin kuzeyinde Çorum İli, doğusunda Sorgun İlçesi, güneydoğusunda Sarıkaya, güneyinde Boğazlıyan, güneybatısında Şefaatli ve batısında Yerköy ilçeleri yer almaktadır. Yozgat kenti 1874 yılında belediye teşkilatına sahip olmuştur.

Yozgat Cumhuriyet öncesi kurulmuş altmış vilayetten biridir. İlin doğusu, batısı ve orta kısımları dağlıktır. Batısı Çiçekdağı, Aygar Dağı ve Eğri Dağı ile çevrili iken doğusu ve güney doğusu Akdağ, Yazırdağı ve Sırçalı Dağları ile çevrilmektedir (İlgün, 2007, s. 30). 1927 yılına kadar Bozok adıyla anılan il, bu tarihte TBMM'ye verilen önerge ile Yozgat adını almıştır. Ülke topraklarının %1.82'sini oluşturan Yozgat İli, yer şekilleri bakımından genelde sade bir yapıya sahiptir. Yer şekillerinin büyük bölümünü platolar kaplamaktadır. Platoların üzerinde yüksekliği fazla olmayan dağ ve tepeler vardır. İl topraklarının %51,4'ü platolar, %37,7'ü dağlar, %10,9'u ovalardan oluşmaktadır.

Yozgat İli İç Anadolu Bölgesi'nin en geniş platolarından olan "Bozok Platosu" üzerinde yer almaktadır. Bozok Platosu Kızılırmak yayının çevirdiği dalgalı bir arazi özelliğindedir. Ortalama yüksekliği ise 1200-1400 m arasında değişmektedir. Kızılırmak, Delice Irmak ve kolları tarafından derince yarılmış olan platonun yüksekliği kuzeybatı ve batıya doğru azalmakta olup, 700 - 800 m yükseklikte olan Kızılırmak taban ovasında sona ermektedir. Platonun güneyi lavlarla örtülüdür. Akarsular bu volkanik alan içerisinde gömülerek derin vadiler oluşturmuştur (IRAP, 2022, ss. 9-11).

Şekil 4. 1: Konum Şeması (Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

4.2. Tarihsel ve Kentsel Gelişimi

Yozgat ilk çağlardan beri birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır (İslam Ansiklopedisi, 2013, s. 560). Yapılan kazı ve araştırma çalışmaları sonucunda il tarihinin İ.Ö. 3000, ilk Tunç Çağı'nın başlarına kadar uzandığı belirlenmiştir. Alishar, Çengeltepe ve Mercimektepe höyüklerinde yapılan kazılar sonucu ortaya çıkarılan ve İ.Ö. 3000-2000'lere ait buluntular Merkez ilçe tarihinin İlk Tunç Çağı'na kadar uzandığını göstermektedir. Hititlerin ilk yerleşim merkezlerinden biri olup devlet yıkıldıktan sonra bölgeye, İ.Ö. 1200'lerde, Orta Avrupa'dan koparak Anadolu'ya geçen ve Frig boyları, yoğun biçimde yerleştikleri gözlemlenmektedir. Frigler doğuya doğru genişleyince Urartular ve Asurlularla komşu olmuşlardır. Frig Devleti, İ.Ö. 676'da Kafkaslar'dan sarkarak Anadolu'yu işgale başlayan Kimmerler tarafından ortadan kaldırılmıştır (Peker, 1997, s. 28).

Önceleri Friglerin kısmi üstünlüğü altındaki İç-Doğu Anadolu topraklarına kadar ilerleyen Kimmerler, Sakarya kıyılarına ve Batı Anadolu'ya kadar gelmişlerdir. Yozgat ve çevresi

bu süreçte Kimmerler'in etkisi altında kalmıştır. İ.Ö. III. yüzyıl başlarında Lidyalıların Kimmerler'i yenmesiyle, Yozgat Lidya topraklarına katılmıştır. Orta-Batı İran'da güçlenen Pers kuvvetleri Kral II. Kiroş (Kuraş) önderliğinde batıya doğru ilerlemeye başlamışlar ve Kiroş, Kızılırmak yakınlarında Lidya'yı da bozguna uğratmıştır. (İ.Ö. 546) Pers orduları tüm Anadolu ile birlikte Yozgat'ı da topraklarına katmıştır. Persler, Anadolu'ya İran'a özgü tarım ve hayvancılığa dayalı üretim anlayışını da beraberlerinde getirmiştir. Persler içerisinde çeşitli ayaklanmalar meydana gelmiştir. Makedonya Kralı İskender'de Persler içindeki ayaklanmaları fırsat bilerek Pers ordularını İ.Ö. 334-332'de yenilgiye uğratmıştır. Pers İmparatorluğu ordularının İskender'in ordularınca yenilgiye uğratılmasından kısa süre sonra Büyük Frigya satraplığı ve bu satraplığın doğu sınırında yer alan Yozgat yöreleri de Makedonyalı İskender'in yönetimi altına girmiştir. Daha sonrasında İ.Ö. 188'de Roma'nın hakimiyetine girmiş ve bu dönemde Yozgat ve çevresi bir süre savaşlardan uzak kalmıştır (Peker, 1997, s. 28).

Malazgirt Muharebesi'nden sonra Yozgat ve çevresi Türklerin etkisi altında kalmıştır. Emirci Sultan I. İzzeddin Keykâvus, I. Alâeddin Keykubad ve II. Gıyâseddin Keyhüsrev dönemlerinde o zaman Dânişmendiye vilâyeti sınırları içinde kalan Yozgat'ta yaşamış, bölgenin Türkleşmesinde ve İslâmlaşmasında önemli rol oynamıştır (İslam Ansiklopedisi, 2013, s. 560). 1243 yılında yıpranan Selçuklu ordusu Moğol güçlerine yenilince vergi öder duruma düşmüştür. Köseadağ Savaşı ile Anadolu'yu ele geçiren Moğollar, İlhanlı Devleti'ni kurmuş ve İlhanlılar'ın Anadolu Valisi Timurtaş 1322'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak İlhanlı Devleti'nin bu hareketi cezalandıracağını düşünerek yerine Eratna Bey'ini bırakarak Mısır'a kaçmıştır. İlhanlı Devleti ile iyi ilişkiler kuran Eratna Beyi Yozgat'ı da içerisine alan topraklarda 1340 yılında Eratna Beyliği'ni kurmuştur. Eratna Beyi'nin ölümüyle yerine Kadı Burhaneddin geçmiştir. 1398'de Kadı Burhaneddin'in ölümü ile Yozgat, yerel halkın isteği üzerine Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştır (Peker, 1997, s. 31).

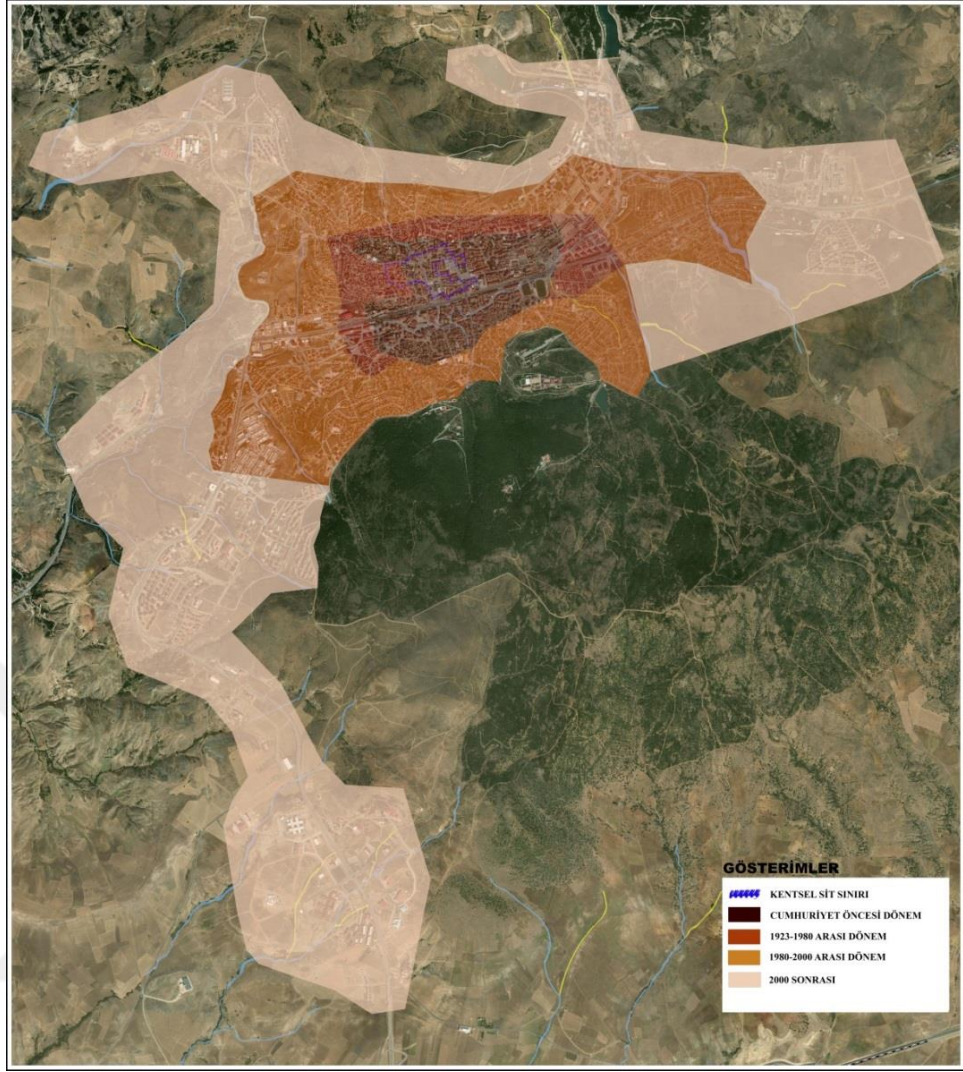
1402'de Osmanlı'nın Timur'a Ankara Savaşı'nda yenilmesiyle Osmanlı egemenliği Yozgat'ta kısa bir süre içinde olsa kesintiye uğramıştır. Osmanlı'yı yeniden bir araya getiren Çelebi Mehmet 1408'de Yozgat'ı kesin olarak Osmanlı topraklarına katmayı başarmıştır. 17. yüzyılın sonlarında, Osmanlı tarafından Bozok'a yerleştirilen Mamalı Türkmen aşiretinden Çapanoğulları kısa sürede büyük güç ve ün kazanmaya başlamıştır. Çapanoğulları merkezi yönetimle uyum içinde olmayı uzun süre sürdürmüşlerdir. Yozgat, savaş yıllarında yurdun çeşitli yerlerinden gelen insanlar için iskân alanı oluşturmuştur. Çapanoğulları 18. yüzyılda Anadolu'nun güçlü ailelerinden biri haline gelmiştir.

Çapanoğulları Milli Mücadelenin kadrosunu İttihat ve Terakki'nin devamı olarak gördüğünden Ankara hükümetine soğukluk duymuşlardır (Peker, 1997, s. 32).

Ankara Hükümeti ile Çapanoğulları arasındaki anlaşmazlığı açığa vuran ilk olay, mütareke sonrasında Afyonkarahisar mutasarrıfı olan Çapanoğlu Celal Bey'in "ulusal harekete kayıtsız kaldığı gerekçesiyle Büyük Millet Meclisi için yapılan milletvekili seçimi sırasında çıkmıştır. Bölgedeki ilk huzursuzluklar Yozgat'ın dışında, Yenihan (Yıldızeli) da ortaya çıkmıştır. 14 Mayıs 1920'de Ankara Hükümeti'ne karşı isyan ettiklerini resmen ilan etmişlerdir. İsyanın büyümesi üzerine Ankara Hükümeti, Kazım Karabekir'e isyanın bastırılmasını istemiş, fakat doğudaki Ermeni meselesi yüzünden birlikler bu bölgeye gelememiştir. Duruma müdahale etmesi için daha sonra Antep çevresinde bulunan Kılıç Ali Bey 80 kadar adamıyla 1 Haziran'da Yozgat'a gönderilmiştir. Ayaklanma ile ilgili bilgi toplayan Kılıç Ali Bey, Çapanoğullarının da isyana katılma eğiliminde olduğunu öğrenmiştir. Mustafa Kemal ATATÜRK Yozgat'a öğüt kurulu göndermiştir. Öğüt kurulu ile Çapanoğulları arasında yapılan görüşme olumlu sonuçlanmamış ve kurulun Kuvayı Milliye'ye katılma çağrısını Çapanoğulları geri çevirmiştir. İsyanın bastırılması için Ankara Hükümeti Çerkez Ethem kuvvetlerini görevlendirmiştir. "Birinci Kuvayı Seyyare" adını alan Çerkez Ethem kuvvetleri 23 Haziran 1920'de Yozgat'a gelerek, kısa bir çatışmadan sonra şehri Çapanoğullarından geri almıştır (Peker, 1997, s. 34).

1846-1847 yıllarında Osmanlı klasik dönemindeki idari bölümünde Yozgat (Bozok) Livası Eyalet-i Sivas'tan ayrılarak kendi başına bir eyalet olmuştur. Bu dönemde Bozok Eyaleti, Merkez Liva ve Kayseri Livasından oluşmaktaydı. 1867 Vilayet Nizamnamesine göre yönetsel ayrımla Yozgat Eyaleti tekrar Liva düzeyine indirilmiştir. Daha sonra Bozok Sancağı Ankara Vilayetine bağlanmıştır. Yozgat sancağının zamanla kaza ve nahiye sayılarında değişmeler olmasına rağmen yönetsel konumunu uzun süre korumuştur. Cumhuriyet Dönemi'nde TBMM I. dönem milletvekillerinden Süleyman Sırrı İÇÖZ'ün 04 Kasım 1922 tarihli teklifi üzerine Bozok ismi kaldırılarak 1923 yılından sonra ilin adı "Yozgat" olmuştur (Peker, 1997, s. 35).

1948 yılında Yozgat kentinin ilk imar planı yapılmıştır. 09 Nisan 1965 tarihinde İller Bankasınca yapılan imar planı çalışması 1 adet 1/5000 ölçekli, 18 adet 1/1000 ölçekli paftadan oluşmaktadır. 1976-1978 tarihlerinde Yozgat Belediyesince yaptırılan 1/5000 ölçekli nazım imar planı çalışması bulunmaktadır. Şu an yürürlükte olan İmar Planı 11/10/1996 gün 109 sayılı meclis kararı ile onaylanmıştır.

Şekil 4. 2: Yozgat'ın Tarihsel Gelişimi (Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur)

İlk çağlardan beri önemli yerleşim merkezlerinden olan Yozgat, birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Yozgat kenti etkisi altında kaldığı medeniyetlerden etkilendiği gibi İç Anadolu Bölgesi'nin coğrafi özellikleri etkisinde de kalmıştır. Yozgat kenti Çapanoğlu Camisi etrafında büyüyerek gelişmiştir (Işıksoy, 2010, s. 19).

XVIII. yüzyılın ortalarında Çamlık, Nohutlu, Mercimektepe ve Kabaktepe çevresinde kurulan Yozgat, döneminin titizlikle planlanmış yerleşim yerlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Tarihi dokusunu büyük ölçüde koruyarak günümüze ulaşan kent, kapalı bir çevre karakterini uzun süre muhafaza etmiştir. Dar ve taş döşeli sokakları, mahalle aralarındaki küçük mezarlıkları, dereler üzerindeki ahşap köprüleri ve çevresindeki çam ormanlarıyla özgün bir karaktere sahiptir (Işıksoy, 2010).

Resim 4. 1: 1945 Yılı Çapanoğlu Camisi ve Geleneksel Yapılar (Kaynak: İleri Gazetesi, 2023 <https://www.ilerigazetesi.com.tr/tarih-1945-yer-yozgat>)

Yozgat evleri, içe dönük bir yaşam anlayışını yansıtan planlarıyla dikkat çekmektedir. Sokaktan bahçe, bahçeden sofaya ve sofadan odalara doğru ilerleyen bu düzen hem mahremiyeti korur hem de doğal çevreyle bütünleşmeyi sağlamaktadır. Tek, çift veya üç katlı olabilen bu evler, genellikle küçük bir bahçeye sahiptir. Bahçe duvarları hem mahremiyeti sağlamak hem de rüzgârı kesmek amacıyla yüksek tutulmaktadır. Zemin katlar, kış aylarında kullanılan oturma odaları ve hizmet birimlerine ayrılırken, üst katlar daha ferah ve yazlık yaşam için tasarlanmıştır. Odalar, çok amaçlı kullanıma uygun olarak tasarlanmış olup, aile bireylerinin farklı ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Başoda olarak adlandırılan en büyük oda ise misafirlerin ağırlandığı özel bir mekân olarak gözlemlenmektedir (İlgün, 2007, s. 167).

Resim 4. 2: 1945 Yılı Saat Kulesi, Konut ve Ticaret Alanı Genel Görünümü (Kaynak: İleri Gazetesi, 2023 <https://www.ilerigazetesi.com.tr/tarih-1945-yer-yozgat>)

Hızlı kentleşme ve sanayileşme süreçleri kırsal kesimden kentlere yoğun göçlere neden olmuştur. Bu durum, tarihi kent merkezlerindeki yapıların kullanım dışı kalmasına ve nüfus yapısının önemli ölçüde değişmesine yol açmıştır. Özellikle, tarihi ticaret ve konut alanlarının çağdaş ihtiyaçlara cevap verememesi, bu yapıların yıpranmasına ve bakımsız kalmasına neden olmuştur. Tarihi yapıların terk edilmesi, sadece kimlik sorunu olmakla kalmayıp, aynı zamanda sosyal ve ekonomik sorunlara da yol açmaktadır (Saka Akın ve Kalınbayrak Ercan, 2023, s. 313).

4.3. Sosyal Çevresinden Kaynaklı Kimlik Öğeleri

Yozgat Kenti'nin sosyal çevreden kaynaklı kimlik öğelerini tarihi ticaret merkezi, demografik değişimler ve ekonomik faaliyetler oluşturmaktadır. Bu etkenler kentin ekonomik ve sosyal yapısını oluşturmaktadır. Yozgat'ın tarihi ticaret merkezi olarak köklü bir geçmişe sahip olması, demografik değişimlerle şekillenen sosyal yapısı ve tarım odaklı ekonomisi, kentin kimliğini karmaşık ve zengin bir hale getirmiştir. Yüzyıllar boyunca farklı kültürlerin etkileşimiyle oluşan bu kimlik, çarşıların, hanların ve konakların mekânsal hafızasında yaşamaya devam etmektedir.

Yozgat'ın sosyokültürel kimliği, yüzyıllar boyunca süregelen gelenek ve göreneklerin, inançların ve değerlerin bir bütünüdür. Kentin tarihi yapıları, el sanatları, mutfağı ve sosyal yaşamı, bu zengin kültürel mirasın canlı tanıkları olarak karşımıza çıkmaktadır. Yozgat'ın

tarihi ticaret merkezi, ekonomik yapı ve demografik yapı gibi faktörlerin etkileşimi sonucu oluşan kimliği, kentin fiziksel dokusu ile iç içe geçmiş, dinamik ve sürekli gelişen bir yapı haline gelmiştir. Geçmişten günümüze taşınan değerler, inançlar ve yaşam biçimleri, kentin sosyal çevresinden kaynaklanan kimliğini oluşturan en önemli unsurlardır.

4.3.1. Yozgat Tarihi Ticaret Merkezi

Yozgat Tarihi Ticaret Merkezi kentin ilk yerleşim merkezi olup kentin kalbi niteliğindedir. Bu bölge kentsel sit alanı olarak Yozgat ili, kent merkezinde yer alan ve “Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun” 31.07.2007 tarih ve 874 sayılı kararıyla belirlenen Kentsel Sit Alanı’ndan oluşmaktadır.

Ticaret merkezinde insanların birbirleriyle ve çevreleriyle kurduğu ilişkiler aslında ticaret alanlarının mekânsal biçimlendirmesiyle kurdukları duygusal bir bağın yansımasıdır. Tarihi ticaret alanının sosyal çevre boyutu tarihsel olgularla beraber değişikliğe uğramıştır. Tarihsel geçmişi ile birlikte kent kimliğini oluşturan yapı katmanlarının korunarak günümüze taşındığı gözlemlenmektedir. Tarihi ticaret merkezinin kimliği, sürekli değişim içerisinde olduğundan dinamik bir yapıdadır. Ancak sosyal kimliği oluşturan ana ögeler sabit kaldığından Yozgat kentinin fiziksel dokusunun somut bir yansıması olarak sürekli korunmaktadır.

Lynch (1960)’in kent imgesi bileşenlerine göre; Yozgat Tarihi Ticaret Merkezi hem kent ölçeğinde hem de çalışma alanı özelinde ticaret bölgesi özelliğine sahiptir. Bölgeler, kentteki ve çalışma alanındaki diğer ögelere nazaran büyük kent parçacıklarıdır. Tarihi özelliğe sahip olması ticaret bölgesini güçlendirmektedir. Fiziksel özelliklerine bakıldığında doku, form, ayrıntı, yapı tipleri ve kullanımları çeşitliliğe sahip tematik olarak imgelenen alanlardır. Tarihi ticaret bölgesi hem bölge dışından görülebilmekte hem de dışsal referans olarak kullanılmaktadır. Bu bölgede sosyal temelli çağrışımlar ticaret faaliyetleri nedeniyle oldukça önemlidir.

Yozgat Tarihi Ticaret Merkezi’nde yer alan Tarihi Tol Çarşı’da mimari ve kültürel kimlik öğelerinden biridir. Tarihi çarşıda geleneksel ticarete özgü el emeği ile işlenen bakırcılar bulunmaktadır. Bununla beraber günümüz ihtiyaçlarını karşılamak üzere nalburlar, tesisatçılar, bıçakçılar ve yerel gıda ürünlerini satan esnaf dükkânları bulunmaktadır. Ancak bu tarihi ticaret alanı çevrenin algılanması ve yaşatılmasında özgünlüğünü yitirerek fiziki, ekonomik ve sosyokültürel olumsuzluklara maruz kalmıştır.

Resim 4. 3: Yozgat Tarihi Tol Çarşı (Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur)

Yozgat Tarihi Ticaret Merkezi içerisinde bulunan Beyaz Han Yozgat Belediyesi'nin bakım onarımıyla hizmete başlamıştır. Beyaz Han içerisinde hırdavatçılar, tesisatçılar, tamirciler ve bakliyatçılar bulunmaktadır. Hanın alt katının depo gibi kullanıldığı görülmektedir.

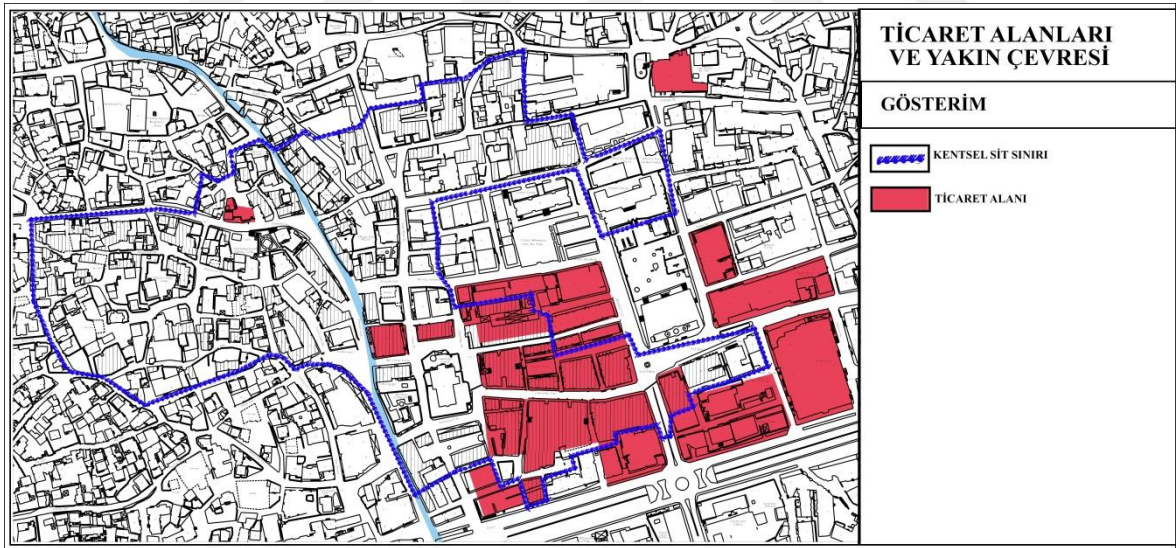

Resim 4. 4: Yozgat Beyaz Han (Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur)

Araştırma alanının ana arteri konumundaki Sarraflar Caddesi ve çevresindeki sokaklarda, ağırlıklı olarak özel mülkiyete ait ticari yapılar yer almaktadır. Bu yapılar, lokanta, kafe, banka, market, kuyumcu ve tamir atölyesi gibi çeşitli işlevlere hizmet vermektedir. Lise Caddesi üzerinde ise PTT şubesi, Ziraat Bankası ve askerlik şubesi gibi kamu hizmet binaları bulunmaktadır.

Resim 4. 5: Yozgat Ticaret Alanı (Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur)

Şekil 4. 3: Yozgat Tarihi Ticaret Merkezi ve Yakın Çevresindeki Ticaret Alanları (Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur)

4.3.2. Yozgat'ın Demografik Yapısı

Yozgat nüfusu 1927'de yapılan sayımda 10.998 iken günümüzde Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'ne (ADNKS) göre 420.699'a ulaşmıştır. Bu nüfusun 210.051'i erkek, 210.648'i ise kadın olarak belirlenmiştir. Merkez İlçe ile beraber 14 ilçesi bulunan ilin,

Merkez İlçe nüfusu 110.620 kişi olup ortalama hanehalkı büyüklüğü 2.9'dur (TÜİK, 2024).

Tablo 4. 1: Yozgat İli Merkez İlçesi Yıllara Göre Nüfus Değişimi (Kaynak: TÜİK, 2024)

Yıl	Merkez Nüfusu	Erkek Nüfusu	Kadın Nüfusu
2023	110.620	55.407	55.213
2022	109.197	55.364	53.833
2021	108.024	53.775	54.249
2020	104.079	52.134	51.945
2019	106.280	52.548	53.732
2018	105.167	52.398	52.769
2017	103.965	52.246	51.719
2016	101.426	51.296	50.130
2015	98.248	49.572	48.676
2014	96.831	49.164	47.667
2013	97.443	49.425	48.018
2012	97.094	49.587	47.507
2011	96.350	49.013	47.337
2010	95.667	48.438	47.229
2009	95.853	48.779	47.074
2008	94.972	48.148	46.824
2007	95.275	47.844	47.431

4.3.3. Yozgat'ın Ekonomik Yapısı

Yozgat'ın Gayri Safi Yurtiçi Hasılası (GSYİH) içinde, en büyük pay %28,4 ile tarım sektörüne aittir. Bunu %22,2 ile ulaştırma-haberleşme sektörü takip ederken, %15,6 ile devlet hizmetleri sektörü üçüncü sırada yer almaktadır. Dördüncü sırada %12,1 ile sanayi sektörü bulunurken, ticaret sektörü %10,6'lık paya sahiptir. İnşaat sektörü ise %4,7 ile altıncı sırada yer almaktadır (ORAN, 2024).

Tarım ve Hayvancılık

Yozgat, tarımda Türkiye'nin en önemli illeri arasında yer almaktadır. Yeşil mercimek ve çemen otu üretiminde Türkiye'de birinci, şeker pancarında ikinci, durum buğdayında beşinci, nohut üretiminde altıncı ve diğer buğday üretiminde on ikinci sıradadır. Türkiye'nin sulama amaçlı en büyük membran havuzu (25,000 ton su kapasiteli) Yozgat'ta bulunmaktadır. Ayrıca, jeotermal kaynaklar açısından zengin olan ilde jeotermal seracılık faaliyetleri de gerçekleştirilmektedir (Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, 2024).

Sanayi

Yozgat'ta sanayi sektörü diğer sektörlerle oranla nispeten az gelişmiştir. İldeki ağırlıklı sanayi sektörleri arasında gıda, konfeksiyon, metal işleme, tuğla ve hazır beton üretimi bulunmaktadır. Ayrıca, küçük ve orta ölçekli tarım aletleri sanayisi önemli bir yer tutmaktadır. Yozgat'ta biri özel olmak üzere toplamda iki adet organize sanayi bölgesi (OSB) bulunmaktadır (Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, 2024).

Hizmet

Hizmetler sektörünün ekonomideki ağırlığı, refahın bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Sanayileşme süreciyle birlikte, ulaştırma hizmetleri ve belirli kamu hizmetlerinin gelişmesi beklenir. Bu süreçte nüfus artışı ve ürünlerin kitle üretimi, toptan ve perakende ticaretin yanı sıra bankacılık ve sigorta hizmetlerinin yaygınlaşmasına yol açar. Milli gelirin artmasıyla birlikte, gıda harcamalarının toplam gelir içindeki payı azalırken, dayanıklı mallar ile lüks mal ve hizmetlere yapılan harcamaların payı artar. Sonuç olarak, hizmetler sektörünün otel, lokanta, tamir-bakım, seyahat ve eğlence gibi son halkaları gelişim gösterir (ORAN, 2024, s. 121).

Turizm

İlkçağlardan beri yerleşim yeri olan Yozgat, bozulmamış doğası, yüksek ovaları, tarihi, kültürel, turistik değerleri ve kaplıcalarıyla Türkiye'nin en eski yerleşim yerlerinden biridir. Türkiye'nin ilk Milli Parkı olan Çamlık Milli Parkı Rekreasyon ve turizm merkezi niteliğindedir. Roma dönemine ait "Basilica Therma (Aqua Sarvenae)" isimli antik kentteki Roma Hamamı, UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'nde bulunmaktadır. Aynı alan, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Termal Turizm Merkezi ilan edilmiştir ve birçok hastalığa iyi gelen şifalı sulara sahip bir kaplıca merkezidir. Behramşah Kalesi, Çeşka Yeraltı Şehri, Kerkenez Antik Şehri, Akdağmadeni Kilisesi, Çapanoğlu Cami, Saat Kulesi ve Karabıyık Köprüsü ilin önemli tarihi mirasları arasındadır (Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, 2024).

4.4. Yapılı Çevreden Kaynaklanan Kimlik Öğeleri

Yapılaşmış çevre Yozgat'ta yaşamış ve/veya yaşayan insanların ihtiyaçlarından ortaya çıkmış, insanların birbirleriyle ilişkileri ve kültürel yapısına göre biçimlenmiştir. Yozgat'taki tarihi yapıların tamamı kent kimliğini belirleyen öğeler arasında yer almakta olup yapılaşmış çevredeki kimlik öğeleri kentin dokusuyla ve özgün karakteriyle uyumlu gelişme göstermiştir. Yapılaşmış çevrede bulunan yapılar tarihsel süreçte değişik niteliğe

sahip olmuşlardır. Yozgat kentinin belli bir döneminde yaşayanlarının geleneklerini, bilgi, beceri ve kültürel ilişkilerini yansıttıkları kimlik öğeleridir. Yozgat'ın tarihi Çapanoğlu Camisi, geleneksel konakları ve Saat Kulesi yapılaşmış çevre kimliğini oluşturan en önemli unsurlardır.

Lynch (1960)'ın kent imgesi bileşenlerine göre; Yozgat Tarihi Ticaret Merkezi tüm kentliler tarafından bilinen ortak halk imgesine sahip alandır. Bu alandaki sosyal ilişkiler fiziksel unsurlarla belirlenmiştir. Bu alandaki yollar, bölgeler, düğüm/odak noktaları, işaret öğeleri ve kenarlar çevresel imgeleri belirlemektedir. Tarihi ticaret merkezi içerisindeki yollar, özellikle tamamen yaya yolunun hakim olduğu Sarraflar Caddesi tek yaya yolu olma özelliğiyle kentlinin imgesinde baskındır. Tarihi ticaret merkezindeki yolların tanınması cephe özellikleri, darlığı, yol üzerindeki karakteristik özellikler, yolların kamusal kurumlara yakınlığı ve sürekliliğine göre değişmektedir. Bunlar Yozgat'ta yolların kimliğini güçlendirmektedir.

Yozgat Tarihi Ticaret Merkezi içerisindeki bölgeler, Yozgat kent bütününde de karakteristik özellikleriyle tanınmaktadır. Alan içerisinde ticaret ve konut olmak üzere iki bölge bulunmaktadır. Bu iki bölge de yapılarından dolayı içinden veya yanından geçildiğinde doğrudan algılanabilmektedir. Ticaret bölgesi de geleneksel konut bölgesi de birer kent imgesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kullanılan malzemeler, yapı yükseklikleri, renk ve silüetler tarihi ticaret alanında bölgeleri ayırmaktadır.

Düğüm/odak noktaları tarihi ticaret merkezinin bir diğer yapısal çevre imgeleridir. Yozgat Tarihi Ticaret Merkezi'nin ve geçiş bölgesinin kavşak noktaları yoğun odak noktalarıdır. Fiziki olarak kullanımların yoğun olduğu alanlardır. Tarihi ticaret merkezinin ve Yozgat kentinin en önemli odak noktalarından birisi mevcutta kavşak görevi gören ve yoğun bir toplanma noktası olarak imgelenen tarihi Saat Kulesi'dir. Meydan alanı da sadece tarihi ticaret alanının değil aynı zamanda Yozgat kentinin toplanma noktalarından biridir. Yayalaştırılmış alan olan Sarraflar Caddesi de odak noktası olma özelliği taşımaktadır.

Yozgat Tarihi Ticaret Alanı'nın işaret öğeleri ise noktasal referans kaynağını oluşturmaktadır. Çoğunlukla kentlinin kolay tanımlayabildiği fiziksel yapılardır. Tarihi ticaret alanında dışsal olarak algılanan işaret öğeleri arasında Çapanoğlu Camisi, Saat Kulesi, Sarraflar Caddesi, PTT binası, askerlik şubesi, Yozgat Müzesi ve Ziraat Bankası bulunmaktadır. Fiziksel karakteristiği açısından kolayca hatırlanan, belirgin bir formu olan veya uzamsal konumuyla öne çıkan alanlardır. Hangi yöne gidileceği karar verilen kesişimlerde işaret öğelerinin kimlikleri de güçlenmektedir.

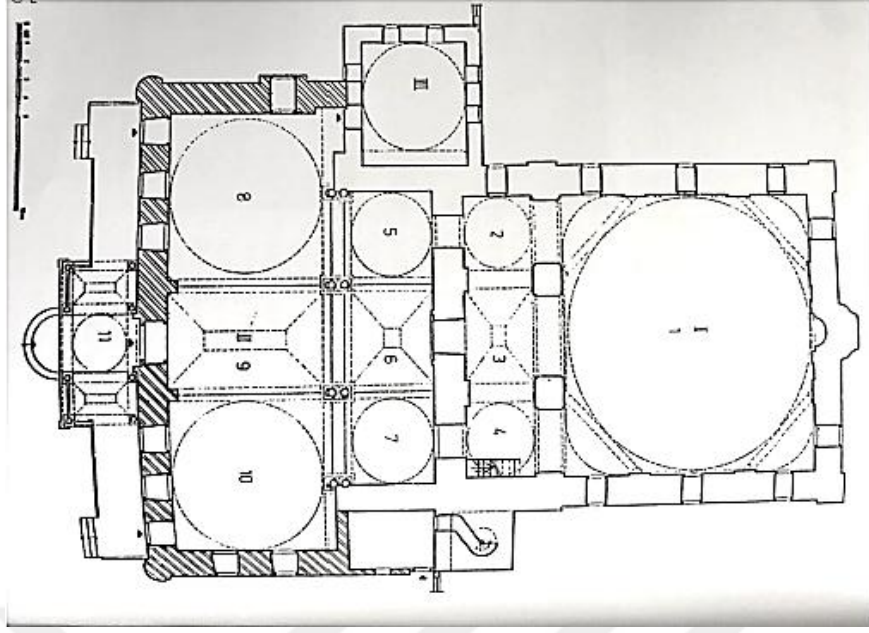
Tarihi ticaret merkezinin son kent imgesi olan kenarlar/sınırlar iki tür alanı birbirinden ayırmaktadır. Ticaret bölgesinden konut bölgesine geçişte yüksek katlı yapılar sınır oluşturmaktadır. Sarraflar Caddesi ile Lise Caddesi'ni yine yapılar sınırlandırmaktadır. Yapılar genel olarak iki bölge arasında sınır işlevi görmektedir. Saat Kulesi Kavşağı kentsel sit alanı ile kenti birbirine bağlayan ve birbirinden ayıran bir sınır/kenar ögesi olarak tanımlanabilir.

4.4.1. Çapanoğlu Camisi

Yozgat kent sembollerinden sayılan Çapanoğlu Camisi, kentin her yerinden görülen büyük bir yapıdır. Çok ince minaresi, yüksek kasnaklı kubbesi ve köşe kuleleri ile dikkatleri üzerine çeken dış görünüş bakımından da başkent camilerini aratmamaktadır (Savaş Sezer, 1998, s. 52). Çapanoğlu ailesi tarafından yaptırılan cami iki kısımdan meydana gelmektedir. Camide bulunan kitabelere göre ilk yapı H.1193 / M.1779 tarihleri arasında Bozok Sancağı Valisi Çapanoğlu Mustafa Bey tarafından, ikinci yapı ise H.1208 / M.1794'te Çapanoğlu Süleyman Bey tarafından yaptırılmıştır. Mimarının kim olduğu bilinmemekle birlikte yapımında birinci kısım için kesme beyaz taş, ikinci kısım için ise kesme kahverengi taş kullanılmıştır (Acun, 1981, s. 643).

Çapanoğlu Camisi'nin külliye özelliği taşıdığından cami, türbe, mektep, çifte hamam, şadırvan, çeşme, han ve birçok dükkândan oluşmaktadır (Çelik, 2023, s. 22). Günümüze kadar ulaşan külliyenin içerisindeki yapılar arasında türbe, camiye bitişik konumda yer alırken, çifte hamam ise caminin güneydoğu köşesinde yaklaşık 50-60 metre uzaklıkta bulunmaktadır. Şadırvan avlunun kuzeyinde yer alırken, çeşme hazirenin doğu cephesinde çarşıya bakan bir konumda bulunmaktadır. Dükkânlar ise çarşı içine dağılmış bir şekilde cami çevresinde yer almaktadır (Çelik, 2023, s. 22).

Konya Alaaddin Camisi'nde olduğu gibi, farklı tarihlerde inşa edilen iki bölümün birbiriyle uyumlu bir şekilde kaynaştırıldığı bu caminin mimarı bilinmemektedir (Çelik, 2023, s. 46). Osmanlı mimarisinde Batı etkilerinin yerli unsurlarla harmanlandığı bir geçiş döneminin önemli bir örneği olan bu cami, özellikle iç süslemelerindeki zenginlik ve çeşitlilikle dikkat çeker. Mermer taklidi boyalar, kalem işi süslemeler ve kemerli yapılar, Batı sanatının o dönemdeki moda akımlarını yansıtmaktadır. Aynı zamanda, avlu düzenlemesi ve genel plan şeması gibi unsurlarda da geleneksel Osmanlı mimarisinin izleri görülmektedir (Türkiye Kültür Portalı, 2024).

Şekil 4. 4: Yozgat Çapanoğlu Camisi Planı (Kaynak: Acun, 2016, s. 144)

Resim 4. 6: Yozgat Çapanoğlu Camisi (Kaynak: Yozgat İl Kültür Turizm Müdürlüğü
<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/yozeat/gezilecekyer/capanoglu-buyuk-camii>)

4.4.2. Fatih (Kilise) Camisi

İstanbulluoğlu Mahallesi'nde yer alan, başlangıçta kilise olarak kullanılan ve 1996 yılında Fatih Camisi adıyla camiye dönüştürülen yapı, Çapanoğlu (Büyük) Camisi'nin kuzeybatısında olup ona yaklaşık 150 metre uzaklıktadır. Üç nefli bir bazilika planına sahiptir. Nefler, doğu-batı yönünde uzanan ve birbirine paralel sıralanan sütunlar tarafından ayrılmıştır. Orta nef, yan neflere göre daha geniş olup, daha yüksek ve görkemli sütunlarla desteklenmiştir. Sütun başlıkları, volütlü motifleriyle Rönesans mimarisine gönderme yapmaktadır. Doğu ucunda, mihrabın yer aldığı apsis ve yan odacıklar bulunurken, batı ucunda ise geniş bir mahfil yer almaktadır. Mahfil, cemaatin ibadeti sırasında üst katlarda bulunmasını sağlayan önemli bir mekandır. Yapının aydınlatılması, büyük kemerli pencerelerle sağlanmıştır. Narteks olarak adlandırılan giriş holü, üç bölmeli olup, dışarıya kemerli bir açılımla bağlanır. Çan kulesi, yapının kuzeybatı köşesinde yer alır ve yapının genel silüetini belirlemektedir (Türkiye Kültür Portalı, 2024).

Resim 4. 7: Fatih (Kilise Cami) (Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur)

4.4.3. Karshoğlu Konağı

1883 yılında inşa edilen bu yapı, XIX. yüzyılın son çeyreğinin mimari özelliklerini taşımaktadır. Genç Osmanlı Dönemi'nin şehirleşme anlayışının bir yansıması olarak değerlendirilebilecek yapı, uzun yıllar boyunca farklı işlevlere hizmet vermiştir. 1925 yılından itibaren valilik konutu olarak kullanılan yapı, Cumhuriyet Dönemi'nde bir süre özel mülkiyette kalmış ve konut olarak kullanılmıştır. Yozgat Belediye Başkanı Yusuf Karshoğlu tarafından satın alınmasının ardından uzun yıllar ailesinin ikametgâhı olmuştur. Bu nedenle halk arasında “Karshoğlu Konağı” olarak bilinmektedir (İlgün, 2007, s. 30).

İki katlı olan bu yapı, birinci katı kesme taş, ikinci katı ise kargir malzemeden yapılmıştır ve kırma çatıdır. İkinci kat, güney-kuzey yönünde bir çıkıntı yapmaktadır. Bu çıkıntılı kısım, altı "S" konsollarıyla desteklenmiştir (Acun, 1981, s. 663). Bu yapının eski bir Rum yapısı olduğunu gösteren ipuçları, odaların kapıları üzerinde sonradan kazınmış haç şekilleri ile güneydeki sundurma üzerinde yer alan balkonun üçgen alınlığındaki Rumca yazılardan anlaşılmaktadır. Üçgen alınlığın ortasındaki Rumca üç satırlık yazı ve 1883 rakamı, yapının tarihini belirtmektedir (Işıksoy, 2010, ss. 31-33).

Mustafa Kemal ATATÜRK Yozgat'a geldiğinde (3 Şubat 1934) bu konakta kalmıştır. Uzun bir süre vali konağı olarak da kullanılmıştır. Yapının ana girişi, güneydeki sundurmaya sahip bölümden oluşmaktadır. Günümüzde, üst kata doğudaki dikdörtgen küçük kapıdan çıkılmaktadır. Sekizgen bir sofanın her köşesinde bir oda bulunmaktadır, bu da İç Sofalı Plan Tipini göstermektedir. Güneybatı köşesindeki odada tavan, diğer odalardan daha süslüdür ve başoda olarak bilinmektedir. Bütün odalarda yüklükler bulunmaktadır. Salonun güney kısmı eyvanı andırmaktadır ve bu eyvanın önünde bir balkon bulunmaktadır. Oda kapılarında haç motifleri bulunuyormuş, ancak bunlar sonradan kazınmıştır. Yapı içerisinde, ahşap süslemelerle birlikte kapı ve tavanlarda başka herhangi bir süsleme bulunmamaktadır (Acun, 1981, s. 664).

Resim 4. 8: Karshoğlu Konağı (Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur)

4.4.4. Hayri İnal Konağı

Konağın 1880 yılında yapıldığı bilinmektedir. Konak eğimli bir arazide zemin, bodrum ve birinci katlar olmak üzere üç katlı olarak inşa edilmiştir (İlgün, 2007, s. 108). Yapının doğu ve batı yönlerinde, dışarıya açılan iki ayrı giriş bulunmaktadır. Doğu giriş, büyük boyutlu, gösterişli bir tasarıma sahip olup, taş çerçeveli ve yuvarlak kemerli bir kapıya sahiptir. Ahşap kapı kanadı üzerindeki rozet motifleri, yapının zengin süslemeli karakterini yansıtmaktadır. Üstü alaturka kiremitlerle örtülü olan bu giriş, aynı zamanda yapının ana giriş kapısı olarak düşünülmektedir. Batı giriş ise daha sade bir tasarıma sahip olup, düz kemerli ve taş çerçevelidir (Işıksoy, 2010, s. 47).

İlgün (2007, s. 109) konağın kat durumunu:

eğimden faydalanarak evin güneyinde bodrum kat düzenlenmiştir. Bodruma bahçeden girilerek evin zemin katıyla bağlantı sağlanmıştır. Bodrumda üç adet mekân yer almaktadır. Depo olarak düzenlenmiş mekânlar birbiri içerisinden geçilmektedir. Bodrum yüksekliği diğer katlara göre çok basık tutulmuştur. Kot farkı vardır. Merdivenden ilk girilen oda 2.40 metre yüksekliğinde iken diğer odalar 2.00 metredir. Depoların havalandırılması ve aydınlatılması için güney yönlerinden küçük pencereler açılmıştır. Dış etkenlerden korunmak için pencereler demir kafeslidir olarak açıklamaktadır.

Binaya güney cephesinden giriş sağlanır; kapı ahşap ve çerçevesidir, dikdörtgen şekillidir ve demir korkuluklarla donatılmıştır. Yapının güney ve doğu cephelerinde, birinci kata göre yükseltilmiş ahşap bir balkon yer almaktadır. İnce işçilikle yapılmış, bitkisel motifli ferforje korkuluklarla çevrili balkon, oymalı ahşap konsollar üzerine hassas bir dengeyle oturtulmuştur. İkinci kat balkon pencereleri, birinci kat pencerelerine benzer şekilde tasarlanmış ve yapının genel simetrisini tamamlamıştır. Alaturka kiremitlerle kaplı çatının altında yer alan bu balkon, hem yapıya görsel bir zenginlik katmış hem de dış mekânda dinlenme ve sosyalleşme imkânı sunmuştur. Kuzey cephesindeki iki ahşap cumbalı çıkma ise, yapının cephe kompozisyonuna hareketlilik kazandırmış ve iç mekânlara doğal ışık sağlamıştır. Duvar yüzeyleri kırmızı taşlı sıva ile kaplanmıştır. Konak, 2007 yılında Yozgat Belediyesi tarafından Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın katkılarıyla restore edilmiş bugün sosyal hizmetlere yönelik olarak kullanılmaktadır (Işıksoy, 2010, s. 48).

Resim 4. 9: Yozgat Hayri İnal Konağı (Kaynak: Türkiye Kültür Portalı, 2024 <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/yoazgat/kulturenvanteri/hayr-nal-konagi>)

4.4.5. Yeşilkaya Konağı

Kitabesi bulunmayan ve yapılış tarihi ile mimarı belirsiz olan bu konak, Yozgat'ın İstanbulluoğlu Mahallesi'nde bulunmaktadır. Yapılan araştırmalar, karşılaştırmalı çalışmalar ve Yozgat tapu kayıtlarının incelenmesi sonucunda, bu konak genellikle 19. yüzyılın son çeyreğinde inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir (Güneş, 2011, s. 38).

Eğimli bir arazi üzerinde yükselen üç katlı konak, güney, doğu ve batı cepheleriyle çevresindeki yola, kuzey cephesiyle ise bahçeye hakim bir konumdadır. Yapının doğu ve güney cephelerinde yer alan iki ayrı girişten, güneydeki ahşap kapı, karşıdaki Divanlıoğlu Konağı'na doğru açılır ve alaturka kiremitlerle süslü bir giriş portalini oluşturur. Batı cephesindeki taş çerçevesi, düz kemerli kapı ise daha sade bir tasarıma sahiptir. Bodrum katı yerli taştan, üst katlar ise ahşap çerçeveler arası dolgu taş duvarlarla inşa edilmiş olan konak, alaturka kiremitlerle kaplı çatısıyla geleneksel mimarinin karakteristik özelliklerini taşır. Kuzey cephesinde yer alan iki ahşap cumbalı çıkma, yapının cephe kompozisyonuna sahiptir (Işıksoy, 2010, s. 82).

Güneş'e (2011) göre Hasan Hüseyin Yeşilkaya Konağı:

Yozgat kent merkezinde, ticaret alanlarına yakın bir konumda yer aldığından yoğun bir yapılaşma içerisinde kalmıştır. Kentin ticaret alanları ile konut alanları birbirinden çok keskin biçimde ayrılmamaktadır. Bu özelliğinden dolayı merkez konumdaki Hasan Hüseyin Yeşilkaya Konağı'nın yakın çevresinde sadece konutlar yer almamakta Tol Çarşı'nın uzantısı olan ticari merkezler de bulunmaktadır. Yoğun biçimde betonarme binalarla çevrili konağın çevresinde çok sayıda geleneksel yapı da yer almaktadır geleneksel alan ile yeni yapılaşma arasında kimliğinin korunmasını sağlamaktadır (Güneş, 2011, s. 27)

Resim 4. 10: Yozgat Yeşilkaya Konağı (Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur)

4.4.6. Nizamoğlu Konağı

Vasilaki ve Joannaki'den kalan ve Ağustos H. 1292/M. 1875'te Abdullah Kızı Fatma Hanım'a, ondan da Nizamzade Ali Efendi'ye geçen bu yapı, 1871 yılında yapılmıştır (Acun, 1981, s. 661). Günümüzde etnografya müzesi olarak işlev gören konak, iç mekânları teşhir salonlarına dönüştürülerek bölgenin zengin kültürel mirasını ziyaretçilere sunmaktadır. Zemin kat, etnografik eserlerin sergilenmesi için özel olarak düzenlenmiş olup, yöresel kadın ve erkek kıyafetleri, el yazmaları, eski iletişim araçları gibi objeler bir arada sunulmaktadır. Müzenin ikinci katında ise günlük yaşamın vazgeçilmez parçaları olan mutfak eşyaları, bakır işlemleri ve bir yayla yaşamı temsili çadırı yer almaktadır. Bina, güney, batı ve kuzey yönlerinde geniş bahçelere açılırken, doğu cephesi ise tarihi dokuyu koruyan sokakla iç içe bir bütünlük oluşturmaktadır (İlgün, 2007, s. 32).

Giriş yapı, yuvarlak kemerli bir kapıdan geçilerek sağlanmaktadır. Salon, on odanın çevrelediği "U" şeklinde bir düzenlemeyle tasarlanmıştır. Sofanın güneyindeki alan, bugün bir eyvan ve balkon ile ikiye ayrılmıştır. İç mekân, sofalı bir plana sahiptir ve odaların ön kısmı, sofa seviyesinden 1 metre yüksekte bir terasla çevrilmiştir. Terasın ön kısmı, araları parmaklıkla örülmüş 10 ince uzun ağaç sütunla desteklenmiştir. Eyvanın önünde ise dalgalı profilli basamaklarla çıkılan bir merdiven bulunmaktadır. Terasın kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerinde, barok tarzında süslenmiş çeşmeler yer almaktadır. Çeşmelerin ayna taşı ve alınlıkları, "S ve C" kıvrımlarından oluşan kartuş ve kornet motifleriyle süslenmiştir. Alt katta üst kata benzer bir planlama bulunmaktadır, ancak alt katta herhangi bir süsleme bulunmamaktadır. Eyvanın iki yanındaki güneydoğu ve güneybatı köşe odaları özel bir dikkatle süslenmiştir ve bu odalarda hem ahşap işçiliği hem de geç dönem duvar resimlerinin farklı örnekleri bulunmaktadır (Acun, 1981, s. 661).

Resim 4. 11: Yozgat Nizamoğlu Konağı (Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur)

4.4.7. Divanlıoğlu Konağı

Konak, İstanbulluoğlu Mahallesi'nde, Kurtuluş Sokağı ile Kuyulu Çeşme Sokağı'nın kesişim noktasında yer almaktadır. Yapı, iki katlı olarak inşa edilmiştir. Bahçe içinde bir müştemilat ve bir gölgelik bulunmaktadır. Kapı ve pencere doğramaları ahşap malzemeden yapılmış olup, yapı ahşap oturtma çatıya sahiptir. Pencereelerde metal parmaklıklar mevcuttur. Zemin katta, girişin sağında ve solunda bahçeye bakan iki oda ile sol taraftaki oda ile bağlantılı bir mutfak bulunmaktadır (Türkiye Kültür Portalı, 2024).

Konak, merkezi avluya açılan geleneksel bir plan şemasına sahiptir. Bodrum, zemin ve birinci kat olmak üzere üç kattan oluşan yapı, bölgenin yerel taşlarından inşa edilmiştir. Büyük bloklar halinde kullanılan tuf taşları, binanın temelini oluştururken, dış cephelerde hem taşıyıcı hem de dekoratif amaçla kullanılmıştır. Özellikle kuzey ve batı cephelerinde, iklim koşullarına karşı daha dayanıklı olması için duvar kalınlıkları artırılmıştır. Duvarların iç kısmında ve pencere üstlerindeki ahşap hatıllar ise hem yapısal bütünlüğü güçlendirmiş hem de duvarlara düzgün bir görünüm kazandırmıştır. Bodrum katında yer alan dört adet

mekân, geçmişte depo olarak kullanılmış olup, taş duvarlar ve toprak döşeme ile karakteristik bir atmosfer sunmaktadır (İlgün, 2007, ss. 91-93).

Resim 4. 12: Yozgat Divanlıoğlu Konağı (Kaynak: Türkiye Kültür Portalı, 2024 <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/yozyat/gezilecekyer/muteber-divanlioglu-konagi>)

4.4.8. Miralay Konağı

Yozgat'ın Aşağı Nohutlu Mahallesi'nde, hükümet konağının kuzeydoğu köşesinde bulunan bu yapı, 1890 yılında dönemin alay kumandanı Miralay Şerif Bey tarafından inşa edilmiştir. "Miralay Konağı" olarak bilinen bu yapı, iç sofalı bir plan şemasına sahiptir ve zemin kat, birinci kat ve ikinci kat olmak üzere üç kattan oluşur. Bina tamamen yığma taş tekniği kullanılarak yapılmış olup, ana yapı malzemesi olarak taş kullanılmıştır. Pencere ve kapılarında ahşap malzeme tercih edilmiştir. Yapıldığı dönemde ahşap döşeme ve tavanlara sahip olan yapı, sonrasında bu ahşap elemanlar sökülerek betonarme sistemle yeniden inşa edilmiştir (İlgün, 2007, ss. 153-156). Miralay Konağı günümüzde ORAN (Orta Anadolu Kalkınma Ajansı) olarak kullanılmaktadır.

Resim 4. 13: Yozgat Miralay Konağı (Kaynak: Yozgat İl Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/yoazat/gezilecekyer/miralay-serif-bey-konagi-sakarya-lkokulu>)

4.4.9. Saat Kulesi

Saat kulesi, kent merkezinde yer alan kare prizma biçiminde uzun bir yapıdır. Bu kule, 1908 yılında Belediye Başkanı Tevfikî Zade Ahmet Bey döneminde Şakir Usta tarafından inşa edilmiştir. Kule, yatay silmelerle altı kata ayrılmıştır. Üst kısmı, şerefeyi andıran bir terasla çevrelenmiştir ve tepesinde çan şeklinde bir külâh bulunmaktadır. Her yüzünde bir saat olan kulede, 250 kilogram ağırlığında bir çan yer almaktadır. Bu çan, her yarım saatte ve tam saatte belirli bir düzende çalmaktadır. Kuleye kuzey tarafındaki yuvarlak kemerli kapıdan giriş yapılmaktadır. Üst kısmın altından başlayarak üç kat aşağıya kadar her katta küçük yuvarlak kemerli bir pencere bulunmaktadır (Acun, 1981, s. 665). Günümüzde Sarraflar Caddesi ile Lise Caddesi'ni bağlayan bir kavşak işlevi görmektedir.

Resim 4. 14: Yozgat Tarihi Saat Kulesi (Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur)

4.5. Doğal Çevresinden Kaynaklanan Kimlik Öğeleri

Yozgat kent kimliğini etkileyen doğal çevre elemanları Yozgat'ın topografyası, iklimi, bitki örtüsü, jeolojik ve toprak yapısı ile ilgilidir. Doğal çevreden kaynaklanan kimlik öğeleri Yozgat'ı diğer yerleşim yerlerinden ayıran en etkili unsurlardır. Yozgat'ın kendine özgü mekân oluşumları ve kent yerleşimleri doğal çevrenin kimlik öğelerinden etkilendiğini göstermektedir. Doğal çevreden kaynaklı kimlik öğelerinin çözümlenmesi Yozgat kentinin okunabilirliğini de artırmaktadır. Doğal çevre kimlik öğeleri Yozgat kent silüetinin oluşmasına katkı sağlamıştır. Yozgat Milli Park'ı ticaret merkezi içinde yer almasa da etkileşim sahası içinde olup doğrudan ve dolaylı olarak alanın kimliğini etkilemektedir.

4.5.1. Flora

Yeryüzünün belirli bir bölgesinde, sınırlı bir ekolojik ortamda yetişen ve yalnızca o bölgeye özgü olan bitkilere endemik bitkiler denir. Yozgat Florası üzerine yapılan çalışmada, 56 familyaya ait 213 cins ve 399 tür tespit edilmiştir. Bu 399 türün 70 tanesi endemiktir. Ayrıca, bu 399 türün 69'u alttür, 48'i ise varyete düzeyindedir (Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü, 2022).

4.5.2. Fauna

Yozgat İlindeki fauna türlerinin incelenmesi sonucu, bu türler memeliler, kuşlar ve sürüngenler olarak üç ana kategoride ele alınmıştır. Araştırma sonucunda 4 memeli türü, 9 kuş türü ve 3 yılan türü belirlenmiştir. Bu türlerden bazıları şunlardır: Tilki, Tavşan, Tarla Faresi, Sincap, Yaban Domuzu, Altın Kartal, Küçük Atmaca, Delice, Sığırcık ve Dağ Kargası (Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü, 2022).

4.5.3. Ormanlar

Yozgat ormanlarının ekosistemi, kış aylarında sert, yaz aylarında ise kurak bir iklime sahiptir. Güney bölgelerinin toprak yapısı kireçli ve tuzlu, kuzey bölgelerinde ise kahverengi orman toprağıdır. 800-1400 metre rakımları arasında yer alan dağlık bir yapıya sahiptir. Yozgat'ın ormanlık alanı toplamda 158.251 hektar olup, bu da ilin %15'ine denk gelmektedir. Bu ormanlık alanların 78.669 hektarı verimli, 79.582 hektarı ise bozuk niteliktedir. Nihayetinde ormanların %50'si verimli, %50'si bozuk durumdadır. Ormanların %36'sı iğne yapraklı ağaçlardan, %64'ü ise geniş yapraklı ağaçlardan oluşmaktadır (Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü, 2022).

4.5.4. Milli Park

Başlangıçta 264 hektar olan Çamlık alanı, belediyenin Bakanlığa devrettiği ek alanlarla önce 522 hektara, ardından yapılan ağaçlandırma çalışmalarıyla 786 hektara genişletilmiştir. Türkiye'nin ilk Milli Parkı olan Çamlık Milli Parkı, 5 Şubat 1958 tarihinde Yüksek İcra Vekilleri Heyetinin kararıyla bu statüye kavuşmuştur. Belediye mülkiyetindeki bu alan, 49 yıllığına Orman Bakanlığına irtifak hakkı verilerek devredilmiştir. Park, zengin yer altı su kaynaklarına sahip olup, arazisi yamaçlar, tepeler ve dağlardan oluşmaktadır.

1982 yılında yapılan araştırmalar, Yozgat Çamlığı Milli Parkı'nda sadece bu bölgede bulunan ve 400-500 yaşlarında olan Kafkas Çamı (*Pinus nigra* Arn. Subsp. *Pallasiana*) türünün bulunduğunu ortaya koymuştur. Bu eski çam türü halen tohum üretme kapasitesine

sahiptir. Parkta ayrıca 43 familya ve 144 cinse ait toplam 212 bitki türü bulunmaktadır; bunların yaklaşık 30'u endemiktir. Orta Anadolu'nun tipik hayvan türlerinin yanı sıra, Amerika'ya özgü Altın Kartallar (Beyaz Kartal olarak da bilinir) 1992 yılına kadar bu alanda gözlemlenmiştir.

Çamlık'taki endemik bitkiler, Beyaz Kartal ve bölgeye özgü Karaçam türlerinin korunması amacıyla sosyal, kültürel ve turistik etkinlikler için uygun bir alan oluşturulmuş, aynı zamanda çevrenin açık hava rekreasyonu ve dinlenme ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Milli Park ilan edilmiştir. Merkez ilçesindeki Kent Park ve Fuar alanına yakınlığı sebebiyle popüler bir ziyaret noktası olan Davulbaztepe, 2009 yılında Türkiye'nin 38. Tabiat Parkı olarak ilan edilmiştir. Yozgat Çamlığı Milli Parkı'na 2 km mesafede bulunan bu Tabiat Parkı, 72 hektarlık bir alanı kaplamaktadır ve büyük ölçüde ağaçlandırılmıştır. Sahanın korunmuş olması, bölgedeki hayvan popülasyonunun artmasını sağlamıştır. Yozgat şehir merkezine hakim konumu ve geniş görüş açısı ile önemli bir rekreasyon alanı olan bu bölgede; sarıçam, alıç, kuşburnu ve ahlat gibi bitki türleri mevcuttur. Fauna açısından ise keklik ve tavşan gibi türler bulunmaktadır (Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü, 2022).

Resim 4. 15: Yozgat Çamlık Milli Parkı (Kaynak: Yozgat İl Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/yozyat/gezilecekyer/camlık-milli-parki>)

4.5.5. Çayır ve Mera

Çayır ve meralar, hayvancılıkta önemli bir doğal yem kaynağıdır ve yetiştiricilerin kaba yem ihtiyaçlarının büyük bir bölümünü karşılar. Ancak, aşırı otlatma nedeniyle meralarda ciddi erozyon sorunları yaşanmaktadır. Bu durum, toprak kaybına yol açarak bitki örtüsünün azalmasına ve ana kayanın yüzeye çıkmasına neden olmuştur. Meraların bitki örtüsü, toprak ve topoğrafik özellikler, iklim koşulları ve kullanım durumlarına bağlı olarak yöreden yöreye farklılık gösterir. Genellikle yabancı arpa, koyun yumağı, kır kekiğı, çok yıllık bitkiler, üçgül, brom ve otlak ayrığı gibi bitkiler hakimdir. Bölgedeki çayır ve meralar, hayvan otlatma amacıyla kullanılmakta olup, bu durum küçükbaş ve büyükbaş hayvancılığın yapılmasını desteklemektedir.

1998 yılında çıkarılan 4342 sayılı Mera Kanunu ile Tarım İl Müdürlüğü'nün koordinatörlüğünde, mera alanlarının tespiti ve iyileştirilmesine yönelik çalışmalar başlatılmıştır ve bu çalışmalar devam etmektedir. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın Yozgat ili arazilerine ilişkin yaptığı envanter raporuna göre, il genelinde toplam 258.845 hektar mera alanı bulunmaktadır (Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü, 2022).

4.5.6. Sulak Alanlar

Yozgat, düşük yağış miktarı ve toprak özellikleri nedeniyle yüksek su potansiyeline sahip değildir. Kentteki başlıca akarsular arasında Çekerek Irmağı, Delice Irmağı, Kanak Çayı, Karasu, Kılıçözü Deresi, Sarayözü Suyu, Akdağmadeni Suyu ve Gündelen Deresi bulunmaktadır. Ayrıca, bölgede üç baraj ve yirmi sekiz gölet yer almaktadır (Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü, 2022).

4.5.7. Tabiat Anıtları

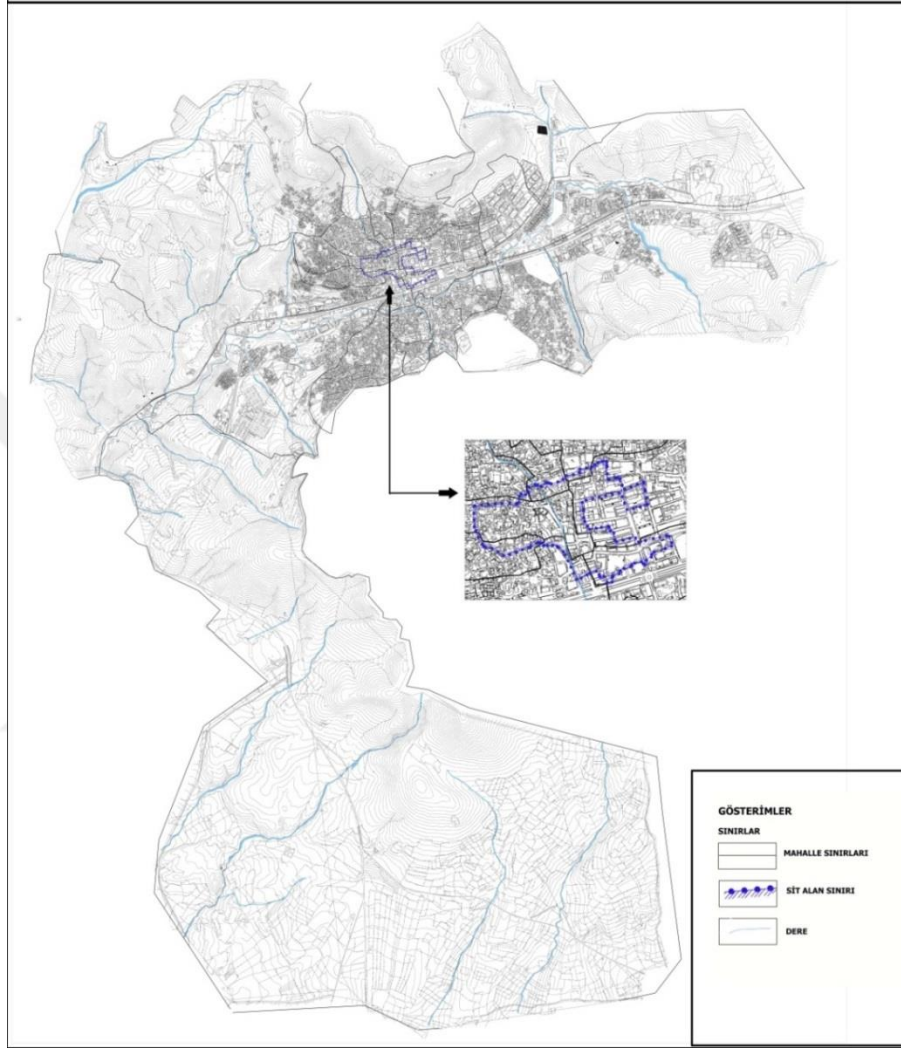
Yozgat Merkez İlçesinde, Kent Park ve Fuar alanına yakınlığı sebebiyle yoğun ziyaretçi potansiyeline sahip olan Davulbaztepe mevki, 2009 yılında Türkiye'nin 38. Tabiat Parkı olarak ilan edilmiştir. Yozgat amlığı Milli Parkı'na 2 km mesafede bulunan bu tabiat parkı, 72 hektarlık bir alanı kaplamaktadır. Bölgenin büyük bir kısmı ağaçlandırılmış ve koruma altına alınmıştır. Korunaklı yapısı sayesinde bölgede bulunan hayvan popülasyonunda artış gözlenmektedir. Yozgat şehir merkezine hakim konumu ve geniş görüş açısıyla önemli bir rekreasyon alanı olan bu sahada, sarıçam, alıç, kuşburnu ve ahlat gibi bitkiler bulunmaktadır. Ayrıca sahada keklik ve tavşan gibi fauna türleri de mevcuttur.

Yozgat ili, tarih boyunca Hititler, Finikeliler, Kimmerler, Lidyalılar, Persler, Makedonyalılar, Kapadokyalılar ve Pontuslular gibi birçok medeniyetin egemenliği altına girmiştir. Son olarak Osmanlı Beylikleri ve Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyetinde kalmıştır. Bu süre zarfında yapılan camiler, kiliseler, türbeler ve diğer tarihi kalıntılar günümüze kadar ulaşmıştır. Ayrıca Yozgat ilinde bulunan eski ahşap ve taş yapılar ile Saat Kulesi gibi eserler, tarihi ve turistik açıdan önem taşımaktadır (Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü, 2022).

5. BULGULAR

Yozgat Tarihi Ticaret Merkezi'ni içeren kentsel sit alanı kent merkezinde yer almaktadır. Kentsel sit alanının güneyde Sivas Caddesi, doğusunda Lise Caddesi, kuzeyinde İstiklal Caddesi, batısında ise Yenievler Caddesi bulunmaktadır.

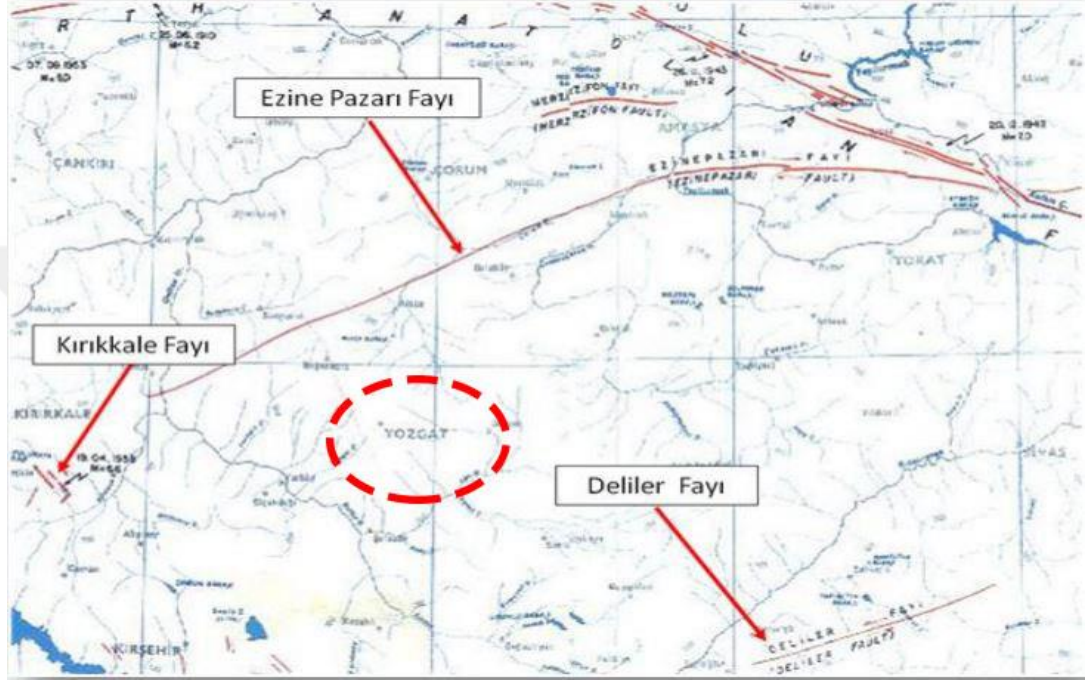
Şekil 5. 1: Çalışma Alanının Yozgat İli İçerisindeki Konumu (Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur.)

5.1. Doğal Çevre

5.1.1. Afet Durum Analizi

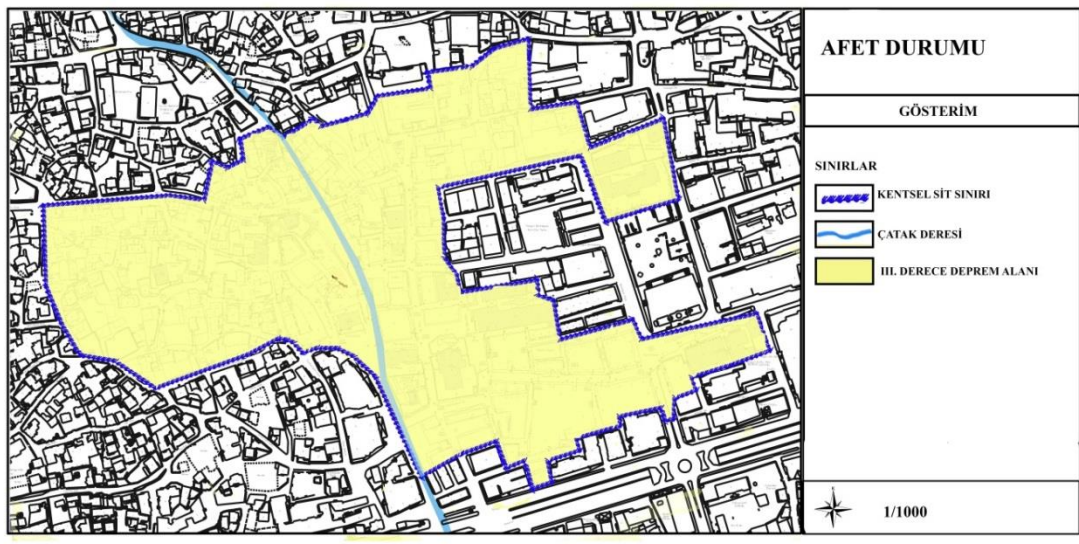
Türkiye Deprem Bölgeleri haritasına göre Yerköy İlçesi ve Aydıncık İlçeleri ikinci derece deprem bölgesinde, Yozgat ili ve diğer ilçeler üçüncü derece deprem bölgesi içinde yer almaktadır. Yozgat'ın kuzeyinden geçen Ezine Pazarı fay zonu bölgeye en yakın deprem üretebilecek tektonik yapıdır (IRAP, 2022, s. 45). Yozgat ili deprem bölgeleri haritasında, Yozgat il ve ilçelerinin içinde bulundukları deprem kuşakları gösterilmektedir. İlin çevresinde üç adet diri fay mevcuttur. Bunlar Ezine Pazarı Fayı, Deliler Fayı, Kırıkkale

Fayı'dır. Bu yan kırıkların hareketlerinin Anadolu içlerine ilerledikçe sönümlendiği bilinmektedir. Ancak ana hatta yakın olduğu yerlerde düşük riskle de olsa yıkıcı deprem üretme potansiyeli bulunmaktadır (IRAP, 2022, s. 49). Kuzey Anadolu Fay üzerinde çevre illerde olabilecek büyük bir depremde de olumsuz etkilenme ihtimali bulunmaktadır (bkz. Şekil 5.3).

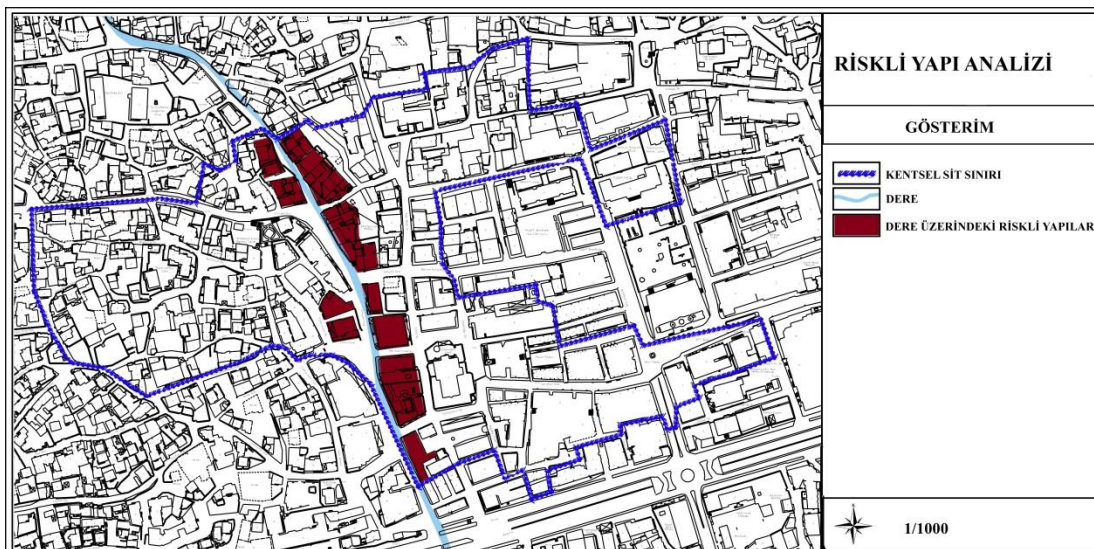
Şekil 5. 2: Yozgat'tan Geçen Fay Hatları (Kaynak: IRAP, 2022)

Yozgat ilinde yaz mevsiminin kurak geçmesi ve tahıl hasadından sonra kalan anız miktarının fazla olması, bölgedeki yangınların başlıca nedenleri olarak gözlenmektedir.

Şekil 5. 3: Yozgat Kentsel Sit Alanı Deprem Durum Analizi (Kaynak: Yazar Tarafından Hazırlanmıştır)

Yozgat ili, Kızılırmak Nehri Havzası sınırları içinde yer almaktadır ve Delice ile Çekerek Irmağı'na ev sahipliği yapmaktadır. Kent içi su baskınlarının son yıllarda sıklıkla yaşandığı ilçe merkezlerinde taşkın tehlike analizlerinin Su Yönetimi Genel Müdürlüğü tarafından yapılmadığı, konunun belediyeler tarafından çözülmesi beklenen bir altyapı sorunu olarak görülmektedir. Yozgat Merkez İlçesi Kentsel Sit Alanı içerisinde bulunan Çatak Deresi'nin üzeri kapatılmıştır. Belediye ve DSİ ile yapılan görüşmelerde bunun ne zaman ve hangi kurum tarafından yapıldığı bilinmemektedir. Kapatılan bu dere üzerine yapılar inşa edilmiştir. Bu yapılar Şekil 5.4'de gösterilmiştir.

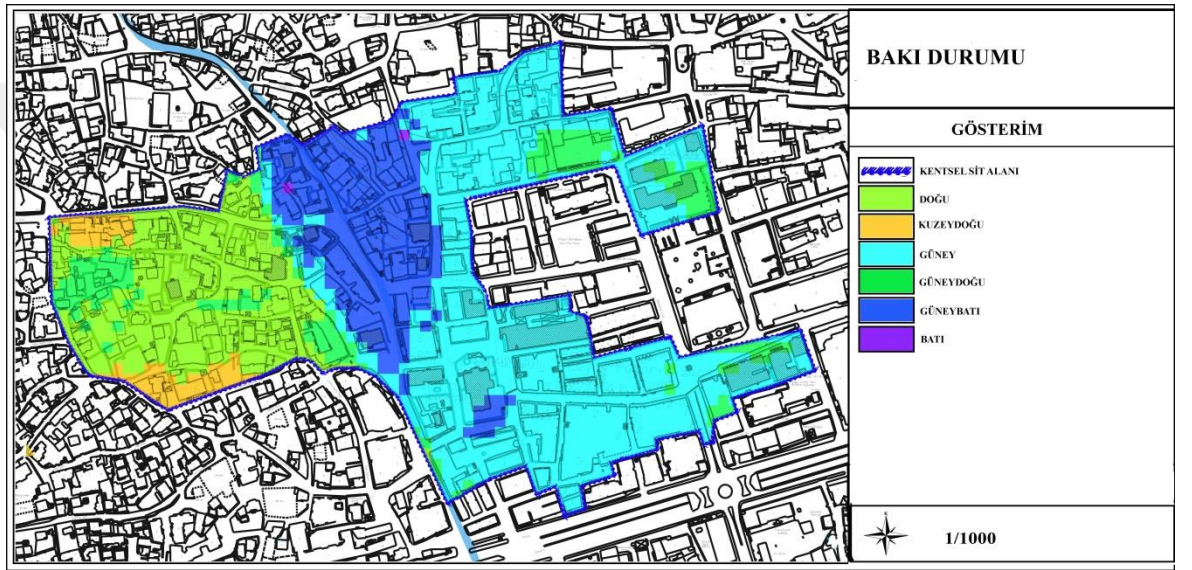

Şekil 5. 4: Yozgat Kentsel Sit Alanı Çatak Dere’si Üzerindeki Riskli Yapılar (Kaynak: Yazar Tarafından Hazırlanmıştır)

5.1.3. Bakı Analizi

Kuzey yarım kürede güneye bakan yamaçlar daha sıcak olmaktadır. Ülkemizin kuzey yarım kürede bulunması sebebiyle, güneşli bakılar sınıfında yer alan güney bakılara en yüksek değer verilmektedir (Ceylan, Yılmaz, 2020, s. 552). Vadiler üzerinde yapılan çalışmalarında, vadinin iki yakasının farklı yönlere bakıyor olmasından dolayı bakı analizi önem kazanmaktadır (Yılmaz, 2009).

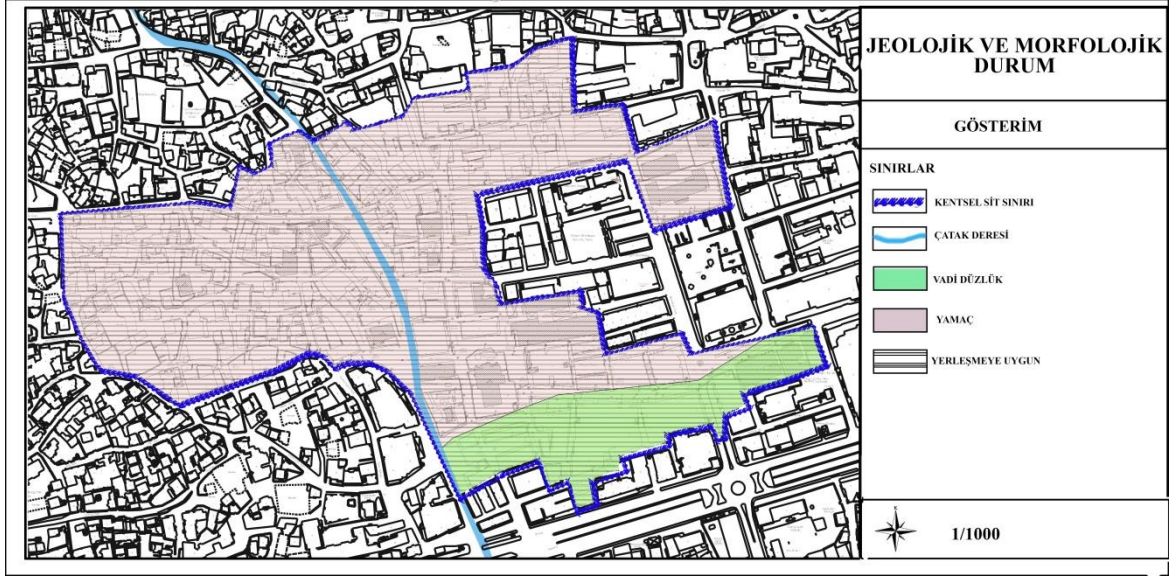
Yozgat merkez ilçesi için yapılan bakı analizinde güneş yönelimleri gösterilmiş olup bu yönler; kuzeydoğu, doğu, güneydoğu, güney, güneybatı, batı olarak belirlenmiştir(bkz. Şekil 5.6).

Şekil 5. 6: Yozgat Kentsel Sit Alanı Bakı Analizi (Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur)

5.1.4. Jeolojik-Morfolojik Durum Analizi

Planlamayı etkileyen en önemli faktörlerden biri de çalışma yapılan alana ait jeolojik verilerdir. Yozgat merkezde morfolojik yapı analizinde; dere, dik yamaç, sırt düzlükleri, düzlükler, vadi tabanı düzlükleri, kayalık alanlar bulunmaktadır. Yozgat'ın merkezinde vadi tabanı düzlükleri, kuzeyinde ise yamaç morfolojisi bulunmaktadır. Yerleşime uygunluk analizinde ise koruma alanının tamamı yerleşime uygun olarak belirtilmiştir (bkz. Şekil 5.7).

Şekil 5. 7: Yozgat Kentsel Sit Alanı Jeolojik- Morfolojik Durum Analizi (Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur)

5.1.5. Yükseklik Analizi

Yükseklik grupları incelendiğinde Yozgat Merkez İlçesi Kentsel Sit Alanında 1290-1325 m yükseklik grubunun yoğunlaştığı görülmektedir. Çalışma alanının güneyi tüm alana kıyasla daha düşük yüksekliğe sahiptir. Kuzeye doğru gidildikçe yükseklikle beraber eğim de artmaktadır.

Yükseklik kuşakları, bölgenin özelliklerine göre belirlenebilse de, bu kuşakların her 100 metrede bir düzenlenmesi, atmosfer ısısının her 100 metrede 1 Fahrenheit düşmesinden kaynaklanmaktadır. Yükseklik faktörü sıcaklık, rüzgâr, yağış, nem gibi iklim koşullarıyla ilişkilendirildiğinde, özellikle Yozgat gibi karasal iklim özelliklerini gösteren, gündüz ve gece sıcaklık farkının fazla olduğu bu kentte yüksek alanlarda sıcaklığın azalması ve bunun yanı sıra ulaşım faaliyetinin de zorlaşması göz önünde bulundurularak değerlendirme yapılmıştır. Yükseklik analizi 1290 m-13250 m aralığında verilmiştir(bkz. Şekil 5.8).

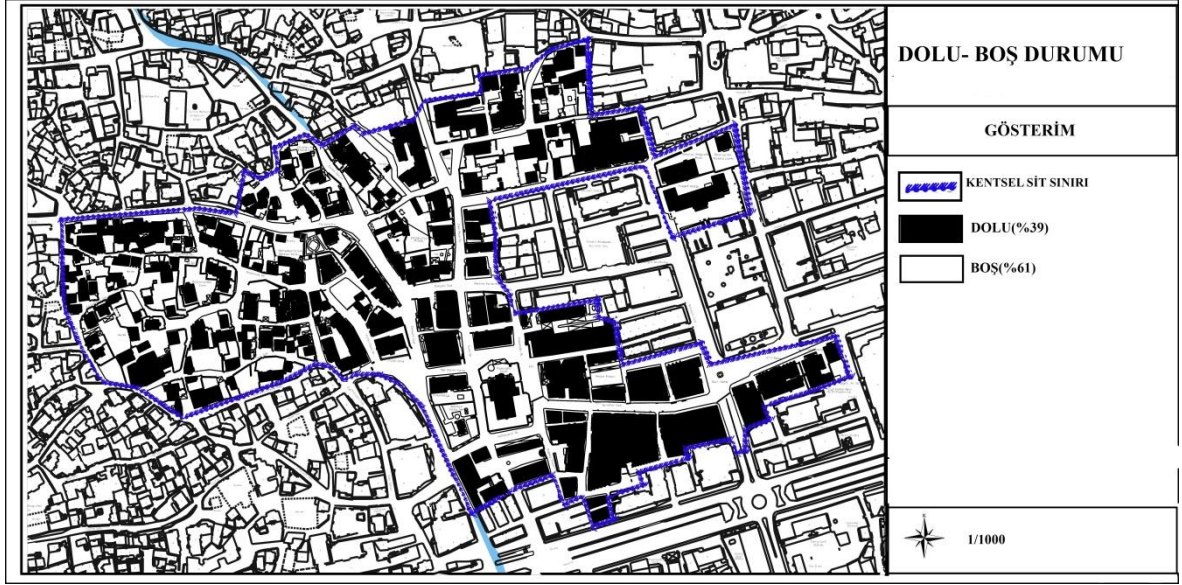
Şekil 5. 8: Yozgat Kentsel Sit Alanı Yükseklik Analizi (Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur)

5.2. Yapılı Çevre

5.2.1. Dolu- Boş Analizi

Yozgat Kentsel Sit Alanı parsel kullanım durumlarına baktığımızda tarihi ticari kent merkezinin çevresinde yoğun yerleşmeler olduğu gözlemlenmektedir. Yine Çapanoğlu Cami kuzeyinde de yoğun bir yerleşme söz konusudur. Çapanoğlu Camisi'nin çevresindeki boş parseller park alanına dönüştürülmüştür.

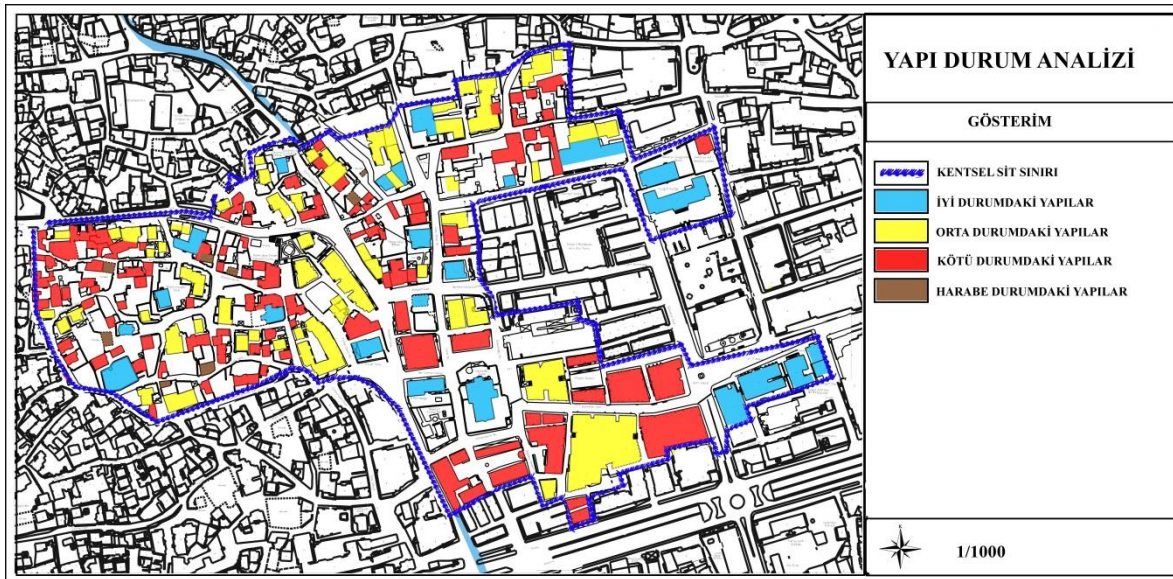
Koruma alanında Çapanoğlu Camisi, Tarihi Ticaret Hanı ve çevresi Yozgat'ın ilk yerleşim yerini oluşturmaktadır. Ticari merkez ve çevresindeki gelişim, bitişik nizam yapılaşma şeklinde gözlemlenmektedir. Bu yapılaşma, çeperlere doğru ilerledikçe, bahçe içinde ayrık nizam yapılarla genişleyerek bir yerleşim alanı haline gelmektedir. Koruma alanının % 39'unun boş, % 61'inin dolu olduğu görülmektedir (bkz. Şekil 5.9).

Şekil 5. 9: Yozgat Kentsel Sit Alanı Dolu Boş Analizi (Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur)

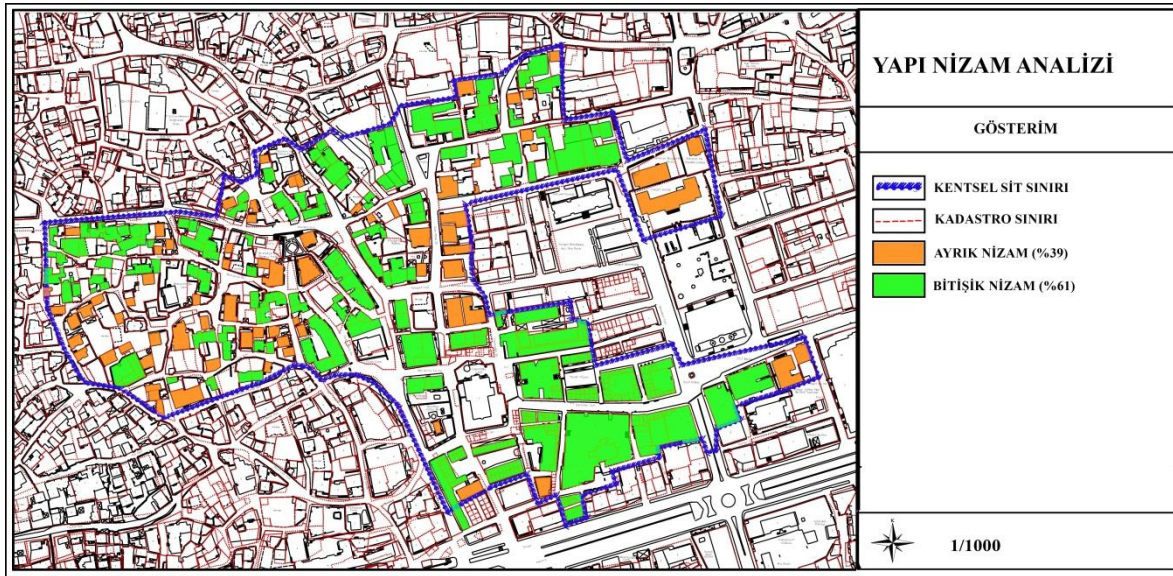
5.2.2. Yapı Yükseklik Analizi

Yozgat Merkez İlçesi Kentsel Sit alanı içerisindeki kat yükseklikleri incelendiğinde; alanın ilk yerleşim yeri olmasından dolayı yapıların çoğunluğunun tek katlı ve 2 katlı olduğu gözlemlenmektedir. Tarihi ticari kent merkezinde ve geleneksel konut yerleşim alanında, geleneksel yığma yapım tekniği ile inşa edilmiştir. Yine tarihi ticaret alanındaki ticari faaliyet gösteren yapıların 2 ve 3 katlı olduğu gözlemlenmektedir. Zamanla konut ihtiyacının ortaya çıkması ile aynı bölge içinde betonarme yapılarla ihtiyacı karşılama yoluna gidilmiştir. Kentsel sit alanı içerisinde geleneksel konut alanında 4, 5 ve 6 katlı betonarme konutlar yapılmıştır. Mevcut halihazır harita üzerindeki bilgiler ve alanda yapılan tespitler doğrultusunda, tek katlı yapılar % 34, iki katlı yapılar % 24, 3 katlı yapılar % 6, 4 katlı yapılar %7,5 katlı yapılar %17,6 katlı yapılar %10 ve 7 katlı yapılar ise %2'lik alanı oluşturduğu belirlenmiştir. Tek katlı yapılarda konut bahçesi alanlarında kömürlük, garaj gibi eklenti alanlarının olduğu görülmektedir (bkz. Şekil 5.10).

5.2.5. Yapı Nizam Analizi

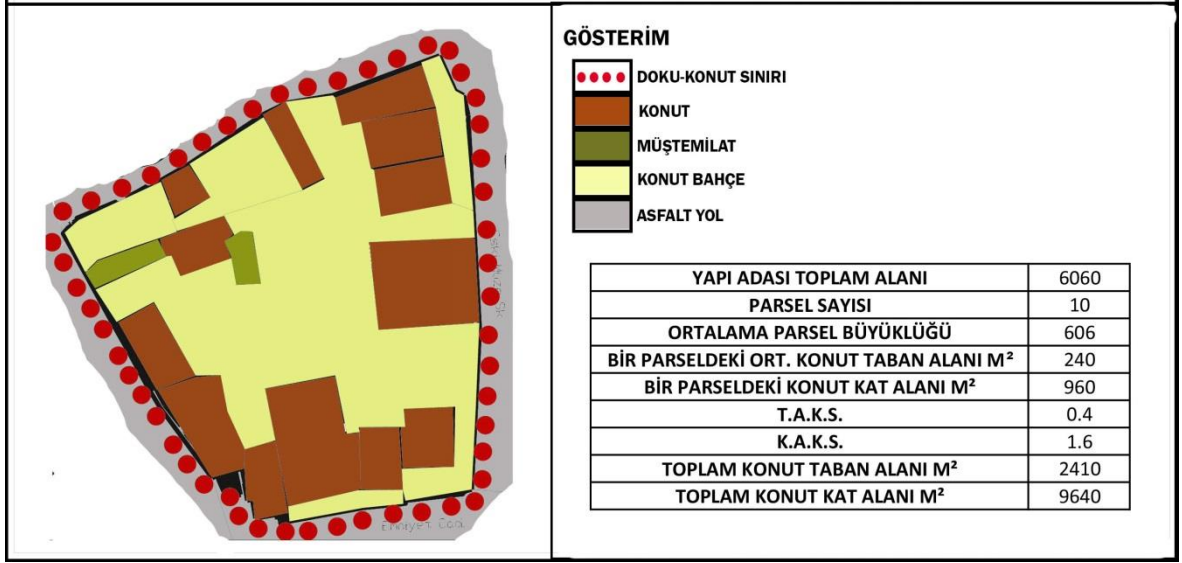
Yozgat Merkez İlçesi Kentsel Sit Alanı nizam biçimlerine baktığımızda bitişik nizam biçiminin yoğun olduğu görülmektedir. Ayrık nizam yapılaşmaların genelini tek ya da 2 katlı bahçeli yapılar oluşturmaktadır. Bu yapılar ilk yerleşimlerin çoğunlukta olduğu alanlardadır. Geleneksel yapılarda ayrık nizam ve konut bahçeleri bulunmaktadır. Bazı konakların ise bitişik nizam olduğu gözlemlenmektedir. Ticari merkez ve çevresinde bitişik nizam yapılaşmalar görülmektedir. Yapı nizam durumları belirlenmesinde kadastro sınırları altlık olarak kullanılmıştır (bkz. Şekil 5.13).

Şekil 5. 13: Yozgat Kentsel Sit Alanı Yapı Nizam Analizi (Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur)

5.2.6. Doku-Konut Analizi

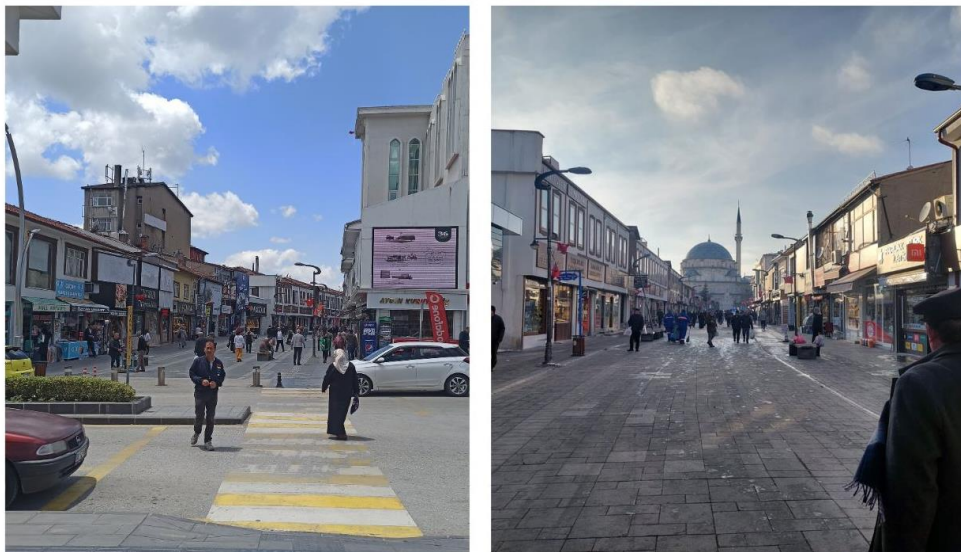
Doku-konut özelliklerini incelediğimizde; yapılar konut bahçeli ve bazı yapıların müstemilatı bulunmaktadır. Yapıların geneli bitişik nizam biçimindedir. Yapı adasında genelde 2 katlı en fazla ise 4 katlı yapılar bulunmaktadır. Şekil 4. 18’de kentsel sit alanında 6060 m²’lik bir yapı adası incelenmiştir. Kadastro sınırlarına göre ortalama 606 m²’lik 10 parsel bulunmaktadır. Bu yapı adasındaki bir parselde ortalama konut taban alanı 240 m² olarak belirlenmiştir (bkz. Şekil 5.14)

Şekil 5. 14: Yozgat Kentsel Sit Alanı İçerisindeki Bir Yapı Adasının Doku Konut Analizi (Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur)

5.2.7. Ulaşım Analizi

Yozgat merkezinin yol durumuna baktığımızda, ilçenin diğer ilçe ve illerle bağlantısının kent içinden geçen karayolu ile sağlandığı görülmektedir. Çalışma alanında ise dağıtıcı/toplayıcı yollar ve yerel erişim yolları bulunmaktadır. Aynı zamanda Sarraflar Caddesi araç trafiğine kapalı yaya yolu olarak kullanılmaktadır (bkz. Resim 5.2). Yayalaştırma bölgesine olası afet durumunda araç girişi sorunu yaşayacağı görülmektedir. Aynı zamanda kentin sembolü haline gelen Saat Kulesi günümüzde kavşak niteliğindedir. Bu durumda doğal ya da yapay etkenlere karşı risk altındadır.

Resim 5. 2: Yozgat Sarraflar Caddesi (Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur)

Tarihi Ticaret Merkezi'nin kuzeyindeki sokak görüntülerine bakıldığında ulaşım altyapısı bakımından dar ve çıkmaz sokaklarla tehlike riski oldukça yüksektir. Aynı zamanda yapıların birbirine yakınlığı da olası afet durumu için risk oluşturmaktadır (bkz. Resim 5.3).

Resim 5. 3: Yozgat Kentsel Sit Alanı Sokak Görüntüleri (Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur)

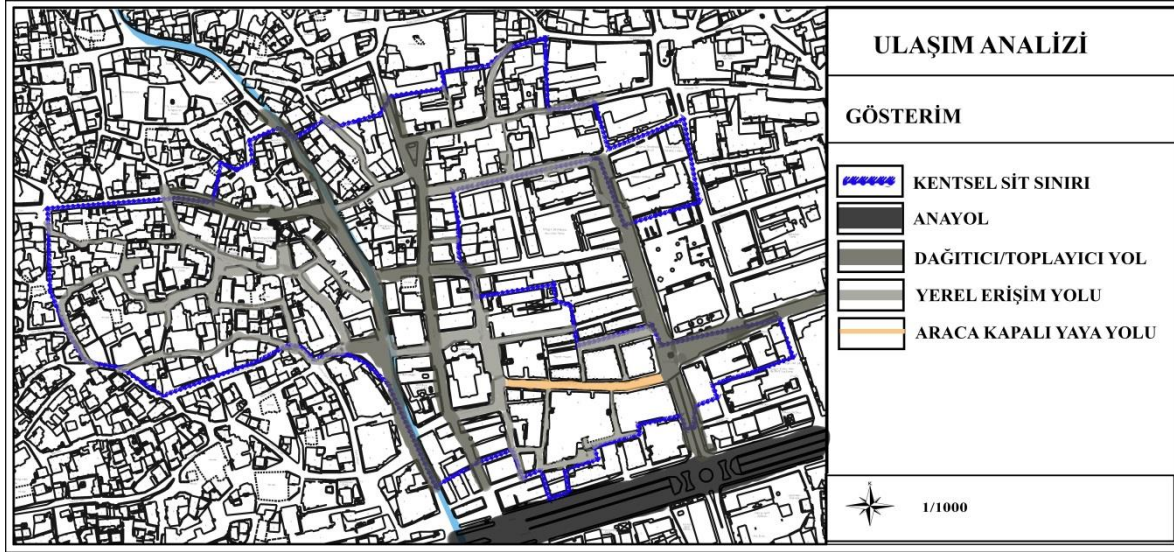
Çalışma alanında dar sokakların bulunmasından kaynaklı otopark sorunu yaşanmaktadır. Araçlar koruma alanı içerisindeki kentsel arsalara veya Kent Meydanı'na park edilmektedir. Toplanma ve tören alanı olan Kent Meydan'ı günümüzde belediye tarafından işletilen bir otopark olarak kullanılmaktadır.

Resim 5. 4: Yozgat Kent Meydanı Otopark Alanı (Kaynak: İleri Gazetesi, 2024 <https://www.ilerigazetesi.com.tr/yozyat-meydandaki-goruntulere-aciklik-getirildi>)

Resim 5. 5: Yozgat Merkez İlçesi Kentsel Sit Alanı Park Yeri Görüntüleri (Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur)

Şekil 5. 15: Yozgat Kentsel Sit Alanı Ulaşım Durumu (Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur)

5.2.8. Toplanma Alanları Analizi

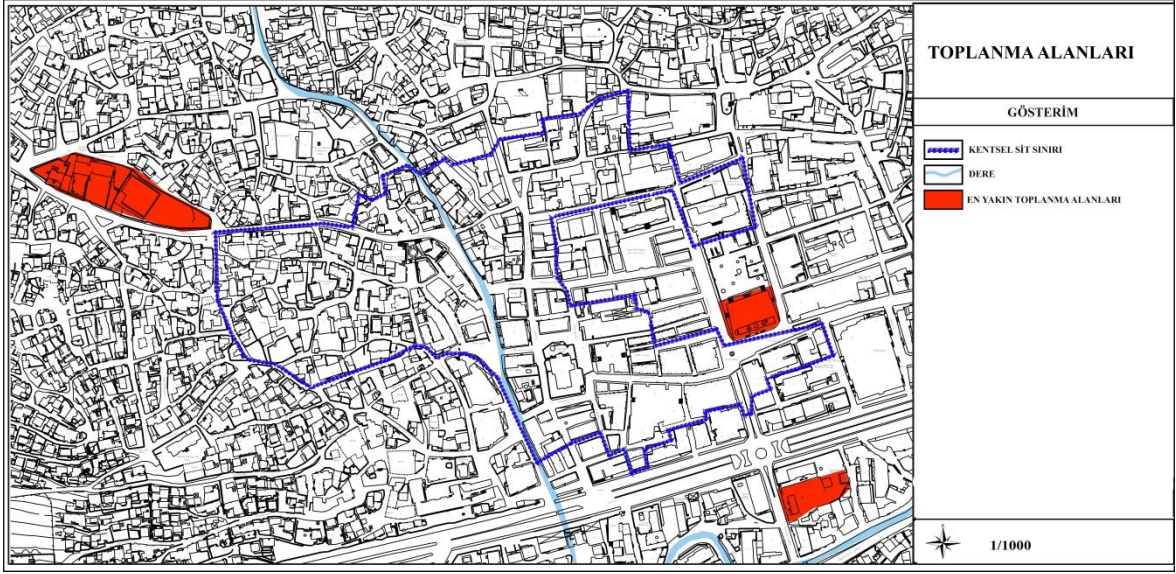
AFAD toplanma alanlarını; “afet ve acil durumlar sonrasında geçici barınma merkezleri hazır olana kadar geçecek süre içerisinde yaşanacak paniği önlemek ve sağlıklı bilgi alışverişini sağlamak amacıyla halkın tehlikeli bölgeden uzaklaşarak toplanabileceği güvenli alanlardır” olarak tanımlamaktadır (AFAD, 2020).

Afet öncesinde, acil kurtarma ve yardım faaliyetlerine yönelik etkin hazırlıklar yapılmalı; afet sırasında kent sakinlerinin toplanma ve tahliye ihtiyaçları karşılanmalı ve afet

sonrasında geçici barınma gereksinimleri giderilmelidir. Bu doğrultuda, kentsel mekânların organizasyonu büyük önem taşımaktadır (Erdin, Çelik, Silaydın ve Partigoc, 2023).

14 Haziran 2014 tarihinde yürürlüğe giren Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği'nin 5. maddesinin (i) bendine göre, “Birey ve toplumun kültürel, sosyal ve rekreatif ihtiyaçlarının karşılanması ve sağlıklı bir çevre ile yaşam kalitelerinin artırılmasına yönelik kamu veya özel sektör tarafından yapılan eğitim, sağlık, dini, kültürel ve idari tesisler, açık ve kapalı spor tesisleri ile park, çocuk bahçesi, oyun alanı, meydan, rekreasyon alanı gibi açık ve yeşil alanlara verilen genel isimdir”. Bu bağlamda, kentsel açık alanlar ve parkların yanı sıra diğer kamu kurum alanlarının da toplanma alanları olarak değerlendirilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır (R.G. 2014/29030).

Yozgat Kentsel Sit Alanı içerisinde toplanma alanı bulunmamaktadır. AFAD tarafından belirlenen en yakın toplanma alanları incelendiğinde; koruma alanın çeperlerinde yer alan 3 adet toplanma alanı tespit edilmiştir. Koruma alanının güneyinde yer alan toplanma alanı Ankara-Sivas Karayolu'nun diğer tarafında yer almakta olup erişilebilirlik açısından olası afet durumunda yaşanacak karmaşa ve panik düşünüldüğünde kullanılması zor ve trafiğin kilitlenebileceği bir yerde bulunmaktadır. Ayrıca bu alan Yozgat Bozok Üniversitesi kullanımında olan tarihi bir yapı olup arka bahçesine geçiş kuzeyden sadece bina içinden yapılabilmektedir ve etrafı çitlerle çevrilidir. Koruma alanının batısında yer alan toplanma alanı Kent Meydanı'dır. Ancak Meydan Alanı genel otopark alanı olarak belediye tarafından işletilmektedir. Meydan vasfını yitirmiş olduğu gibi toplanma alanı içerisinde yer alması gereken hizmetleri de içermemektedir. Koruma alanının kuzey batısında yer alan toplanma alanı ise yaklaşık %20 eğimli bir alanda yer almakta olup etkin kullanımının imkansız olduğu görülmektedir (bkz. Şekil 5.16).

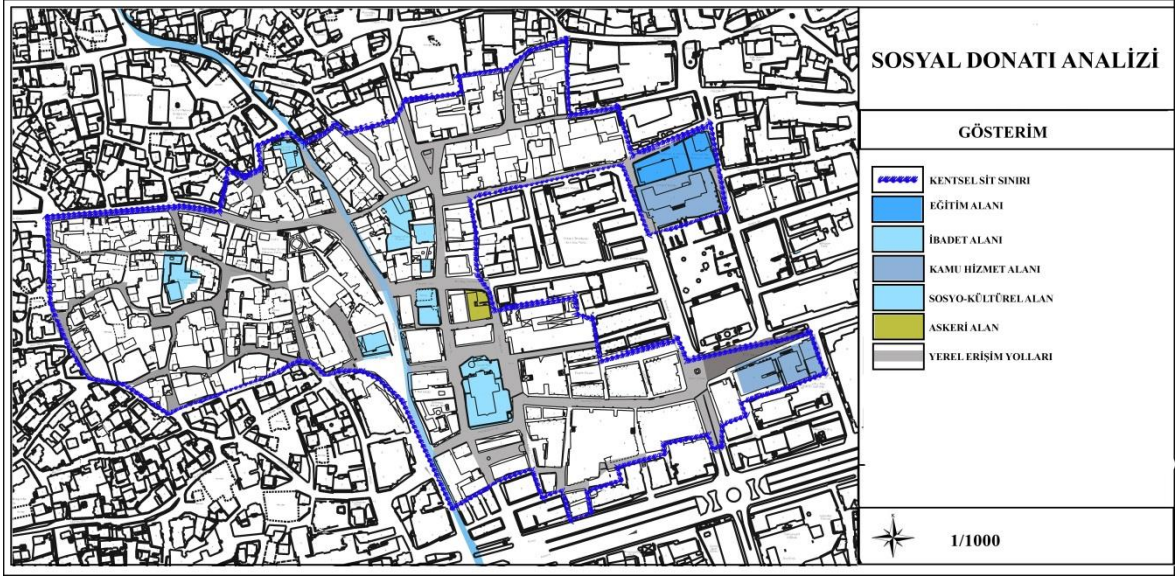
Şekil 5. 16: Yozgat Kentsel Sit Alanı'na En Yakın Toplanma Alanları Analizi (Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur)

5.3. Sosyal Çevre

5.3.1. Sosyal Donatı Analizi

Yerleşim alanlarının fiziksel yapısını düzenleyen sosyal donatılar, kentsel işlevlerden kaynaklanan ihtiyaçları karşılayarak, eğitim, sağlık, yönetim, sosyal, kültürel, dinlenme, eğlence ve spor gibi insanları doğrudan ilgilendiren faaliyetleri içermektedir. Aynı zamanda, bu ortak faaliyet alanlarını birbirine bağlayan ulaşım ve altyapı gibi teknik bileşenleri de kapsamaktadır (Çiftçi, 2016, s. 253). Bir kentin genel karakteri, mimari yapılar, açık ve yeşil alanlar ile bunların birbirleriyle olan ilişkileri ve bütünlüğü ile şekillenmektedir. Açık ve yeşil alanlar, insan ile doğa arasındaki bozulan dengeyi yeniden kurmada ve kentsel yaşam koşullarının iyileştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Gül ve Küçük, 2001).

Kentsel sit alanında sosyal donatı ve açık-yeşil alan analizinde; Çapanoğlu Camisi, Fatih Camisi, Başçavuş Camisi ve Cevahiri Ali Efendi olmak üzere 4 tane cami, Yozgat Belediye binası, Sakarya İlköğretim Okulu ve Sakarya Anaokulu, Merkez Karakolu, Etnografya Müzesi, Atatürk Evi, Askerlik Şubesi, PTT Hizmet Binası ve kültürel tesisler bulunmaktadır. Çalışma alanında açık-yeşil alan bulunmamaktadır (bkz. Şekil 5.17).

Şekil 5.17: Yozgat Kentsel Sit Alanı Sosyal Donatı Analizi (Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur)

5.3.2. Mülkiyet Analizi

Yozgat Merkez İlçesi Kentsel Sit Alanında diyanet, milli eğitim, askeri, hazine ve şahıs gibi çeşitli mülkiyet yapısı bulunmaktadır. Yoğunluğu özel mülkiyet oluşturmaktadır (bkz. Şekil 5.18).

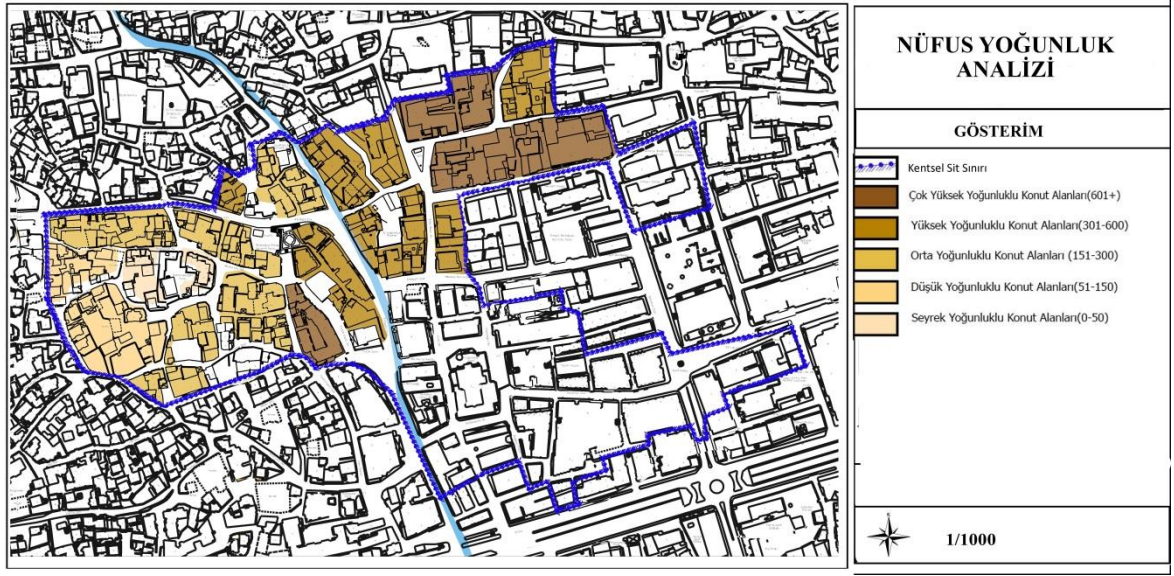
Şekil 5.18: Yozgat Kentsel Sit Alanı Mülkiyet Durum Analizi (Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur)

5.3.3. Nüfus Yoğunluğu Analizi

Yozgat Kentsel Sit Alanı nüfus yoğunluğu bakıldığında mekânsal plan gösterimlerine göre analizi yapılmıştır. Nüfus yoğunluk analizi mekânsal planlar yapım yönetmeliğine göre kişi/hektar formülüyle hesaplanmaktadır. Çalışma alanı ortalama hanehalkı büyüklüğü

2.9'dur (TÜİK, 2024). Yapı adalarındaki kişiler ve yapı hektar alanları hesaplanarak nüfus yoğunlukları belirlenmiştir.

Yozgat Kentsel Sit Alanı konut alanlarının yoğunluk analizinde 0-50 kişi/hektar seyrek yoğunluk, 51-150 kişi/hektar düşük yoğunluk, 151-300 kişi/hektar orta yoğunluk, 301-600 kişi/hektar yüksek yoğunluk, 601 ve üzeri kişi/hektar çok yüksek yoğunluklu konut alanlarını ifade etmektedir. Kentsel sit alanı 0.34 hektar seyrek yoğunluk, 0.72 hektar düşük yoğunluk, 0.82 hektar orta yoğunluk, 0.51 hektar yüksek yoğunluk ve 0.29 hektar çok yüksek yoğunluklu konut alanlarından oluşmaktadır (bkz. Şekil 5.19).

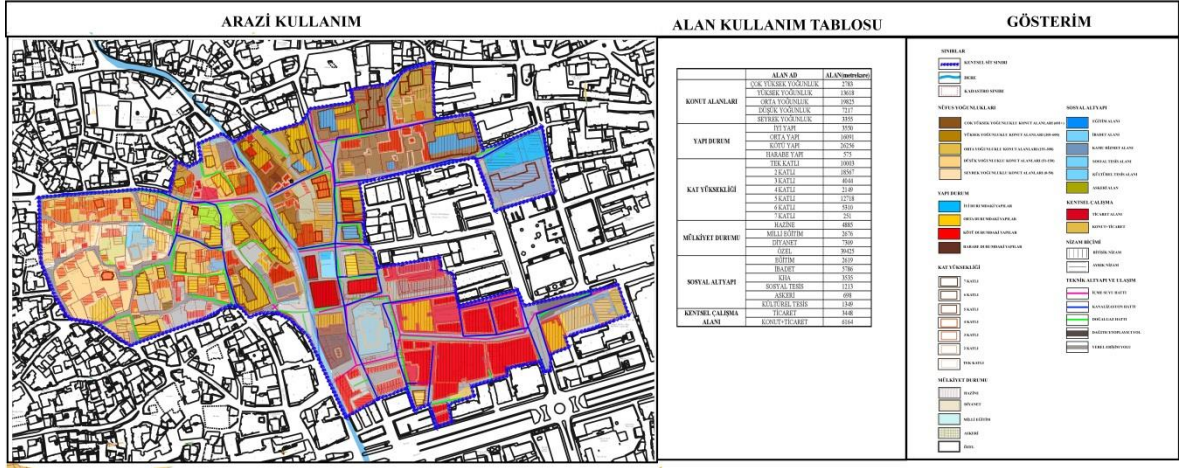

Şekil 5. 19: Yozgat Kentsel Sit Alanı Nüfus Yoğunluğu Analizi (Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur)

5.3.4. Arazi Kullanımı

Yozgat Merkez İlçesi Kentsel Sit Alanı 1/1000 ölçekli detaylı arazi kullanımı yapılmıştır. Arazi kullanımında nüfus yoğunlukları, yapı durumları, yapı yükseklikleri, yapı nizam biçimleri, mülkiyet durumları, kentsel çalışma alanları, sosyal altyapı alanları ve teknik altyapı alanları incelenmiş alan kullanım tablosuyla beraber hazırlanmıştır.

Alansal değerlere göre; 2.61 hektar eğitim alanı, 0.13 hektar kültürel tesis, 0.79 hektar ibadet alanı, 0.35 hektar kamu hizmet alanı, 0.28 hektar ticaret alanı, 0.62 hektar konut ticaret alanı, 0.24 hektar pasif yeşil alan, 0.15 hektar otopark ve 0.42 hektar inşaat adası bulunmaktadır (bkz. Şekil 5.20).

Şekil 5. 20: Yozgat Kentsel Sit Alanı 1/1000 Arazi Kullanımı (Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur)

5.4. GZFT Analizi

Tarihi ticaret merkezinin "güçlü, zayıf, fırsat, tehdit" yerinde gözlem ve incelemeler doğrultusunda oluşturulmuştur.

5.4.1. Güçlü Yönler

- Birçok medeniyete ev sahipliği yapmış Yozgat'ın ilk yerleşim alanını oluşturması
- Tarihi ticaret alanının bulunması
- Geleneksel Yozgat Konakları'nın bulunması
- Tarihi Çapanoğlu Camisi'nin bulunması
- Etnografya Müzesi'nin bulunması
- Yozgat Belediyesi, Merkez Karakolu, Müze İl Müdürlüğü, PTT ve Askerlik Şubesi'nin bulunması
- Sakarya İlköğretim Okulu'nun Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği standartlarına uygun olarak yürüme mesafesinin 500 metre yarıçap içinde olması
- Sakarya Anaokulu'nun Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği standartlarına uygun olarak yürüme mesafesinin 500 metre yarıçap içinde olması
- Yapı durumu açısından alandaki yapıların %6'sının iyi durumda olması
- Üç adet kültürel tesisin bulunması

5.4.2. Zayıf Yönler

- %65 oranında kötü ve harabe yapıların bulunması
- Geleneksel dokunun bulunduğu çevrede 4 kat üstü aykırı yapılaşma oranının %29 olması
- Yeterli otopark alanının olmaması

- Aktif yeşil alan değerlerinin kişi başına düşen m2'nin, 10 m2'den az olması
- Afet risklerine karşı acil durum toplanma alanının bulunmaması
- Sağlık alanının bulunmaması
- Cadde ve sokak genişliklerinin yetersiz olması
- Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılmaması ve çevresel etkilerin minimize edilmesini sağlayacak bir çevre yönetim sisteminin bulunmaması
- Tarihi Saat Kulesi'nin ve geleneksel konakların taklit edilerek farklı bölgelerde sembolik olarak kullanılması kentsel kimlik unsurlarının özgünlüğünü zedelemesi

Resim 5. 6: Yozgat Kentsel Sit Alanı Geleneksel Konak ve Saat Kulesi'nin Taklitleri (Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur)

5.4.3. Fırsatlar

- Geleneksel konakların restore edilmesi
- Geleneksel konakların ticari faaliyetlere dönüştürülerek yaşatılarak kullanılması
- Kültürel tesis alanlarının olması
- Kötü ve harabe durumdaki yapıların yenilenebilme olanağının olması
- Ankara-Sivas Karayolu'nun üzerinde bulunması
- Kent merkezinde yer alması
- Başta Tarihi Çapanoğlu Camisi olmak üzere Fatih Camisi, Başçavuş Camisi ve Cevahiri Ali Efendi olmak üzere dört tane merkezi nitelikte ibadet alanının bulunması,

5.4.4. Tehditler

- Yozgat Kentsel Sit Alanı'nda ulaşım altyapısı bakımından dar ve çıkmaz sokakların bulunması ve kent bütünündeki ulaşım hiyerarşisi sorununun bölgedeki yaya ve araç sirkülasyonunu artırması
- Çatak Deresi'nin borularla yer altına alınmış olması
- Sel ve taşkın riskine yönelik önlemlerin olmaması
- Yangın riskine karşı yangın vanalarının yetersizliği ve itfaiye aracının kontrollü giriş-çıkış sunacak bir koordinasyonun bulunmaması
- Özgün değerinden uzaklaşmış yapılaşma koşulları ve bahçe kullanımları
- Yapıların birbirine yakınlığı olası afet durumu için risk oluşturmaları
- Yayalaştırma bölgesinin sürekliliğinin olmaması
- Kentin sembolü haline gelen Saat Kulesi'nin kavşak niteliğinde olması
- Meydan-koruma alanı ve yayalaştırma bölgesi arasında tasarımsal bir bağlantı kurgulanmamış olması
- Yeşil alanlar ve yeşil koridorların bulunmaması

5.5. Yozgat Koruma Amaçlı İmar Planı ve Plan Kararları

Yozgat Tarihi Ticaret Merkezi kentin ilk yerleşim merkezi olup kentin kalbi niteliğindedir. Bu bölge kentsel sit alanı olarak Yozgat ili, kent merkezinde yer alan ve Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 31.07.2007 tarih ve 874 sayılı kararıyla kentsel sit alanı olmuştur.

Yozgat koruma alanı ve korunacak yapılar sadece kentsel sit alanından ibaret değildir. Tescilli yapı ve anıtların dağılımı dağınık bir şekildedir (bkz. Ek-2). Tarihi ticaret bölgeleri, koruma ve kimlik açısından birbirini tamamlayan değerlerdir. Bu bölgelerin korunması, kentsel kimliğin ve turizmin gelişimine katkı sağlarken, turizm faaliyetleri de tarihi dokunun korunmasına destek olur. Bu nedenle, kentlerin tarihi sürekliliğini yansıtan tüm verilerin toplanması, korunması ve bu verilere uygun, geri dönüşümlü restorasyon yöntemlerinin uygulanması büyük önem taşır. Sadece yapı ölçeğinde değil, kent ölçeğinde de bütüncül bir yaklaşımla planlama yapılması ve tarihi bölgeler arasındaki bağların korunması gerekmektedir. Ancak, tarihi yapıların restorasyonu tek başına yeterli olmayıp, yeni yapılaşma kararlarında da tarihi dokuya uygunluk ilkesi gözetilmelidir (Akın ve Öztürk, 2017, s. 205).

Koruma alanının mevcut durum,

- Tarihi ticaret alanında tarihi yapılar arasında bütünsel yaklaşımla bir koruma yapılmamıştır.
- Tarihi doku ile yeni işlevler geliştirilmiş ancak devamlılık sağlanmamıştır
- Yeni yapılaşmalar tarihi yapılaşma ile uyumlu değildir. Kat yüksekliğine koruma amaçlı imar planında dikkat edilmiş ancak mevcutta tarihi doku ile uyumsuz yapılaşmalar görülmektedir.
- Kamusal alanların iletişimi destekleyecek şekilde korunmadığı görülmektedir.
- Mevcut Koruma Amaçlı İmar Planında park ve yeşil alan yetersizdir.
- Afetlere karşı toplanma alanı bulunmamaktadır.

Plan kararları ve plan hükümleri incelendiğinde; tarihi ticaret alanı içerisinde bulunan Sarraflar Caddesi'nin Çapanoğlu Camisi ve çevresine kadar genişletildiği görülmektedir. Mevcutta yetersiz olan park alanları da artırılmıştır. Mevcut yerleşik doku analizleri temel alınarak her adanın kendine özgü karakteri korunacak şekilde yapılaşma koşulları belirlenmiştir. Genel olarak iki katlı ve ayırık nizam yapılaşma ile tarihi dokuya uygun bir görünüm hedeflenmiştir. Ancak, mevcut yapılaşmada doku bütünlüğünü bozan unsurlar tespit edilmiş ve bu bölgelerde kat sayılarında düşüşe gidilerek, tarihi dokuya uyum sağlanması amaçlanmıştır. Bu yaklaşımla zaman içerisinde doku bütünlüğünün korunması ve geliştirilmesi hedeflenmektedir. Geleneksel konakların olmadığı alanlarda yapı yerleşme koşulu ise ayırık nizam 3 kat olarak belirlenmiştir.

Ticaret alanlarının mevcut dokusunu koruyarak kentsel dönüşüm süreçlerine uyum sağlayacak bir yaklaşım benimsenmiştir. Koruma Amaçlı İmar Planı'nda yer alan yeşil alanların yer seçiminde mevcut mülkiyet ve yapılaşma dokusu ile kentsel maliyetlerin azaltılması ilkesi göz önüne alınmıştır (bkz. Şekil 5.21).

6. TARTIŞMA

Kimlikli bir kent olarak kültürel mirasın korunması ve geleceğe rasyonel yöntemlerle aktarılması için Yozgat kent merkezindeki tarihi ticaret merkezinin ele alındığı bu tez çalışması bütünleşik koruma planı önerisiyle özgün bir nitelik taşımaktadır. Kentlerin kalbinde yer alan ticaret alanları ve geleneksel konutlar geçmişin çekiciliğinin günümüz şartlarına uyarlanmış bir şekilde yeniden kurgulandığı cazibe merkezleri oluşturabilir. Bu merkezler planlanırken sadece tek yapı ölçeğinde sınırlı kalmayıp sokak, mahalle ve kent ölçeğine kadar detaylandırılan bir etkileşim sahası sınır oluşturulmalıdır.

Yozgat kent merkezinde yer alan tarihi ticaret merkezi ve geleneksel konutlara bakıldığında kişilerin ve kurumların inisiyatifine bırakılmış bir halde kaderine terk edilmiştir. Tescilli yapıların çoğunun restorasyon ve yenileme projeleri yapılmış olmasına rağmen bu yapılar kullanılmamakta ve atıl durumdadır. Doğal, yapı ve sosyal çevrede boyutunda yapılan alan çalışmalarında analizler sentezlenmiştir. Yozgat mimari, tarihi ve kültürel değerlerin yoğun olduğu bir kenttir. Birçok uygarlıktan günümüze kadar ulaşan bu değerler kentsel kimliği yansıtmaktadır. Geleneksel konutlar ve tarihi ticaret alanı kimliksel anlamda izler taşımaktadır. Bu nedenle bu yapıların kaybı kimliği oluşturan unsurların kaybı anlamına gelmektedir. Alan içerisinde kullanılmayan ve tahrip olmuş yapıların oransal fazlalığı risk yaratmaktadır. Harabe olan yapılar suç mekanlarına dönüşme riski de taşımaktadır. Tarihi Ticaret Merkezi'nin içerisinde geçen ve üzeri kapatılan Çatak Deresi üstündeki yapılar da sel ve taşkın riski taşımaktadır.

Tarihi ticaret merkezinde çoğunlukla şahıs mülkiyetine ait 1-2 katlı yapılar yer almaktadır. Kentin ilk yerleşim yeri olmasından kaynaklı bu yapıların %56'sı kötü durumdadır. Mevcutta var olan koruma amaçlı imar planında her ne kadar geleneksel konut ve yeni yapılaşmaların kat yükseklikleri orantılı olsa da yeni yapılaşmalarda geleneksel konut kat sayılarının üzerine çıkmaktadır. Özellikle geleneksel konut alanlarının çevresinde bu yapıları baskı altına alan yapılaşmalar oluşmaktadır. Sit alanı içerisindeki geleneksel konaklar restore edilerek işlev değişikliğine uğramıştır. Yapısal koruma yöntemleri kullanıldığı ve etkileşim sahası göz önünde bulundurulmadığı için koruma alanı çevresinde gelişen ticaret alanları ve mevcut konut alanları kentsel riskleri artırmaktadır. Kentsel sit alanı içerisindeki yapıların %11'inin 6 katlı olması tescilli yapıların özgünlüğünü koruyabilmesi konusunda bir tehdit olmaktadır. Yapım tekniği bakımından yapıların %62'si betonarme yapıdır. Aynı zamanda bu yapılar iklim değişikliği kapsamında aşırı sıcak havalara karşı korunmasızdır. Kentsel sit alanı yakın çevresinde de tarihi çevrenin

özgün dokusuna aykırı yapılaşma kararları görülmektedir. Kentsel sit alanı sınırı içerisindeki yapıların bitişik nizam oluşu olası deprem afeti durumunda ulaşımda aksaklıklara sebep olabilir. Kentsel sit alanındaki yapıların %78'i özel mülkiyet olması alana yönelik alınacak koruma kararları kapsamında bu alanlarda kamulaştırma maliyeti çıkmasına sebep olacaktır.

Koruma alanının arazi kullanımı incelendiğinde aktif yeşil alanların olmayışı dikkat çekmektedir. Aktif yeşil alanlar olası afet durumunda toplanma alanı niteliğindedir. Kentsel sit alanı deprem riski bakımında 3. derece deprem bölgesi içerisinde kalmaktadır. Fakat yapı durumunun iyi olmadığı alanlarda yıkıcı olmayan depremlerde dahi hasar alması muhtemeldir. Ulaşım altyapısı bakımından dar ve çıkmaz sokakların olduğu alanlarda yangın ve deprem gibi afetlerde müdahale güçleşecektir. Kentsel sit alanı içerisinde kalan Saat Kulesi günümüzde kavşak konumunda olması sebebiyle doğal ya da yapay riskler ile karşı karşıyadır. Yeraltı otopark tasarımıyla otopark sorunu çözülerek, meydan alanının otopark olarak kullanımı engellenebilir, böylelikle hem ticaret alanlarına hem de kamusal alanlara erişilebilirlik sağlanarak yaşam kalitesi de artırılabilir.

Kent ölçeğinde değerlendirildiğinde, il genelinde dağılmış olan tarihi yapıların, özellikle de tarihi ticaret merkezlerinde yoğunlaşan yapıların, birbirleriyle ve bölgedeki yaşamla uyumlu bir şekilde değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu sayede Yozgat'ın tarihi yapıları, tek başına duran izole yapılar olmaktan çıkarak, tarihi bir dokuyu oluşturan bütünleşik bir yapıya dönüştürülebilir. Kültür turizmi açısından bakıldığında, tarihi dokusu korunmuş bölgeler, ziyaretçiler için daha çekici hale gelebilir ve Yozgat'ın turizm potansiyelini arttırabilir.

Yozgat Tol Çarşı ile diğer ticaret alanlarının yapılarla da ilişkilendirilerek rekreasyon projeleri ile bütünleştirilmesi gerekmektedir. Bu alanın diğer bölgelerle görsel ve mekânsal bağın kurulması noktasında yeni yapılacak yapıların konum ve kat yükseklikleri kararları önem kazanacaktır. Saat Kulesi ile kamusal alanların birbirleriyle ilişkilendirilmesi kent bütününde kentsel kimliğin oluşmasında önemli katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmalara geçmeden yasal sorunları çözmek en önemli adımdır. Bu nedenle ilk olarak çok parçalı olan kentin kentsel sit alanı bütünleştirilmelidir. Kenti ikiye ayıran Ankara-Sivas Karayolu bulunduğu için kentin kuzeyi ve güneyinde bulunan tescilli yapı ve alanlar ayrı değerlendirilmelidir. Saha araştırmaları sonucu alanın “güçlü, zayıf, fırsat, tehdit” analizi yapılmıştır.

Yapılan analizler ve görüşmeler doğrultusunda çalışma alanının bütüncül korunması için müdahale öneriler saptanmıştır. Bu konu geniş kapsamlı araştırmalarla incelenmesi akademi adına faydalı olacağı düşünülmektedir.

Yapılan analizler doğrultusunda tarihi ticaret merkezinin korunmasına yönelik geliştirilen müdahale önerileri:

- Tarihi kentlerin özgünlüğünü ve bütünlüğünü oluşturan maddi ve manevi unsurlar (tarihi dokular, yapılar, kentsel kimlik, sosyal yaşam vb.) bütünsel bir yaklaşımla korunması,
- Sit alanlarının ve doğal çevrenin korunarak tarihi dokunun bütünlüğünün sağlanması,
- Sosyal yapının ve kültürel çeşitliliğin korunarak desteklenmesi,
- Yeni işlevlerin tarihi dokuyla uyumlu hale getirilmesi ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin benimsenmesi,
- Yeni binalar ve uyarlamalar yapılırken çağdaş mimari, tarihi kentin mekânsal dokusuyla uyumlu olması, bu yapıların yükseklik, renk, malzeme, cephe ve çatı tipleri gibi özellikler mevcut çevreyle dengeli olması,
- Tarihi kentlerdeki kamusal alanlar, dolaşımın ötesinde, düşünme, öğrenme ve sosyalleşme mekânlarıdır. Bu alanların, sosyal iletişimi destekleyecek şekilde düzenlenmesi ve korunması,
- Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı ve çevresel etkilerin minimize edilmesi,
- Halkın ihtiyaç duyduğu hizmetlerin hayata geçirilmesi,
- Trafik düzenlemeleri sıkı bir şekilde denetlenmeli ve yeni yolların tarihi alanlara zarar vermesi engellenmelidir. Araç trafiği sınırlandırılmalı, yaya trafiği teşvik edilmeli ve otoparkların planlanması,
- Yerel halkın, sivil toplum kuruluşlarının ve ilgili tüm paydaşların karar alma süreçlerine dahil edilmesi,
- Yapılacak müdahalelerin, enerji verimliliği sağlaması ve kirleticileri azaltmayı hedeflemesi,
- Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması, yeşil alanlar ve yeşil koridorlar ile planın geliştirilmesi,
- Farkındalık yaratmak için eğitim programları ve kamuoyu katılımı mekanizmalarının geliştirilmesi,

- Tarihi dokuyu koruyarak yeni işlevlerin entegre edilmesi,
- Koruma ve yönetim planlarının hazırlanması ve etkin bir şekilde uygulanması, şeklinde oluşturulmuştur.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kentsel kimlik bir yerleşim biriminin doğal, yapay ve sosyokültürel özelliklerinin karmaşık bir etkileşimi sonucu ortaya çıkan özgün bir karakterdir. Coğrafi konumu, tarihi dokusu, mimari yapısı, sosyal yaşamı ve kültürel değerleri gibi pek çok faktör, bir kentin kimliğini şekillendirmektedir.

Kentlerin doğal çevreleriyle uyumlu bir şekilde gelişmesi, sürdürülebilir bir yaşam için büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, kent planlama süreçlerinde doğal kaynakların korunması ve yerel kültürel değerlerin dikkate alınması, kentlerin kimliklerinin korunması açısından kritik bir rol oynamaktadır. Plansız kentleşme ve hızlı nüfus artışları kentlerin geçmişleriyle bağlarını zayıflatarak özgünlüklerini kaybetmelerine yol açmaktadır. Bu durum, kültürel mirasın yok olması ve kentlinin yabancılaşması gibi sorunlara yol açmaktadır.

Bir mekânın kullanıcılarının değişmesi, o mekânla olan bağın zayıflamasına ve dolayısıyla kentsel kimliğin yıpranmasına yol açmaktadır. Kentsel kimlik, bir mekânın sadece fiziksel görünümü değil, aynı zamanda tarihsel, kültürel ve sosyal anlamların bir bütünüdür. Bu bütünsel yapı, mekânın mimari kimliğiyle somutlaşmaktadır. Ancak, sanayileşme, kentleşme ve diğer sosyal değişimler, mimari kimliği sürekli bir dönüşüme uğratmaktadır. Bu nedenle, mimari kimliği statik bir kavram olarak değil, dinamik ve sürekli değişen bir süreç olarak ele almak gerekmektedir.

Günümüzde tarihi ticaret merkezlerinin önemi giderek daha fazla kabul görmektedir. Geçmişten miras aldığımız ve gelecek nesillere aktarma sorumluluğumuz olan doğal ve tarihi değerler, sadece fiziksel açıdan değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel bir mirası da ifade etmektedir. Tarihi ticaret merkezleri içinde barındırdıkları kültürel zenginlik sayesinde kentlerin kimliğini meydana getirmekte ve yaşayanlarıyla birlikte bir bütünlük oluşturmaktadır. Ancak, tarihi ticaret merkezleri, koruma konusundaki bilinçsizlikler, doğal afetler ve insan kaynaklı etkiler nedeniyle tahribata uğrayabilmektedir. Kentsel gelişim baskısı, tarihi merkezlerin özgün karakterini kaybetmesine ve kent kimliğinin zayıflamasına neden olmaktadır. Bu durum, geçmiş ile gelecek arasındaki bağın kopmasına ve kültürel mirasın yok olmasına yol açabilmektedir. Bu nedenle, tarihi ticaret merkezlerinin korunmasında bütüncül bir yaklaşım benimsenmeli ve kültürel mirasın korunması, kentsel gelişim planlamalarıyla birlikte ele alınmalıdır.

Günümüzde hızla değişen ekonomik ve sosyal koşullar, neoliberal politikaların da etkisiyle kentsel planlama anlayışında köklü değişikliklere yol açmaktadır. Geleneksel planlama

yöntemleri, yerini daha çok girişimci faaliyetlere dayalı, parçalı ve piyasa odaklı bir anlayışa bırakmaktadır. Bu durum, tarihi ticaret merkezlerinin korunması sürecini olumsuz etkilemekte ve kentsel kimliğin tahribatına neden olmaktadır.

Küresel ekonomilerde neoliberal politikalar, yerelleşme ve demokratikleşme söylemleriyle sunulsa da, pratikte giderek daha müdahaleci, otoriter ve merkezîyetçi yönetimlerin yükselişine tanık olmaktadır. Makro ölçekte neoliberalizmin temel varsayımlarının tartışmalı olduğunu ortaya koyan bu durum, kent ölçeğinde kentsel rant üzerinden yürütülen uygulamalara zemin hazırlamaktadır. Özellikle koruma amaçlı imar planları, bu sürecin en belirgin yansımalarından biri olarak, kent mekânında yoksulluk, kimliksizlik, yerel demokrasinin ve katılımın zayıflaması gibi sorunları derinleştirmektedir.

Bu tezin örneklem alanını oluşturan Yozgat Tarihi Ticaret Merkezi kentsel sit alanı olarak koruma altındadır. Tarihsel ve kültürel açıdan birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Yozgat'taki ilk yerleşmeler Tunç Çağı'nın başlangıçlarına uzanmaktadır. Yozgat Tarihi Ticaret Merkezi, Yozgat kentinin ilk kurulduğu yerleşim alanını oluşturmaktadır. Kentin tarihi süreçteki mekânsal değişimi ve gelişimi incelendiğinde kentsel kimlik öğelerinin korunması ve gelecek nesillere aktarılması için koruma amaçlı imar planının ve kararlarının tek başına yeterli olmadığı, bunun sosyokültürel ve fiziksel açıdan parçacıl düzenlemeleri engelleyecek bütünsel koruma yaklaşımı ile planlanması gerektiği görülmektedir.

Kentlerin yaşayan organizmaları olan tarihi ticaret merkezleri sürekli değişime tabidirler. Tarihi ticaret merkezi modern tüketim mekânlarına yenik düşmektedir. Dolayısıyla tarihi ticaret alanında oluşan kimlik değişiklikleri kentin tüm öğelerini de etkilemektedir. Tarihi ticaret merkezleri kentsel kimliğin aynasıdır. Yozgat Tarihi Ticaret Merkezi kendine özgü karakterini, farklılığını kentin gelişme baskısı nedeniyle kaybetmeye başlamıştır. Alanın fiziksel olarak yıpranması tarihi ticaret merkezinin canlılığını kaybetmesine neden olmaktadır. Tarihi ticaret merkezindeki edilgen tutum, kent kimliğinin olumsuz etkilenmesine ve parçacıl müdahalelerin gelişmesine neden olmuştur. Bu sorunlar ekonomik olarak ticari etkinliklerde çeşitlilik ve canlılığın yitirilmesine, fiziksel olarak kentsel mekânda çürümelerin başlamasıyla kendini göstermektedir.

Yozgat kent merkezinde tarihi ticaret alanı ile diğer tescilli yapılar arasında fiziksel ve mekânsal bağın olmadığı görülmüştür. Kentin mevcut kentsel sit alanı birbirinden oldukça kopuk bir biçimde planlanmıştır. Koruma alan sınırının yetersiz olduğu ve genişletilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Bütüncül bir koruma sağlanabilmesi için koruma sınırının yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Koruma alanının etkilenme sahası içinde kalan

yapıların geleneksel konut dokusuyla uyumlu planlanması bütüncül koruma açısından önemlidir.

Yozgat'ta kimlik öğeleri çoğunlukla amacına uygun kullanılmamakta ve bu öğelerin birbirleriyle bağlantısı kurulmadığından fonksiyonel ve işlevsel açıdan tarihi özelliklerini yansıtamamaktadır. Tarihi alanda sadece yapısal koruma yöntemi uygulandığından koruma planı olmasına rağmen bütünsellik sağlanamamıştır. Kentsel sit alanında tarihi dokunun korunması ve koruma politikalarının üretilmesi koruma amaçlı imar planlarının yenilenmesi konusunda önem arz etmektedir. Koruma amaçlı imar planı ile tarihi ticaret merkezi bütüncül bir politika çerçevesinde korunması, canlandırılması ve kimlik öğeleri de esas alınmak üzere ticaret potansiyelinin artırılması hedeflenmelidir.

8. KAYNAKLAR

- Acun, H. (1981). Yozgat ve Yöresi Türk Devri Yapıları. *Vakıflar Dergisi*, 635-715.
- Acun, H. (2016). *Tüm Yönleri İle Çapanoğulları ve Eserleri*. İstanbul: TBMM Milli Saraylar.
- AFAD. (2020). *Toplanma Alanları Hakkında Basın Açıklaması*. Erişim Adresi (05.08.2024). <https://www.afad.gov.tr/toplanma-alanlari-hakkinda-basin-aciklamasi-15112020> adresinden alındı
- Ahunbay, Z. (1996). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon* (15. b.). İstanbul: YEM Yayın.
- Ahunbay, Z. (2019). *Kültür Mirasını Koruma İlke ve Teknikleri*. İstanbul: YEM Yayın.
- Akar, T. (2009). Osmanlı Kentinde Ticari Mekânlar: Bedesten-Han-Arasta-Çarşı Mekânları Literatür Değerlendirmesi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 7(13), 267-292.
- Akın, E. S., Öztürk, E. (2017). Turizm ve Tarihi Çevre Koruma Etkileşiminin Yozgat Kenti Örneğinde İncelenmesi. Ed. K. Özköse, G. Akın, E. Ünal Çakır, N. İlhan, G. Gödek *II. Uluslararası Bozok Sempozyumu Yozgat'ın Turizm Potansiyelleri ve Sorunları* (s. 179-210). Yozgat: Bozok Üniversite Yayınları.
- Akın, E. S., Kalınbayrak Ercan, A. (2023). Köhneleşmiş Tarihi Kent Çekirdeklerinin Soylulaştırılması Üzerine: Tokat Sulu Sokak Örneği. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 311-341.
- Alioğlu, F. (2013). Koruma Kavramları ve Koruma Süreci. Ed. Y. Olcay Uçkan, *Restorasyon ve Koruma İlkeleri* (s. 68-97). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayını No:1813.
- Altınörs Çırak, A., Sarıkaya, Y. E. (2023). Bir Koruma Sorunsalı Olarak Mekansal ve Kentsel Belleğin Yitimi. *Tasarım Kuram*, 19(39), 427-448.
- Altınöz, G. (2016). Kültürel Miras Ve Koruma Anlayışının Tarihsel Gelişimi. Ed. M. Ersoy, *Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük* (s. 299). İstanbul: Ninova.
- Amsterdam Bildirgesi. (1975). Erişim Adresi (14.12. 2024). http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0458320001536681780.pdf adresinden alındı

- Arslan, E. (2019). *Erzurum Tarihi Ticaret Bölgesinin Mekansal Analizi ve Hanların Mimari Kurgusu*. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Atina Tüzüğü. (1931). (*Carta del Restauero*). Erişim Adresi (18.10.2024). http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0660878001536681682.pdf adresinden alındı
- Avcioğlu, S. (2016). Tarihi Çevrelerde Kentsel Koruma ve Kentsel Yenileme Eğilimleri: Yasal ve Yönetimsel Çerçeve. *İdealkent*, 7(20), 698-719.
- Avrupa Konseyi. (1992). Erişim Adresi (19.10.2024). <https://rm.coe.int/168007bd25> adresinden alındı
- Aydın, H., Ayvaz, B., Küçükaşçı, E. Ş. (2017). Afet Yönetiminde Lojistik Depo Seçimi Problemi:Maltepe İlçesi Örneği. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 1-13.
- Bahçeci Başarmak, H. I. (2022). Türkiye'nin Kentsel Koruma Politikası. *Memleket Siyaset Yönetim*, 17(38), 337-364.
- Bahçeci Başarmak, H. I. (2024). Yüz Yıllık Birikim: Türkiye Kentleşmesinin Yasal, Kurumsal ve Siyasal Yapılanma Üzerinden Bir Analizi. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 121-142.
- Bilici, İ. (2021). Kent ve Demokrasi. Ed. A. Y. Aslantürk, İ. Dursunoğlu, *Yeni Yüzyılda Kentsel Siyaset* (s. 51-78). Eğitim Yayınevi.
- Bozkurt, N. (2002). Ticaretin Felsefesi, Tarihçesi ve Etikle Olan Sıkı Bağına İlişkin Bazı Saptamalar. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, 153-179.
- Büyükcivelek, A. B. (2012). Merkezi İş Alanı (MİA). Ed. M. Ersoy, *Kentsel Planlama Ansiklopedisi* (s. 337-340). İstanbul: Ninova Yayınları.
- Çağlayan, S. (2013). Göç Kavramı ve Kuramları. Ed. F. Güneş, *Savaş Çağlayan* (s. 84-115). Eskişehir: anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayın No:1932.
- Can, C. (1993). Kentsel Koruma Alanları ve Koruma Sorunları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 36(1-2), 307-314.
- Can, N. (1999). *Kent Kimliği*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Catalbaş, F., Ecemis Kılıç, S. (2022). Tarihi Kentsel Peyzaj [Historic Urban Landscape (HUL)] yaklaşımı perspektifinde İzmir tarihi liman kentinde planlama ve kültürel mirasın korunmasına yönelik katılımcı bir model. *Megaron*, 17(3), 526-541.
- Çekül Vakfı. (2010). *Yerelden Ulusala Ulusalda Evrensele Koruma Bilincinin Gelişim Süreci*. Erişim Adresi: (31.10.2023). <https://www.tarihiKentlerBirligi.org/wp-content/uploads/KorumaBilinci-Ekitap.pdf> adresinden alındı
- Çelik, F. (2023). *Yozgat Çapanoğlu Camii*. Yozgat: Yozgat Bozok Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi .
- Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü. (2022). *Yozgat İli 2022 Yılı Çevre Durum Raporu*. Yozgat.
- Ceylan , Ş., Yılmaz, I. (2020). Orta ölçekli yerleşime uygunluk planlarının CBS tabanlı analitik hiyerarşi süreci (AHS) kullanılarak hazırlanması: Sivas il merkezi örneği. *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilim Dergisi*, 26(3), 545-558.
- Çiftçi, Ç. (2016). Kentsel Sosyal Donatıların Yer Seçimi. Ed. M. Ersoy, *Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük* (s. 253-255). İstanbul: Ninova Yayınları.
- Demirseren Çöl, Ş. (1998). *Kentlerimizde Kimlik Sorunu ve Günümüz Kentlerinin Kimlik Derecesini Ölçmek İçin Bir Yöntem Denemesi*. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi.
- Deniz, M., Umar, N. (2023). Kamusal Alanların Sürekliliğinin Sağlanmasında Kentsel Belleğin Rolü: Tarsus Tarihi Ticaret Merkezi Örneği. *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, 49-64.
- Deveci, A. (2013). Kentlerin Kökeni ve Tarihi. Ed. F. Güneş, *Kent Sosyolojisi* (s. 26-49). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayın No:1932.
- Dikçınar Sel, B. (2013). Kentsel Koruma. Ed. B. Dikçınar Sel, *Kentsel ve Çevresel Koruma*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını No:1771.
- Dinçer, İ. (2012). Türkiye'de Kültürel Miras Politikaları ve Uygulama Araçları. Ed. A. Aksoy, D. Ünsal, *Kültürel Miras Yönetimi* (s. 66-91). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını No:1543.
- Dinçer, İ. (2016). Kentsel Koruma Kavramı ve Evrimi. Ed.M. Ersoy, *Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük* (s. 228-231). İstanbul: Ninova Yayıncılık.

- Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı. (2024). Erişim Adresi (21.07.2024). <https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/> adresinden alındı
- Doratlı, N., Hoskara, S., Faslı, M. (2004). An analytical methodology for revitalization strategies in historic urban quarters: a case study of the Walled City of Nicosia, North Cyprus. *Cities*, 21(4), 329-348.
- Erder, C. (1971). Ed. M. Ersoy, *Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük* (s. 299). İstanbul: Nivona.
- Erdin, H. E., Çelik, H. Z., Silaydın, M. B., Partigoc, N. S. (2023). Afet ve Acil Durumlarda Sosyal Altyapı Alanlarının Toplanma Alanı Olarak Belirlenme Kriterleri ve Yöntemi. *Türk Deprem Araştırma Dergisi*, 5(1), 1-21.
- Faro Sözleşmesi. (2005). Erişim Adresi (24.10.2024). <https://rm.coe.int/1680083746> adresinden alındı
- Görcelioğlu, E. (1981). Topografik Haritalardan Yararlanılarak Eğitim Analizlerinin Yapılması. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 31(2), 132-163.
- Gözlükaya, H., Türk, A. (2016). Sakınım Planlaması Sürecinde Burdur Kentsel Sit Alanı ve Yakın Çevresinin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi*, 1(2), 31-47.
- Gül, A., Küçük, V. (2001). Kentsel Açık-Yeşil Alanlar ve Isparta Kenti Örneğinde İrdelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 27-48.
- Güler , M., Turan , A. (2013). *Türkiye’de Sürdürülebilir Kentsel Gelişme Stratejileri:KENTGES Eylem Planı (2010-2023) Örneği*.
- Güllüpnar, F. (2013). Kent Kuramları. Ed. F. Güneş, *Kent Sosyolojisi* (s. 50-69). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını No:1932.
- Günay, Z., Zeren Gülersoy, N. (2010). Sustainability of Historic Environment in the Neoliberal Age. *ISCOCARP Congress*, 3-16.
- Günay, Z. (2010). *Neoliberal Kentleşme Dinamikleri Çerçevesinde Tarihi Çevrenin Sürdürülebilirliği: Sürdürülebilir Kentsel Koruma Modeli*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi.
- Günay, Z. (2016). Kentsel Koruma Kavramı ve Politikaları. Ed. M. Ersoy, *Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük* (s. 232). İstanbul: Nivona.

- Günay, Z. (2016). Tarihi Çevre ve Kültürel Miras. Ed. M. Ersoy, *Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük* (s. 418-419). İstanbul: Ninova Yayınları.
- Güneş, R. (2011). *Yozgat İli İstanbulluoğlu Mahallesi Hasan Hüseyin Yeşilkaya Konağı Restorasyon Önerisi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Gürz, Ş. (2014). *Alışveriş Merkezlerinin Tarihi ve Kapalıçarşının İncelenerek Modern Alışveriş Merkezleriyle Karşılaştırılması*. İstanbul: Haliç Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Hasol, D. (2020). *Ansiklopedik Mimarlar Sözlüğü*. İstanbul: YEM Yayın.
- Hatami, M. (2013). *Tarihi Kent Merkezlerinin Koruma Sorunları, Urmiye Tarihi Kent Merkezi Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- İleri Gazetesi. (2023). Erişim Adresi (13.10.2024). <https://www.ilerigazetesi.com.tr/tarih-1945-yer-yozgat-adresinden-alindi>.
- İleri Gazetesi. (2024). Erişim Adresi (13.10.2024). <https://www.ilerigazetesi.com.tr/yozgat-meydandaki-goruntulere-aciklik-getirildi-adresinden-alindi>.
- İlgün, Ş. (2007). *Geleneksel Yozgat Evleri*. Konya: Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı.
- İlke Kararları. (2023). Erişim Adresi: (19.01.2024). Kültür ve Turizm Bakanlığı: <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-14322/ilke-kararlari.html> adresinden alındı
- İnce, G., Türk, A. (2023). Kentsel Koruma Politikalarının Uygulama Bağlamında Değerlendirilmesi: Uşak Kentsel Sit Alanı Örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 16-27.
- İRAP. (2022). *Yozgat İl Afet Risk Azaltma Planı*. Erişim Adresi (26.07.2024). <https://yozgat.afad.gov.tr/kurumlar/yozgat.afad/Yozgat-IRAP.pdf> adresinden alındı
- Işıksöy, S. (2010). *Geleneksel Yozgat Evlerinde Yaşam ve Anlam: Evin Sözlü Tarihi*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı.

- İskender Aydın , B. N. (2017). *Tarihi Yarımada Hanlar Bölgesi'nde Kültürel Rota Tanımlanması*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi.
- İslam Ansiklopedisi. (2013). *Yozgat* (Cilt 43). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- IUCN. (1994). *Guidelines for Protected Area Management Categories*. Gland, İsviçre:International Union for Conservation of Nature and Natural Resources.
- Kalaycı, T., Yıldırım , K., Mutdoğan, A. (2024). Yere Bağlılığın ve Kent Kimliğinin Bir Mekan Üzrinden İncelenmesi: İsrailvleri (Dikmen Yapı Kooperatifi) Evleri. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 14(1), 296-316.
- Karkıner, N. (2013). Türkiye'de Tarımsal Dönüşüm. Ed. F. Güneş, *Kent Sosyolojisi* (s. 176-199). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını No:1932.
- Kayın, E. (2008). *Türkiye Koruma Tarihindeki Kırılmalar*. Erişim Adresi (14.11.2023). Mimarlık Dergisi: <http://www.mo.org.tr/mimarlikdergisi/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=354&RecID=1970> adresinden alındı
- Kaypak, Ş. (2009). Küreselleşme Sürecinde Kültürel Kimlik Açılımları ve Kentsel Çevreye Yansıması. *Uluslararası Davraz Kongresi Küresel Diyalog Bildiriler Kitabı* (s. 2373-2389). Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Kejanlı, D. T., Akın, C. T., Yılmaz , A. (2007). Türkiye'de Koruma Yasalarının Tarihsel Gelişimi Üzerine Bir İnceleme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(19), 179-196.
- Keleş Eriçok, A. (2012). *Impact of Land Use Changes on the Authentic Characteristics of Historical Buildings in Bursa Historical City Center*. Ankara: Middle East Technical University the Degree of Doctor of Philosophy .
- Keleş, R. (2021). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.
- Kuban, D. (2000). *Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu. Kuram ve Uygulama*. İstanbul: YEM Yayın.
- Lalli, M. (1992). Urban-Related İdentaty: Theory, Measurement And Empracal Fandangs. *Journal of Enviromental Psychology*, 12, 285-303.
- Larousse, M. (1981). *Büyük Lugat ve Ansiklopedi* (Cilt 11). İstanbul.
- Lynch, K. (1960). *The Image of the City*. (İ. Başaran, Çev.)

- Madran, E. (2001). Kent Belleğinin Oluşumunda Mimarlık Yapıtları. *Mimarlık Dergisi*(298), 47-49.
- Madran, E. (2002). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Tutum ve Düzenlemeler*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Madran, E., Özgönül, N. (2005). *Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması*. Ankara: TMMOB Mimarlar Odası.
- Madran, E. (2009). Tarihi Çevrenin Tarihi (Osmanlı'dan Günümüze Tarihi Çevre:Tavırlar-Düzenlemeler). *Tarihi Çevrede Koruma: Yaklaşımlar, Uygulamalar*, 14(1).
- Meydan, S. G. (2011). *Kentsel Toprakta Değer Artış Süreci Kentleşme ve Kentsel Rant İlişkisi: Kayseri Örneği*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Meydan Yıldız, S. G. (2018). Afete Duyarlı Kent Planlaması. Ed. H. Şengün, S. G. Meydan Yıldız, B. Tercan, *Türkiye'nin Afet Yönetimi Sosyal, Siyasal ve Yönetim Boyutuyla* (s. 111-132). Ankara: Palme Yayınevi.
- Meydan Yıldız, S. G. (2018). Kültürün Mekânsal Değişimler Üzerindeki Etkisi. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 4(3), 173-184.
- Meydan Yıldız, S. G. (2021). Yerel Yönetimler ve Kent Planlaması. Ed. Ö. Önder, E. B. Sipahi, M. Yaman, *Yerel Yönetimler: Yönetim, Siyaset, Kent ve Güncel Tartışmalar* (s. 609-629). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Mumcu, A. (1969). "Eski Eser Hukuku ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi Hukuk Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 26(3-4), 45-78.
- Ocakçı , M., Aydın Türk, Y. (2012). Kentsel Kimlik. Ed. M. Ersoy, *Kentsel Planlama* (s. 226-228). İstanbul: Ninova Yayınları.
- Oktay, D. (2007). Kentsel Kimlik ve Canlılık Bağlamında Meydanlar:Kuzey Kıbrıs'ta Bir Meydana Bakış. *Mimarlık Dergisi*(334).
- Oral, E. (2009). *Tarihi Kentsel Çevrelerin Korunmasında Yasal Düzenlemelerin Kent Kimliğine Etkileri Sulukule Örneği*. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- ORAN. (2024). *TR72 Bölgesi 2014-2023 Mevcut Durum Analizi*. Erişim Adresi (22.07.2024). <https://www.oran.org.tr/images/dosyalar/222.pdf> adresinden alındı

- Örer, G. (1993). *İstanbul'un Kentsel Kimliği ve Değişimi*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Özbey, K. (2022). Kent, Mekân, Sınır ve Kimlik: Türkiye’de Kentsel Kimliklerin İnşasında Kentsel Sınırların Rolü. *Kent Akademisi*, 15(4), 1959-1974.
- Özçalkap, H. (2022). *Dirençli Kent Hedefli Sakınım Planlamasında Malatya Örneği*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Özcan, K. (2007). Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Sistemi ve Kent Modelleri. *İTÜ dergisi/a mimarlık, planlama, tasarım*, 6(1), 3-15.
- Özen Turan, S. (2009). *Bütünleşik Kentsel Koruma ve Ekonomisi: Trabzon Kenti Modeli*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi.
- Özen, S. L., Aydemir, Ş. (2007). Trabzon'un Mimari Mirası'nın Korunması: Bütünleşik Koruma Yaklaşımı-Kentsel Sosyal Alan Analizi: Trabzon Örneği. A. Mengi içinde, *Kent ve Politika Antik Kentten Dünya Kentine* (s. 221-243). Ankara: İmge Kitabevi.
- Özler, M. (2011). Afet Olgusuna Hukuksal-Kuramsal Yaklaşım Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27, 5.
- Peker, E. F. (1997). *Yozgat Şehir Coğrafyası*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı.
- Pirenne, H. (2005). *Ortaçağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. (U. Kocabaşoğlu, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pirenne, H. (2012). *Ortaçağ Kentleri Kökenleri ve Ticaretin Canlanması*. (Ş. Karadeniz, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- R.G. (1973). 1710 Sayılı "Eski Eserler Kanunu". Erişim Adresi (15.12.2023).
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14527.pdf> adresinden alınmıştır
- R.G. (1983). 2863 Sayılı "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu". Erişim Adresi (10.11.2024).
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2863&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> adresinden alınmıştır

- R.G. (1983). 2873 Sayılı "Milli Parklar Kanunu". Erişim Adresi (03.08.2024). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2873&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> adresinden alınmıştır
- R.G. (2003). "Kültür ve Turizm Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun". Erişim Adresi (10.11.2024). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4848.pdf> adresinden alınmıştır
- R.G. (2005). 5366 Sayılı "Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun". Erişim Adresi (05.07.2024). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5366.pdf> adresinden alınmıştır
- R.G. (2008). 5737 Sayılı "Vakıflar Kanunu". Erişim Adresi (10.11.2024). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5737.pdf> adresinden alınmıştır
- R.G. (2012). 6306 Sayılı "Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun". Erişim Adresi (04.04.2024). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6306&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> adresinden alınmıştır
- R.G. (2014). "Tarihi Sitler Koruma ve Kullanma Koşulları İlke Kararı". Erişim Adresi (07.03.2023). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/02/20140218-6.htm> adresinden alınmıştır
- R.G. (2014). " Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği". Erişim Adresi (05.08.2024). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/06/20140614-2.htm> adresinden alınmıştır
- R.G. (2017). "Koruma Amaçlı İmar Planları Ve Çevre Düzenleme Projelerinin Hazırlanması, Gösterimi, Uygulaması, Denetimi, Müelliflerine İlişkin Usul Ve Esaslara Ait Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik". Erişim Adresi (10.12.2024). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/01/20170105-5.htm> adresinden alınmıştır
- R.G. (2017). "Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği". Erişim Adresi (06.10.2024). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/07/20170703-8.htm> adresinden alınmıştır

- Rittersberger-Tılıç, H. (2013). Kavram Olarak Kent Sosyolojisi. Ed. F. Güneş, *Kent Sosyolojisi* (s. 2-24). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayın No:1932.
- Sağiroğlu, Ö. (2016). Korumada Turizmin "Kurtarıcı" Rolü Üzerine. *idealkent*, 7(19), 550-586.
- Şahinalp, M. S., Günal, V. (2012). Osmanlı Şehircilik Kültüründe Çarşı Sisteminin Lokasyon ve Çarşı İçi Kademelenme Yönünden Mekânsal Analizi. *Milli Folklor*(93), 149-167.
- Savaş Sezer, M. (1998). *Yozgat ve Çevresi Tarihi Yapılarındaki Süslemeler*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim İş Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Şentürk, A. A. (2019). *Coğrafi Konumu Etiketli Sosyal Medya Görselleri ile Kentsel Kimlik Analizi: Kadıköy Moda Örneği*. İstanbul Teknik Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi.
- Shaukland, G. (1996). Tarihi Değeri Olan Kentlere Neden El Atmalıyız. *Cagito*, 8, 23-35.
- Simpson, B. J., Purdy, M. T. (1984). *Housing on Sloping Sites- A Design Guide*. London: Construction Press.
- Sjoberg, G. (2002). Sanayi Öncesi Kent. Ed. B. Duru, A. Alkan, *20. Yüzyıl Kenti* (s. 37-54). Ankara: İmge Kitapevi.
- Stubbs, J. H. (2009). *Time Honored: A Global View of Architectural Conservation*. New Jersey.
- T.C. Kültür Bakanlığı. (1990). *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurultayı*.
- TDK. (2024). Erişim Adresi (10.08.2024). <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Tekeli, İ. (1980). Türkiye'de Kentsel Planlamasının Tarihsel Kökleri. Ed. T. Gök, *Türkiye'de İmar Planlaması* (s. 8-12). Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Tekeli, İ. (1998). Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması. *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, 1-24.
- Tekeli, İ. (2009). *Kültür Politikaları ve İnsan Hakları İnsan Hakları Bağlamında Doğal ve Tarihi Çevreyi Korumak*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- Tekeli, İ. (2011). *Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm Yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Temur , H., Meydan Yıldız, S. G. (2023). Sit Türleri ve Sit Alanlarında Koruma Amaçlı İmar Planlaması. Ed. Ö. Parlak Biçer, M. Dal, *Mimarlık, Planlama ve Tasarım Alanında Akademik Çalışmalar* (s. 61-76). Ankara: Gece Kitaplığı Yayınevi.
- Tiesdell, S., Oc, T., Healt, T. (1996). *Revitalising Historic Urban Quarters*. London: Architectural Press.
- TÜİK. (2024). Erişim Adresi (21.04.2024). <https://nir.tuik.gov.tr/> adresinden alındı
- Türkiye Kültür Portalı.(2024). Erişim Adresi (02.06.2024). <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/yozgat/gezilecekyer/capanoglu-buyuk-camii> adresinden alındı
- Türkiye Kültür Portalı. (2024). Erişim Adresi (20.07.2024). <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/yozgat/gezilecekyer/muteber-divanlioglu-konagi> adresinden alındı
- Ünal, Z. G. (2014). *Kültürel Mirasın Korunması*. İstanbul: İsmep Rehber Kitaplar.
- UNESCO. (1954). "Silahlı Bir çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme". Erişim Adresi (12.10.2023). <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-protection-cultural-property-event-armed-conflict-regulations-execution-convention?hub=415> adresinden alındı
- UNESCO. (1972). "Dünya Kültürel Mirasının Korunması Sözleşmesi". Erişim Adresi (12.10.2023). <https://www.unesco.org.tr/Pages/161/177> adresinden alındı
- UNESCO. (1976). "Nairobi Sözleşmesi". Erişim Adresi (12.10.2023). https://uil.unesco.org/fileadmin/keydocuments/AdultEducation/en/declaration-nairob_e.pdf adresinden alındı
- Ünlü, T. (2009). Kentsel Dönüşüm Sürecinin Tasarlanması: Tarsus Tarihi Merkezi. *Planlama Dergisi*, 145-157.
- Uysal, M. (2010). Tarihsel Süreçte Geleneksel Konya Çarşısı İçin Bir Mekânsal Analiz. *Milli Folklor*, 22(86), 149-162.

- Valetta İlkeleri. (2011). Erişim Adresi (18.12.2023).
http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0592931001536912260.pdf
adresinden alındı
- Venedik Tüzüğü. (1964). Erişim Adresi (28.11.2023)
http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf
adresinden alındı
- Washington Tüzüğü. (1987). Erişim Adresi (18.12.2023).
http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0627604001536681570.pdf
adresinden alındı
- Weber, M. (1966). *The City*. New York: Free Press.
- Weber, M. (2012). *Şehir Modern Kentin Oluşumu*. (M. Ceylan, Çev.) Yarı Yayınılık.
- Xia, J., Kang, J., Xu, X. (2024). Global Research Trends and Future Directions in Urban Historical Heritage Area Conservation and Development: A 25-Year Bibliometric Analysis. *Buildings*, 14(10).
- Yakar, H. (2013). Kentsel ve Çevresel Korumanın Kültürel Boyutu. Ed.B. Dikçınar Sel, *Kentsel ve Çevresel Koruma* (s. 38-53). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını No:1771.
- Yıldırım, E. (2009). Demokratikleşen Koruma ve Planlama Üzerine Düşünceler. *tarihi çevrede koruma yaklaşımlar ve uygulamalar*, 69-72.
- Yılmaz, T. (2009). Vadilerde Fiziki Yapıya Bağlı Bitkilendirme Olanakları, Ankara Büyükesat Vadisi Örneği. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*.
- Yücel, C. (2004). *Türkiye'de Kentsel Koruma Alanlarının Planlanmasına Yönelik Bir Sistem Önerisi*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Zeren, N. (1990). Koruma Amaçlı İmar Planları Yapım Süreci, İlkeler, Yöntemler. *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurultayı* (s. 35-48). Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Zeren, N. (1991). *Koruma Amaçlı İmar Planı Yapım ve Uygulama*. İTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü. İstanbul: İTÜ Çevre ve Şehircilik Uygulama Araştırma Merkezi Proje No:71/20.
- 658 No'lu İlke Kararı. *Arkeolojik Sitler, Koruma ve Kullanma Koşulları*. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu Karar Tarihi ve No. 05.11.1999

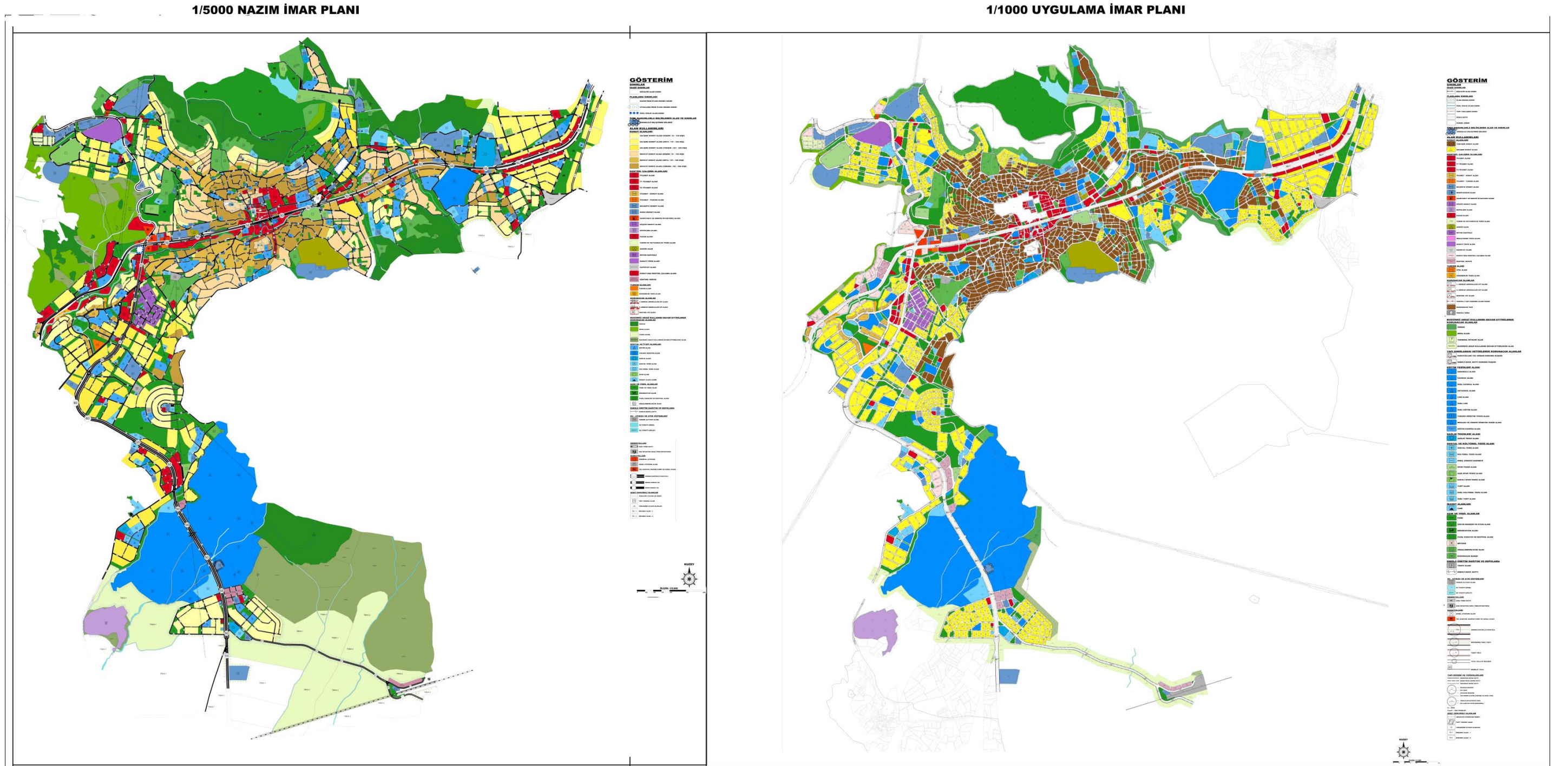
<https://teftis.ktb.gov.tr/TR-263742/658-nolu-ilke-karari-arkeolojik-sitler-koruma-ve-kullanma-kosullari.html> adresinden alınmıştır

720 No'lu İlke Kararı. Kentsel Sitler Koruma ve Kullanma Koşulları. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu Karar Tarihi ve No. 04.10.2006
<https://teftis.ktb.gov.tr/yazdir?C9737859FA04CAE4A4F8AE84BF3C96CB> adresinden alınmıştır

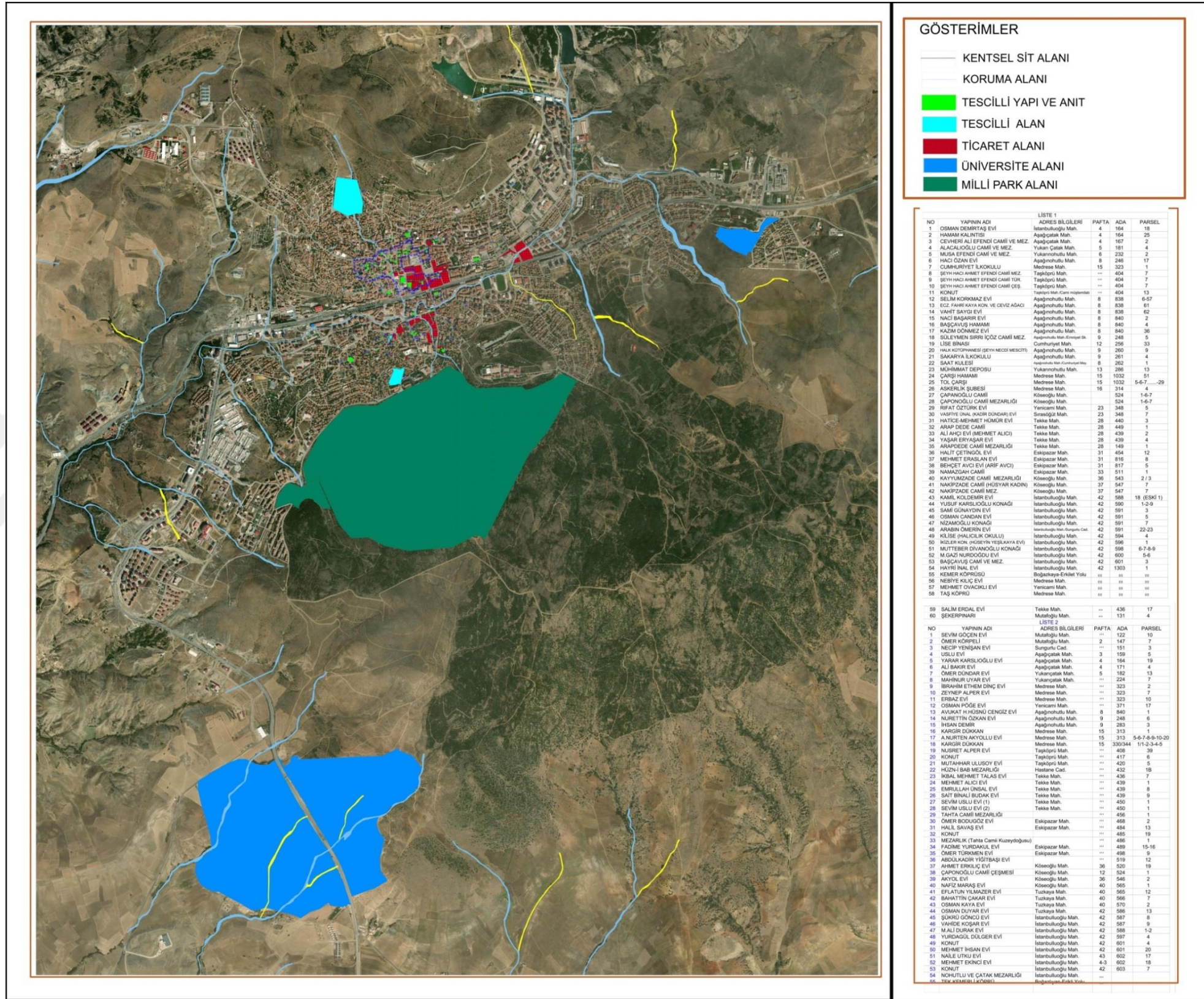
EKLER

EK-1:Yozgat Merkez İlçesi 1/5000 Nazım İmar Planı ve 1/1000 Uygulama İmar Planı

Şekil Ek-1.1: Yozgat Merkez İlçesi Mevcut 1/5000 Nazım İmar Planı ve 1/1000 Uygulama İmar Planı (Kaynak: Yozgat Belediyesi İmar Müdürlüğü)

EK-2: Yozgat Kent Bütününde Tarihi Yapı ve Anıtların Dağılımı

Şekil Ek-2.1: Yozgat Kent Bütününde Tarihi Yapı ve Anıtların Dağılımı (Kaynak: Yozgat Belediyesi İmar Müdürlüğü'nden alınan veriler Yazar Tarafından Geliştirilmiştir)

Ek-3: Kentsel Sit Sınırı Yeniden Belirlenmesi Kararı

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Sivas Kültür Ve Tabiat Varlıkları
Koruma Bölge Kurulu Başkanlığı

15711

SAYI : B.16.0.K.T.V.4.58.02.2.201.00.00.1041
KONU : Tescilli Yapıların İncelenmesi ve
Kentsel Sit Sınırının Yeniden Belirlenmesi

07.12.2009

Belediye Başkanlığı'na
Yozgat

Oya yukarıda belirtilen konu hakkında Sivas Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu'nun aldığı 03.12.2009 tarih ve 1511 - sayılı kararı ekte gönderilmektedir. 1186-5226 sayılı yasalarda değişik 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanununa bağlı olarak 19.08.1989 tarih ve 20257 sayılı Resmî Gazete'de değişikliği yayınlanan "Korunması Gerekli Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tespit ve Tescili Hakkındaki Yönetmelik" gereğince;

Tescil edilen Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının ve tescil kaydı kaldırılan taşınmazların Belediyenize en geç 3 gün içinde, ilan tahtasına asmak, belediye beparlörüyle duyurmak suretiyle ilan edilerek, ilan tutanaklarının bir örneğinin Müdürlüğümüze gönderilmesi ve tapu kütüğünün beyanlar hanesine Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı olduğunu veya tescil kaydının kaldırıldığına dair kayıt konulması gerekmektedir.

Bilgilerinizi / gereğini arz ederim.

Musa TÖRNÜK
Müdür

EKLER
1-Karar Örneği (7 Adet)
2-İmar Paltası (1 Adet)
3-İlan (1 Adet)

DAĞITIM
Gereği

-Yozgat Valiliği
(il Kültür ve Turizm Müdürlüğü) (Ek 1-2)
Yozgat
-Belediye Başkanlığı (Ek 1-2-3)
Yozgat
-Yozgat Valiliği
(Tapu Sicil Müdürlüğü) (Ek 1-2)
Yozgat
-Yozgat Valiliği
(Kadastro Müdürlüğü) (Ek 1-2)
Yozgat
-Yazılar Bölge Müdürlüğü (Ek 1-2)
Sivas
-TAYEK DER (Ek 1-2)
Saat Kulesi Karşısı
Candarı Kurşunlu
Yozgat

Bilgi :

-Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü
(Kurullar Dairesi Başkanlığı) (Ek 1-2)
Ankara
-Kültür Varlıkları Müzeler Genel Müdürlüğü
(Tespit Emlak Dairesi Başkanlığı) (Ek 1-2)
Ankara
-İller Bankası Genel Müdürlüğü (Ek 1-2)
Atatürk Bulvarı No:21 Opera
Ulus/Ankara

Adres: Atatürk Kültür Merkezi-58036 Sivas
E-Posta: sivas@kulturbakanligi.gov.tr
Tel: 0346 221 88 57
FAX: 0346 221 88 87

Resim Ek-3.1: Kentsel Sit Sınırı Yeniden Belirlenmesi Kararı (Kaynak: Yozgat Belediyesi İmar Müdürlüğü)

Ek-4: Tescilli Yapı Listesinden Çıkarılan Yapılar

**KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
SİVAS KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINI
KORUMA BÖLGE KURULU**

KARAR

Toplantı Tarihi ve No: 03/12/2009-113
Karar Tarihi ve No: 03/12/2009-1511
Dosya No: 66.00.104

Toplantı Yeri
YOZGAT

LİSTE II

N O	YAPININ ADI	ADRES BİLGİLERİ	PAFTA	ADA	PARSEL
1	Nebiye Kılıç Evi	Medrese Mahallesi (Dere sokak)	-	-	-
2	Ömer Körpeli Evi	Mutafoğlu Mahallesi	2	147	7
3	Uslu Evi	Aşağıçatak Mahallesi	3	159	5
4	Mahmur Uyar Evi	Yukarınohutlu Mahallesi	-	224	7
5	Erbaz Evi	Medrese Mahallesi	-	323	10
6	İkbal-Mehmet Talas Evi	Tekke Mahallesi	-	436	7
7	Ahmet Erkılıç Evi	Köseoğlu Mahallesi	36	520	19
8	Ömer Bodugöz Evi	Eskipazar Mahallesi	-	468	2
9	Ömer Türkmen Evi	Eskipazar Mahallesi	-	498	9
10	Bahattin Çakan Evi	Tuzkaya Mahallesi	40	566	7
11	Osman Kaya Evi	Tuzkaya Mahallesi	40	570	2
12	Vahide Koşar Evi	İstanbuluoğlu Mahallesi	42	587	9
13	M.Ali Durak Evi	İstanbuluoğlu Mahallesi	42	588	12
14	Mehmet İhsan Evi	İstanbuluoğlu Mahallesi	42	601	20
15	Konut	İstanbuluoğlu Mahallesi	42	603	7
16	Mehmet Ovacıklı Evi	Yenicami Mahallesi	-	-	-
17	Doğan Seyran (Vasfiye Ünal) Evi	Yenicami Mahallesi	23	348	7
18	Konut	Eskipazar Mahallesi	-	485	19
19	Eflatun Yılmaz	Tuzkaya Mahallesi	40	565	12

Resim Ek 4.1: Tescilli Yapı Listesinden Çıkarılan Yapılar (Kaynak: Yozgat Belediyesi İmar Müdürlüğü)

**T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**